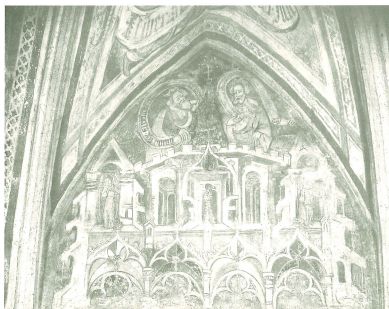

3

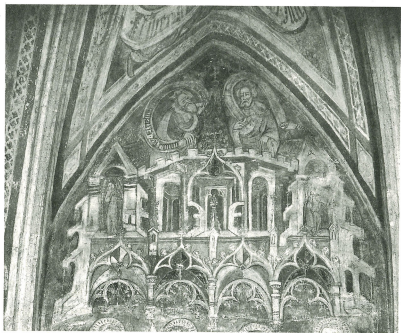
ZBORNİK

SOBOŠKEGA

MUZEJA

ZBORNIK SOBOŠKEGA MUZEJA

**pokrajinski
MUZEJ**

M. SOBOTA

**1993
1994**

Izdal in založil: Pokrajinski muzej Murska Sobota, Trubarjev drevored 4
69000 Murska Sobota, tel. 069 21-155

Uredniški odbor: **Irena Šavel**
Janez Balazic
Borut Brumen
Branko Kerman
dr. Albina Lúk-Nečak
Franc Kuzmič
Sandi Červek
Metka Fujs (glavni in odgovorni urednik)

Lektoriranje in prevodi v nemščino: **Marjan Kulčar**

Klasifikacija: **Franc Kuzmič**

Za vsebino prispevkov so odgovorni avtorji.
Ponatis člankov in slik je mogoč samo z navedbo vira

908 (497.12 -18)

ZBORNIK soboškega muzeja 3 - Murska Sobota:
Pokrajinski muzej. - (Zbornik; 1993/1994)

Po mnenju Ministrstva za kulturo Republike Slovenije
št. 415-52/92 z dne 5.2.1992 se za publikacijo plačuje 5% davek od prometa proizvodov.

Tisk:

Naklada: 1000 izvodov

VSEBINA

RAZPRAVE	5
Stanko Pahič: Gomilna grobišča ob Muri in Ščavnici	5
Ivan Zelko: Cerkvenoupravni položaj Slovenske Krajine od 798 do 1958	39
Antoša Leskovec: Povzdig Dolnje Lendave v veliko občino leta 1891 in sledeče ponovno prizadevanje male občine Renkovci, da se iz bogojske vrne v turniško notarišijo	49
Metka Fujs: Martjanci v zgodovini	67
Janez Balažic: Janez Akvila in poslikava v Martjancih	77
Franc Kuzmič: Martjanska cerkev v 17. stoletju	93
Jožef Smej: Nekateri spomina vredni možje martjanske (pra) župnije	105
 POROČILA	111
Irena Šavel: Poročilo o arheoloških izkopavanjih v Bukovnici leta 1992	111
Miran Erič, Ivan Nemec, Ivan Tušek: Začasno poročilo o deblaku iz Hotize ...	115
 BIBLIOGRAFIJE	131
Bibliografija dr. Jožefa SMEJA (Franč Kuzmič)	131
 OCENE	143
Sedem tisočletij ob Blatnem jezeru (Branko Kerman)	143
Jožef Košič: Življenje Slovencev med Muro in Rabo (Borut Brumen)	147
Jože Zadavec: Na gredicah moje dežele (Franč Kuzmič)	151
Prlekija (Franč Kuzmič)	153
Cilka Sukič: Od bujte repe do gibanice (Štefan Skledar)	155
Zbornik simpozija o msgr. Jožefu Kerecu (Metka Fujs)	157
Jožef Kerec slovenski misijonar na Kitajskem 1921-1952 (Metka Fujs)	161
 UTRINKI	163
Grad na Goričkem	163

Na naslovnici:

Martjanci, župna cerkev sv. Martina, preroka *David in Salomon*, Janez Akvila,
po 1392 (foto: Marjan Smerke)

Martjanci, die Pfarrkirche des hl. Martin, *Propheten David und Salomon*,
Johannes Aquila, nach 1392 (Photo: Marijan Smerke)

GOMILNA GROBIŠČA OB MURI IN ŠČAVNICI

Stanko Pahič

Pokrajina ob Muri je bila v človeški zgodovini različno prehodna v obeh smereh - vzdolž in počez, toda kakšnega izrazitega združevanja ali daljinsko prehodnega pomena na območju med Cmurekom in Ljutomerom nikoli ni imela. Že v najstarejših časih so ljudje prihajali semkaj iz raznih strani: ob koncu mlajše kamene dobe in v obdobju poznobronastodobne kulture žarnih grobišč vzdolž reke iz vzhoda, v bronasti dobi in pozneje še Kelti s severnih strani, Rimljani pa z jugozahodnega italškega polotoka. Za prve smeri govore že najstarejša naselbina v Šafarskem¹ in poznejše naseljene vzpetine pri Križevcih, na Radgonskem gradu in pri Novinah nad Šentiljem.² Prečne smeri izpričujejo po terenskih sledovih še nevidna "jantarska pot", domnevane in dokazane rimske ceste ter dandanašnje cestne in železniške povezave. Vse to velja v manjši meri tudi za zatišno Ščavniško dolino z njenimi redkimi prazgodovinskimi in poznejšimi rimskodobnimi najdbami.³

Za prazgodovinski čas tudi tu manjka podatkov o zadnjih stoletjih pred našim štetjem - obdobje poprej opisovane in sedaj ovržene "vzhodnonoriške kulture".⁴ Ker po sredini 6. stoletja ni več najdb, so že maloštevilni Kelti⁵ tudi tu našli opustelo pokrajino.⁶ Prav tako se je zgodilo Rimljanom, ki so zato lahko tudi te predele neovirano kolonizirali po svoji volji in političnih potrebah. Že pri gradnji prvih cest proti Donavi niso naleteli na nobeno sovražno oviro, zato so pričeli naseljevati okolico. Tako so obljudili tudi te kraje z neposrednim naseljevanjem svojih ljudi, najpogosteje odsluženih vojakov ali veteranov, ki so jim dodelili obsežna zemljišča. Tam, kjer so nastale vaške naselbine, gre očitno za načrtno naseljevanje večjih skupin, kar pa je na tem območju še malo raziskano.⁷

1 Opis raziskovanj in najdb: I. Horvat-Šavel, Poročilo o raziskovanju paleolita, neolita in eneolita v Sloveniji 8, 1980, 51 ss; 12, 1984, 39 ss in 13, 1985, 17 ss.

2 Križevci: le prvi podatki: S. Pahič, Varstvo spomenikov 8, 1962, 192 ss, s sliko - Gornja Radgona: prvi podatki in raziskovanja S. Pahič, Varstvo spomenikov 9, 1965, 134 ss in I. Horvat-Šavel, Arheološki vestnik 32, 1981, 291 ss. - Novine nad Šentiljem: F. Baš, Festschrift R. Egger I, 1952, 327 ss in Carinthia I 143, 1953, 181 ss in S. Pahič, Arheološki vestnik 17, 1966, 128 ss.

3 Večino teh najdišč (v srednji Ščavniški dolini) prikazal S. Pahič, Arheološki vestnik 20, 1969, 155 ss, s 129 karto.

4 Za: W. Schmid, Blätter für Heimatkunde 8, 1930, 79 ss in W. Modrijan, Beiträge Österreichs zur Erforschung der Vergangenheit und Kulturgeschichte der Menschheit - Warntenstein Symposium 1958, 1959, 65 ss. - Proti: D. Kramer, Die Hallstattkultur - Symposium Steyer 1980, 1981, 173 ss.

5 O praznini po tem času v Podravju: B. Teržan, Starejša železna doba na Slovenskem Štajerskem. Katalogi in monografije 25, 1990, 204 ss in v Obdobju: C. Dobiat, Schild von Steier, Beiheft 1, 1980, 166 ss.

6 Tudi keltse najdbe znotraj Slovenskih gorc so izredno redke. Z obravnavanega območja le dvoje Črepij (keltskih) grafitnih loncev: Biserjane - S. Pahič, Varstvo spomenikov 10, 1966, 192 in Bunčani a I. Horvat-Šavel.

7 Pregledni oris doslej: S. Pahič, Svet med Muro in Dravo, 1968, 200 ss, s seznamom gomilnih grobišč po merah.

Doslej znanega gradiva iz rimskih naselbin je tako malo, da o legi in obliki naselij pa tudi o zvrsteh bivališč in zidanih poslopij v teh krajih ne vemo skoro ničesar. Ostanke zidanih temeljev so znani v treh krajih, raziskani pa niso bili še nikjer. Na zahodu je to v Stogovcih, kjer še današnje hiše stoje ob bregu stare Mure, tam pa je morala biti rimska pristava - villa rustica, kot to dokazujejo doslej ugotovljeni sledovi. Že v prvem poročilu iz leta 1861 je o tem zapisano:⁸

“Ugotovljeni ostanki mozaika in žal izgubljene z zlato in srebrno barvo okrašene lične vaze, mogočne ruševine zidov vsenaokoli po njivah in vrtovih, dalje neprestano zadevanje na čvrste antične tlake po vrtovih in dvoriščih, več kot čevelj globoko, ne dopuščajo nobenega dvoma, neglede na to, da ni nikjer sledu o kakšni gomili (verjetno jo je s spreminjanjem struge odplavila Mura), nobenega dvoma o tem, da je bilo tu staro, verjetno rimsko naselje in sicer zelo pomembno, od koder so precej ruševin uporabili za gradnjo Marijine cerkve v Apačah pa tudi pri gradnji viteškega gradu nad Cmurekom. Pripovedke o tem kraju so običajne: o propadlem mestu. Naselje je bilo v starih časih tik ob Muri. Morebiti bi smeli tu iskati ne skrajni vzhodni meji Norika s Panonijo ob Muri postavljeno rimsko mesto “Muroela”.

Ob topografskih ogledih kraja sto let pozneje so bili za hišami še ugotovljeni ostanki stavb: ruševinske plasti se začenjajo 40 cm pod površino, v globini 60 - 70 cm pa so še tlaki in temelji zidov. Povojni naseljenci so prevzeli še nekaj izročil poprejšnjega nemškega prebivalstva: da je bilo tu “die weisse Stadt” - belo mesto, pogreznjena cerkev, staro mesto.^{9a}

Podobna izročila so se ohranila tudi v srednji Ščavniški dolini v Ihovi, odkoder ni podobnih starejših poročil. Po pripovedovanju domačinov naj bi tu nekoč bilo marsikaj: cerkev, ki se je pogreznila, potopljeno mesto, trg, gradec. Vse to temelji na odkrivanju ruševinskega kamenja na njivah pod zaselkom Gomile. Pri poskusnem kopanju leta 1962 je bilo ugotovljeno, da se 25 cm pod orno površino nahajajo do 80 cm globoke ruševine neke stavbe s kamenjem, opeko, železnimi ostanki in razbito lončenino. Nihče ni vedel povedati, da bi bili kdaj od tod odvažali kamenje za kakšne druge gradnje, čeprav je bilo videti, da je bil del temeljev že odkopan.⁹

Tretje doslej znano nahajališče ostankov neke rimske pristave je šele na Murskem polju pri Veržeu. Tam so leta 1923 odkopavali zemljo za nasip nove železniške proge in verženske postaje ter pri tem naleteli na “ostanke starega zidovja” ter okostja med ruševinami rimske stavbe pokopanih staroslovanskih mrtvecev. Na novonasutih tleh kak poznejši poseg ni bil več mogoč, z odkopanega prostora pa se je ohranilo le malo najdb. Ker nekdanja antična tla tod prekriva do 50 cm debela plast rečnih naplavin, za ruševine poprej niso vedeli in zato tu ni izročila o potopljenih stavbah. Ker je bila v bližini, sedaj na njivi, že zravnanoma gomila in so morda kdaj prej le že naleteli na kakšno okostje, je vzbujal ta prostor “tajinstven strah” in povzročal govorice o “polnočnih procesijah ljudi brez glav”. S poskusnim kopanjem leta 1962 ni uspelo odkriti kakšnega dela temeljev, temveč le neko poznejšo jamo, polno rimskih ostalin.¹⁰

8 J. Krautgasser, Mitthrungen des historischen Vereines für Steiermark 10, 1861, 193 = Mietschdorf.

8a S. Pahič, Varstvo spomenikov 9, 1965, 155.

9 S. Pahič, Varstvo spomenikov 9, 1965, 145 ss.

10 Prvo poročilo: Tabor 4/2, Maribor 23.8.1923 št. 189 /34/, stran 5 in zadnje: S. Pahič, Varstvo spomenikov 9, 1965, 156 ss.

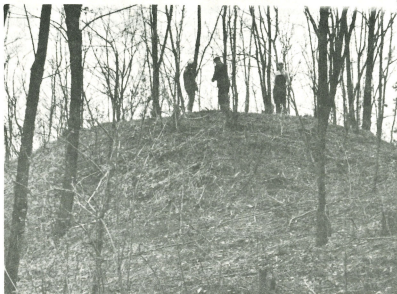
V vseh treh primerih gre za še neraziskane temelje domačij rimskih priselencev z obsežno zemljiško posejstvo na plodnih ravninskih tleh. Sledovi naselbine vaškega tipa, kjer so stale očitno le lesene koče, pa so bili v novjšem času odkriti le na enem mestu - na meji med Jamno in Biserjanami pri Vidmu ob Ščavnici.¹¹

Precej številnejše so druge vidne ostaline iz davnih časov - gomile v skupinah ali posamič. Število teh najdišč (44) bi bilo še večje, če bi prišli zraven že zbravnane ali le po ledinskem imenu Gomile ugotovljena najdišča, kar bi obsegalo 35 % vseh takih najdb v Slovenskih goricah. To kaže, da so bili ti kraji za tiste čase precej gosto naseljeni, zato se nam po legi posameznih grobišč ter ob primerjavah s podobnimi plozaji drugod celo dovoljuje posredno predvidevati lego pripadajočih naselbin v bližini. Včasih gre tudi za neznanke v obratni smeri: pri najdiščih rimskih pristav na omenjenih mestih ni bilo v bližini nobenih grobov, podobno pa je tudi pri vaški naselbini v Jamni. Na to območje se upravičeno da prenesti ugotovitev od drugod, da so pri gomilnih grobiščih na višjih pobočjih in grebenih ustrezne naselbine v glavnem vselej bile na nižjih stenah, bodisi še na pobočjih bodisi na suhih tleh v dolini. Ob iskanju takih mest je lahko dragoceno ljudsko izročilo, kakršnega poznamo iz Ihove, vendar pri lesenih kočah le izjemoma, saj njihovi borni ostanki (žganina, drobne črepinje ipd.) pri ljudeh ne zbujajo pozornosti in jih večinoma niti ne opazijo, kaj šele, da bi okrog njih spletli svoje domače razlage.

Tudi ob Muri in Ščavnici so gomilna grobišča različna po legi ter številu in velikosti gomil. Ta zunanja obeležja nam sicer lahko marsikaj povedo, marsikaj bistvenega pa ostaja neznanka že zaradi tega, ker je tudi tu premalo podatkov o vsebini gomil - oblikah grobov in njihovi vsebini. Za kakšen splošen prikaz je z območja takomenovanih noriško-panonskih gomil sicer dovolj znanega (npr. nastajanje gomil med 1. in 3. stoletjem, sežig pokojnikov kot splošen običaj, razlike oblike grobov od preprostega nasutja pepela na tla do različnih kamnitih oblog in posnemanj grobnic, precej enoviti, po številu in zvrsteh vendarle različni pridatki v grobovih), a za poskus podrobnejšega orisa kakšnega ožjega območja le ni dovolj stvarnih dokazil.¹² Ker na območju med Muro in Dravo nobeno gomilano grobišče še ni v celoti ali vsaj pretežno raziskano in tudi ni nobenega upanja, da bi se to v bližnji prihodnosti zgodilo, se je treba za sedaj pač zadovoljiti s tem, kar je, to je s poskusi razlage po zunanjih oblikah še ohranjenih gomil. Vrednost takega poskusa pa poleg nepoznavanja grobnih vsebin zmanjšuje še dejstvo, da niti ne vemo, katera grobišča so zanesljivo iz rimske dobe in katera so starejša. Že uničene gomile v Gornji Radgoni in tiste še ohranjene v Podgradu so po starih opisih najdb iz prejšnjega stoletja ter tudi po velikosti očitno še iz starejše železne dobe. Morebiti bi smeli pristeti k tem še nekatere posamične nadpoprečno velike gomile, kot npr. na Hercegovščaku, pri Očeslavcih in še kje drugje, vendar je to že manj zanesljivo, saj se velike gomile pojavljajo tudi na nekaterih zanesljivo rimskodobnih grobiščih. Drug zunanji znak za starejšo dobo je tudi že samo večji premer nekaterih gomil, kar bi veljalo za grobišča pod Negrovo v Gornjih Ivanjcih, a tam se je pokazalo, da so predrimskega porekla lahko tudi manjše gomile. Zanesljivih zunanjih znakov za razločevanje gomil po starosti torej ni.

11 Š. Pahič, *Varstvo spomenikov* 9, 1965, 191.

12 Pregledano za Slovenske gorice: Š. Pahič, *Casopis za zgodovino in narodopisje* 1/36, 1965, 1 ss.

Hercegovščak, Koroščeva gomila od JZ (Foto: Stanko Pahič)
Hercegovščak, das Hügelgrab von Korošec (Koroščeva gomila) von der südwestlichen Seite (Foto: Stanko Pahič)

Po razprostranjenosti gomilni grobišč ob Muri in Ščavnici se lepo vidi, da je bila sicer bolj zatišna Ščavniška dolina celo bolj poseljena kot ravnice na desnem bregu Mure. Že v njenem povirju okrog Zgornje Ščavnice je bilo več grobišč, po krajšem presledku pa so se spet zgostila v njenem srednjem toku med Spodnjo Šavnico in Slaptinci. Še najbolj prazen je videti predel na ravninskem svetu proti njenemu izlivu v Muro, kjer pa so nekatere gomile pri davnem obdelovanju zemlje že zravnali in so za njimi ostala nejasna poročila kot pri Berkovncih ali ledinsko ime Gomile kot pri Lukavcih. Kot je videti v seznamu že uničenih gomil (priloga 1) na Murskem polju med Bučečovci in Krapjem, je torej tam prava podoba stare naselitve že zabrisana. Povsem brez gomil je videti Apaško polje, kar morebiti izvira od selitev nekdanje Mure. Ne da se več ugotoviti, ali je bila katera od zravnanih gomil v Gornji Radgoni še iz rimske dobe, vsekakor pa je zanimivo, da na tem, v prazgodovini močno obljudenem kraju ob prehodu čez Muro - kljub nekaterim nezanesljivim podatkom - ni izrazitih sledov poselitve v rimski dobi.¹³ Brez rimskih najdb je tudi Ljutomer.¹⁴

13 O rimski cesti in postaji "ad Vicesimum" (o tem že A. Muccar, *Das römische Noricum* 1, 1825, 301 (ali "manjšem mestecu") F. Kovačič, *Slovenska Štajerska in Prekmurje*, 1926, 24 (vsaj na desnem bregu Mure ni nobenih dokazov).

14 Na arheološko praznino samega Ljutomera je opozoril že F. Kovačič, *Ljutomer*, 1926, 116.

Kot je videti (priloga 2) se večina najdišč z gomilami nahaja na višjih legah, največkrat na pobočjih grebenov ali višje na obronkih, redkeje pa na samih hrbtih. V gričevnatem pasu med rekama je na vrhovih zahodnega dela le dvojje gomil nad Janhovo, nobene pa ni na grebenih v radgonskem zaledju in Kapelskih gorica vse do obrobnege osamelca Strmca med Dragotinci in Slaptinci na južnem koncu. Izrazito višjo lego ima tudi gomilno grobišče v Gresovščaku, čeprav leži že nekoliko na obronku nad Kostanjevico pred njenim izlivom v Ščavnico. Še bolj na obrobni delih vrhov so manjša grobišča, kot so: v Rožengruntu, skupine po treh gomil in manj pod Kapelskim vrhom, nad Okoslavci in pri Grabonošu. Že povsem na pobočjih leže grobišča nad Stavešinci, Plitvico in Slaptinci, pod Staro goro in drugod, enako lego pa ima tudi vrsta posamičnih gomil od Trat do Blaguša. V vseh teh primerih so bili pripadajoči zaselki ali domačije nekje ob znožju bližnje vodi, o čemer pa nikjer ni sledu. Edini migljaj za tako iskanje nudi za sedaj ljudska govorica o "rinskem grobišču" na ravnici ob Ščavnici pod eno od posamičnih gomil v Lastomercih. Tam razen manjših prodnih jam sicer ni videti ničesar, toda po pripovedovanju domačinov so tam našli obdelane kamne iz školjčnega apnenca s sledovi kamnoseške obdelave.

Druška skupina grobišč je razporejena na terasnih ravnica najnižjih vzpetin kot npr. v Gornjih Ivanjcih, ali na višjih legah ravnin, kot pri Zgornji in Spodnji Ščavnici, Spodnjih Ivanjcih, Hercegovščaku, Boračevi in Dobravi. Tu so bila pripadajoča bivališča oz. domačije očitno na enakem območju, za

Stavešinci, gomili 8, 6 od JV (Foto: Stanko Pahič)
Stavešinci, die Hügelgräber 8 und 6 von der südöstlichen Seite (Foto: Stanko Pahič)

največjo naselbino na taki legi pa nedvomno govori 26 gomil pri Zgornji Ščavnici.

Slaptinci, gomila 6 od SZ (Foto: Stanko Pahič)

Slaptinci, das Hügelgrab 6 von der norwestlichen Seite (Foto: Stanko Pahič)

Izrazito sredi ravninskega sveta leže le gomile med Cezanjevci in Noršinci ter posamični gomili pri Logarovcih in Radencih, sem pa je treba prišteti še kraje z ledinskim imenom Gomile, kjer o starih grobovih ni več sledu.

Medtem ko si lahko po legi grobišč vsaj v splošnem ustvarimo približno podobo poselitve mursko-ščavniškega območja, je po številu gomil mnogo bolj tvegano ugibati o velikosti naselij. Pri takem razčlenjevanju posameznih grobišč sta bistveni oviri dve neznanki: čas nastajanja gomil in umrljivost v rimski dobi. Po drugih zgledih je sicer znano, da so pričeli nad grobove nasipavati gomile že pred koncem prvega, prenehali pa v začetku tretjega stoletja, vendar na tem območju začetek in konec nista podprta s časovno dovolj zanesljivimi najdbami. Če računamo s stoletnim ali nekoliko krajšim časom trajanja ter vsaj s tretjino večjo umrljivostjo kot jo pozna naš zdravsteno prosvetljeni čas, lahko dobimo neko megleno predstavo, kako je bilo s tem v rimski dobi. Če bi bili tudi takrat npr. v 70 letih izumrli dve tretjini prebivalstva, bi naj imele 26-im gomilam v Zgornji Ščavnici pripadajoče naselbine skupno z otroki 40-50 prebivalcev, kar bi se dalo primerjati s kakšno današnjo vasico oziroma zaselkom s približno desetimi domovi. Podobno bi potem veljalo za le nekoliko manjši grobišči v Gresovščaku (24) in Stavešincih (22), o zaselkih pa bi lahko govorili še pri grobiščih v Gornjih Ivanjih, Plitvici,

Rožengruntu, Spodnji Ščavnici, Dragotincih, Slaptincih in na Stari gori, ki imajo 15 - 7 gomil. Pri vsem tem tveganem ugibanju je jasno le to, da pri teh grobiščih nikakor ne gre za pokojnike s kakšnih pristan rimskih kolonistov, saj so prostorsko enotna, o morebitnih ostankih temeljev zidanih stavb pa tod ni ne sledu in ne tradicije. Glede na značaj pokrajine gre tu očitno za kmečko prebivalstvo, ki je bilo naseljeno v poprej praznem oziroma nekultiviranem območju šele v času utrditve rimske oblasti v panonski provinci morebiti še pred koncem 1. stoletja. Seveda je to le majhen košček ozemlja naseljenecv z (noriško- panonskimi) gomilami, ki sega v tem predalpskem in obrobem nižinskem svetu nekako od Drave na jugu do Donave na severu.¹⁵ Podobnih gomilnih grobišč je precej na tem koncu Slovenije in še več na avstrijskem Štajerskem in Gradiščanskem - obseg naseljevanja je bil torej v tistem času zelo velik.¹⁶ Pri nas je mursko-ščavniško območje le severovzhodni del zgostitve gomilnih grobišč v osrednjih Slovenskih goricah okrog Benedikta in Lenarte, ki sega nato razredčeno še na jug, nobenih gomil pa ni v zahodnem delu z bolj strmimi grebeni in ožjimi dolinami, ki so bile za takratno poljedelstvo manj prikladne.¹⁷

Še bolj negotove so razlage poselitve v krajih, kjer imajo grobišča le po pet in manj gomil. Tudi ta grobišča so razporejena na enakih legah, vendar ja pri njih komaj še mogoče govoriti o zaselkih ali pa le o zelo kratkotrajni naselitvi. Pri treh ali štirih gomilah gre najbrž že za posamezne domačije s pokopi družinskih članov v precej enako velikih gomilah. Gotovo bi se takim grobiščem prilegala že kakšna pristava, ker pa iz nobene gomile ne poznamo (morebiti bogatejših) grobnih najdb, ki bi dokazovale potrebno premožnost, sledov samih stavb pa tudi ni, mora vse ostati samo pri domnevah. S tem so mišljene zlasti trojice gomil pri Grabonošu, Dragotincih in Očeslavcih, pa tudi tiste pri Spodnji Ščavnici in Okoslavcih, če res niso še iz predrimske dobe.

Enako ali še bolj skrivnostne so dvojne in posamične gomile. Ob takih nad Janhovo, pri Blagušu in Boračevi sta zanimivi zlasti tisti pod Kapelskim vrhov in pri Dobravi zaradi njune različne medsebojne velikosti, ki daje slutiti na socialne razlike med pokopanimi, čeprav pri nobenih še ne poznamo grobnih najdb, ki bi tako domnevo morebiti potrdile. Posamičnih gomil je največ na pobočjih grebenov v višjih in nižjih legah, skoro vse so po svojih merah večjega obsega, kar naj bi samo po sebi pomenilo, da ne gre ravno za reveže. Tudi od teh nobena še ni bila načrtno raziskana, da bi nam to potrdila, iz divjih kopov v nekaterih pa se tudi ni ohranilo kaj posebnega.

Kot po legi in številu se gomilna grobišča ob Muri in Ščavnici razlikujejo tudi po velikostih posamičnih gomil. Brez poznavanja grobov in s tem spola, starosti in družbenega položaja v njih pokopanih teh razlik ni mogoče dokončno razložiti, zato se je treba ob sedanjem stanju raziskovanja zadovoljiti s splošnim opisom in poskusi razlage različnosti po grobiščih. Kar zadeva velikosti gomil (razpredelnica št. 3) so to tiste s premeri 6 - 13 m (162 ali 79,8

15 Pregledani seznam celotnega območja s karto: S. Pahič, Nov seznam noriško-panonskih gomil. Razprave SAZU 7/2, 1972. Z novjšimi raziskovanji nastale bistvene dopolnitve v Prekmurju je objavila I. Šavel, Arheološka topografija Slovenije. Topografsko območje XX (Prekmurje) 1991, 19.

16 Pregled za območje južno od Drave: S. Pahič, Arheološki vestnik 19, 1968, 335 ss; za Avstrijo sedaj: O.H. Urban, Das Gräberfeld von Kapfensterin und die römischen Hügelgräber in Österreich, 1984, 135 ss.

17 Podobno morebiti tudi ponekod na Goričkem (I. Šavel, op. 15), izrazitejše pa na avstrijskem Štajerskem in Gradiščanskem (O.H. Urban, op. 16).

%) in z višinami 25 - 150 cm (175 ali 86 %). Ob tej večini je tistih manjših s premerom 5 m premera že kar manj kot desetina, onih komaj do 25 cm visokih pa celo še enkrat manj. Preostalo število gomil s premerom nad 13 m naglo pojema, enako pa velja za tiste nad 160 cm visoke. Po posameznih grobiščih so ta razmerja seveda različna, kar bo posebej prikazano pri najdiščih na slikah 3 - 7.¹⁸ Celostna podoba gomilnih grobišč tega območja po velikostih premera in višin, je torej značilna tudi za širše območje razprostranjenosti noriško-panonskih gomil tako v Slovenskih goricah kot v drugih pokrajinah.

Ob primerjanju raznih grobišč moramo najprej razločiti velikostne skupine in pri njih poiskati skupne poteze. V skupini največjih grobišč pri Zgornji Ščavnici, Gresovščaku in nad Stavešinci je na primer poleg števila gomilam skupno tudi to, da so večinoma manjše s premerom do 10 m in do 100 cm visoke (73 - 54 %). Če gre v teh primerih res za vaške naselbine, bi to kazalo na skromnejše razmere njihovega prebivalstva. Ob tej domnevi so zanimive druge gomile na teh grobiščih: povsod jih je po šest visokih do 150 cm, široke pa so do 17, le v Stavešincih samo do 11 m. To tudi bistveno ne presega poprečja in v socialnem pogledu izrazitega odstopanja, zlasti ker še ne moremo ločiti gomil po spolu in starosti njihovih pokojnikov. Edina izjema je 20,5 m široka in 3 m visoka gomila št. 23 v Zgornji Ščavnici (priloga 3)¹⁹ znotraj grobišča, ki bi - sodeč samo po velikosti - lahko bila grob poglavarja te skupnosti. Prav tako nejasen je pomen 120 m oddaljene druge največje gomile kot posamičnega groba. Ker leži to grobišče sredi tod približno 700 m široke ravnine oziroma zelo ploskega znožja grebenov, 20 m nad dnom tu že 1 km široke doline Ščavnice, je upravičeno pričakovati pripadajočo naselbino še v tem suhem pasu, ki ima še sedaj ob krajevni cesti vrsto posamičnih kmetij.

Povsem drugače je s podobnim grobiščem pri Gresovščaku²⁰, ki leži na hrbtu proti severu iztekajočega se obronka grebena 25m nad ozko dolino Kostanjevice. Tod se vleče pas gozdnih obronkov in pobočij nad dolino daleč proti zahodu, ta z grobiščem pa leži na vzhodnem koncu tik na stransko dolinico s potočkom. Ker ob Kostanjevici še danes ni nobenega naselja, najbližje - Radomerje - pa leži ob drugem stranskem pritoku, bi lahko pričakovali pripadajočo naselbino blizu grobišča bodisi tik ob znožju ali celo na nasprotni strani na južnem znožju - danes z železnico presekanega - poboju Kamenščaka. Ozki hrbti grebenov Železnih dveri in drugih še danes ne nudijo možnosti za kašno strnjeno naselje, za katero v rimski dobi tudi ni bilo gospodarskih pogojev, če vztrajamo pri misli, da je tudi tu bila vaška poljedelska skupnost, saj na vinogradništvu v tem zgodnjem obdobju še ni računati. Sestav grobišča se po obsegu in merah močno ujema s tistim pri Zgornji Ščavnici (priloga 3), le da je tu nekaj več izrazitejših gomil s premerom nad 10 m, ne pa višjih, ki so razporejene po vsem območju. Dvoje je iz neznanih razlogov nameščenih posebej: prva 100 m stran na nižjem severnem pobočju in druga 200 m

18 Vse izmere so bile opravljene v letih 1954 - 1961 na preprost način - z merskim trakom in kotno prizmo, zato tlorisi predstavljajo takratno stanje in veljajo kot skice pred morebitnimi dokončnimi meritvami.

19 Zgornja Ščavnica: dosedanj podatki - Varstvo spomenikov (poslej: VS/7, 1960, 294 in 29, 2987, 272 ss, s katastrsko skico. Tudi: Časopis za zgodovino in narodopisje (poglej: ČZN 1/36, 1965, 28 in Arheološka najdišča Slovenije /poslej: ANSI /1975, 314.

Gomile sedaj večinoma niso vidne, ker so prek grobišča napravili poseko za električni daljinovod, na kateri se je zaraslo neprehodno goščavje.

20 Gresovščak: VS 7, 1960, 330, s sliko; ČZN 19 (tudi: ČZN 7/42, 1971, 12, s katastrsko skico in slikama); ANSI, 332.

oddaljena na višje južnem hrbtu grebena. Tudi tu bi pomen teh gomil lahko razjasnile le raziskave grobov, vendar so bile vse že pred davnim časom prekopane.

Povsem podobno tretje večje grobišče pri Stavešincih²¹ je nameščeno na ozki polici sredi pobočja grebena vzhodno nad Ščavnico in leži 15 m nad tu že 1500 m široko dolino Ščavnice in 40 m pod hrbtom grebena. Ta lega že sama po sebi opozarja na pripadajočo naselbino na najbližjem nižinskem svetu še ob znožju pobočja ali morebiti celo na 800 m oddaljenem nekoliko vzvišenem ovalnem prostoru sredi doline. Podobno lego ima še danes naselje Stavešinci tik ob Ščavnici, 1000 m oddaljeno od grobišča. Pokojniki v gomilah so se poprej brez dvoma ukvarjali s poljedelstvom in živeli v podobno skromnejši vaški skupnosti, saj med večjimi gomilami le ena dosega v premeru 11 m (priloga 3).

Grezovščak, gomila 3 od SZ (Foto: Stanko Pahič)
Grezovščak, das Hügelgrab 3 von der nordwestlichen Seite (Foto: Stanko Pahič)

21 Stavešinci: VS 7, 1960, 294; ČZN, 25, s sliko; ANSl, 331. Tudi: S. Pahič, Arheološka najdišča v Slovenskih goricah. Topografski dnevniki in zapiski (poslej: TDZ/1/1957-1978, 72, s tlorisom. Grobišče so pozneje podolž presekali s krajevno cesto in pri tem brez sodelovanja spomeniško-varstvene službe popolnoma zravnali pet, do polovice in več pa štiri gomile različnih velikosti.

Četrto, po obsegu večje grobišče pri Gornjih Ivanjcih²² leži v gozdni samoti na ploskem hrbtu komaj 40 m nad dolino Ščavnice privzdignjenega obronka grebena. To območje je še danes pretežno gozdnato, poseljeni so le višji grebeni - tako najbližja 700 m oddaljena Negova - brez gozda pa so le dna dolin. Okrog grobišča v tako imenovanem Ciglenskem lesu gozdov Dobrave tako ni obsežnejših poljedelskih površin, grobišču najbližji izkrcen svet zaselka Krčevine ob potoku istega imena pa je nastal šele v novejši dobi. Poleg drugačnega okolja je tu drugačno tudi grobišče, čeprav je sliho kot prejšnja gručasto razpotegnjeno. Predvsem so gomile večjega obsega s premeri nad 10 m, vendar pa le dve med njimi presegata višino enega metra (priloga 3). Neka izenačenost še vedno obstaja, le na nekoliko drugačni ravni. Troje gomil znotraj grobišča po velikosti nekoliko izstopa, zlasti največja s premerom 24,6 in višino 2,1 m. Kdo od te naselbinske skupnosti je bil v njih pokopan, brez najdb seveda ni mogoče reči. Divji kopači so se doslej lotili le ene same, ne da bi bilo znano, kaj so v njej našli. Eno od gomil so gozdarji izravnavali za drevesnico, a baje pri tem niso našli ničesar. Po legi v samotnem gozdnem svetu in po drugačnih merah gomil je upravičen celo dvom, če je to grobišče sploh nastalo šele v rimski dobi. Iz tega okoliša tudi ni podatkov o zanesljivih rimskih najdbah. Najbližja najdišča iz te dobe pa so pri 2,5 km oddaljeni Ihovi na severozahodu in obe očitno rimskodobni gomilni grobišči pri Stavešincih in Spodnjih Ivanjcih, približno 4 km proti jugovzhodu. Starejši sta očitno tudi obe manjši grobišči v bližini - ob avtocesti iz Negove proti Spodnjim Ivanjcem - nejasna pa je še časovna pripadnost treh posamičnih gomil v teh gozdovih. Če gomile v Ciglenskem lesu res niso antične, bi mogle pripadati še najprej le starejši železni dobi, to pa bi bilo za negovski okoliš presenetljivo odkritje.

V drugo skupino bi sodila gomilna grobišča, ki obsegajo 11 do 7 gomil: pri Rožengruntu, Plitvici, Hercegovščaku, Spodnjih Ivanjcih, Dragotincih, Slapatincih in na Stari gori. Grobišča te velikosti se uvrščajo v drugo najštevilnejšo skupino takih najdišč v Slovenskih gorah. Njihova pripadnost rimski dobi je v več primerih izpričana z najdbami, zato tudi na tam obravnavanem območju ne more biti dosti drugače. Tudi ta grobišča se nahajajo na različnih legah, razen na ravnini, gomile pa so razvrščene v nepravilnih vrstah, tudi kadar se ni bilo treba prilagajati obliki za pokope izbranih tal.

Najzahodnejše, blizu povirja Ščavnice leži grobišče z desetimi gomilami pri Rožengruntu (priloga 4).²³ Vrsta gomil je v sredini gručasto razširjena in leži na enem izmed južnih obronkov gričevja, 35 m nad 300 m oddaljeno Ščavnico. Gomile so precej izenačene v velikosti, s premerom med 7 in 9 m, to pa velja tudi za višine med 60 in 90 cm. Največja med njimi komaj izstopa, zato ji ne kaže pripisovati posebnega pomena. Ta skupnost je tako najbrž živela v manjšem zaselku s kakšnimi 20-30 prebivalci, za katerega pa je bilo ob strmih pobočjih pri Ščavnici komaj prostora. V tem primeru bi torej bilo možno, da so bila bivališča na prvih sosednjih obronkih, od katerih se zdi vhodni z zravnanim hrbtom, danes komaj poseljen, še najugodnejši. Na njegovem ploskem pobočju leži (v Žametni vasi) še ena gomila, ki skupno z drugimi na območju Zgornje Ščavnice kaže, da je bil ta predel blizu zahodne meje slovenjgorskih gomil še bolj zgosto obljuden.

²² Gornji Ivanjci: VS 9, 1965, 165.; ČZN, 19; ANSI, 330; TDZ 1/1957-1987, 72, ss, s tlorisom.

²³ Rožengrunt: prvo poročilo o gomilah "v občini Lokavec", ki se očitno nanaša na to grobišče, je bilo objavljeno v Mittheilungen des historischen Vereines für Steiermark 4, 1853, 258. Poznejše omembe: ČZN, 23; ANSI, 314; TDZ 3/1960-1987, 73, s tlorisom.

Vzhodno od tod je drugo grobišče te vrste, oddaljeno 8 km, leži pa na severnem pobočju ozkega grebena nad Plitvico²⁴, kjer je ta najožji. Gomile tu niso razporejene v vrsto ob pobočju, temveč sestavljajo dve skupini: spodnja s štirimi in zgornja s sedmimi grobovi (priloga 3). Po velikosti so močno podobne tistim pri Rožengruntu, izstopata le dve z višino 1,4 oziroma 1,5 m, kar ni posebno izrazito. Zaselek teh prebivalcev je mogel biti le ob znožju ozkega grebena kakšnih 15 m nižje, ki ga danes spremlja vzdolžna cesta mimo redkih posamičnih kmetij nekaj sto metrov južno od potoka Plitvice.

Ob severnem znožju istega grebena, le 4 km vzhodneje, se nahaja grobišče z devetimi gomilami v gozdu tik ob glavni cesti pod Hercegovščakom.²⁵ Gomile so razporejene vzdolž vzporedne ceste, ki je štiri od njih že do polovice uničila, a tudi sicer sta le dve še nedotaknjeni (priloga 4). Po obsegu med njimi in tistimi pri Plitvici ni bistvenih razlik, le da so občutno višje z višinami med 1,2 in 2,2 m. Najbrž temu ne smemo pripisovati posebnega pomena, saj je bilo na ravnini lažje nasipavati več zemlje kot na kakšnem pobočju. Morebitno pomensko različnost bi se dalo razkriti šele po raziskavi grobov, če so sploh iz rimskega časa. Precejšnja izenačenost gomil govori za podobno skupnost, pri čemer ostaja vprašanje, ali sodi k temu grobišču tudi nekaj sto metrov oddaljena, z 21 m premera in 3 m višine izrazito odstopajoča gomila v na pobočju, saj smo podobne srečali že na drugih grobiščih. Tudi tu je bila za naselitev ugodnejša ravnica proti bližnji Muri, a na njeno lego so gotovo vplivale tri velike gomile v Podgradu, ki leže le 250 do 500 m vstran.

V Ščavniški dolini sodi v to skupino gomilno grobišče z desetimi gomilami pri Spodnjih Ivanjcih²⁶, na robu gozda "Ivanjščica" tik ob cesti proti Grabonosu. Te gomile leže sredi ravnega sveta do 20 m pridvignjenega desnega obrežja tu 500 m oddaljene Ščavnice. Gre torej za ugodna poljedelska tla, kar gotovo označuje značaj pripadajočega naselka. O njem na poljih doslej ni bilo sledu, a obsežen gozd proti severovzhodu k Ščavnici ponuja možnost, da je tam od morebitnih stavb še kaj bolje ohranjenega. Gomile leže v dveh vrstah ter predstavljajo po obsegu in višinah pester razpon med najmanjšo in največjo s težiščem v sredini (priloga 4). Novo in še nejasno je pri njih to, da leže štiri največje v lastni, severni vrsti, štiri najmanjše v južni vrsti pa le nakazujejo neko socialno različnost tudi v tako malem zaselku ali celo kakšni drugi skupnosti.

Dvoje podobnih grobišč je skritih v gozdu na vzhodni strani Ščavnice 4 km dalje ob južnem robu gričevja med Radgono in spodnjim delom Ščavniške doline. Prvo, pri Dragotincih²⁷, leži na ploskem zahodnem pobočju 25 m nad dolino in vzhodno od vasi, že nekoliko zakrito s severnim delom osamelega grebena Strmca. Vseh osem gomil sestavlja preprosto vrsto s podobnim razponom po obsegu in višinah kot poprej, le da je tu težišče na večjih in višjih gomilah (priloga 4). Dve najmanjši sta enakovredno uvrščeni med druge.

24 Plitvice: VS 8, 1962, 209; ČZN, 22 (Plitvički vrh); ANSI, 329; TDZ 3/1960-1987, 35, s tlorisom.

25 Hercegovščak: VS 8, 1962, 308; ČZN, 20; ANSI, 330; TDZ 3/1960-1987, 39, s tlorisom.

Stanje grobišča je nespremenjeno.

26 Spodnji Ivanjci: S. Pahič, Arheološki vestnik 5, 1954, 328 ss, s tlorisom in sliko; ČZN, 24; ANSI, 331; TDZ 1/1957-1987, 6, s tlorisom.

27 Dragotinci: VS 8, 1962, 219, s sliko; ČZN, 16; ANSI, 334; TDZ 3/1960-1987, 57, s tlorisom.

Ti dve sta tudi edini nepoškodovani, medtem ko so se v vseh drugih neznankodaj udeleževali divji kopači, toda o njihovih morebitnih najdbah ni nobenih poročil. Za pripadajočo naselbino je tod na ploskem pobočju na poljih dovolj prostora, a o njej še ni nič ugotovljenega. Naj bo kar tu povedano, da je to grobišče le eno od štirih na tem območju, ki so med seboj oddaljena največ po 500 m in tako opozarjajo na zgostitev naselitve v rimski dobi, čeprav je danes v tem okolišu poleg gozdov le komaj kakšna domačija.

Temu naselitvenemu predelu pripada tudi grobišče z osmimi gomilami na južnem koncu Strmca, pri Slaptincih²⁸, na ploskem hrbtu 35 m nad dolino. V gruči ležeče gomile so različne po merah: z jedrom pri 11 m premera in 70 - 100 cm višine (priloga 4). Tudi tu izstopa največja, 17,8 m široka in 2,7 m visoka gomila, ki pa ni ločena od gruč in ima bržkone podoben pomen kot v prej opisanih primerih. Divji kopači so tu prav tako načeli večino gomil, ne da bi za seboj pustili kak podatek. Za naselitev prihaja na tem mestu mokeroten svet ob Ščavnici tik pod Strmcem manj v poštev, pač pa so izkrcena položna pobočja južnega zaključka grebenov danes izkoriščena za polja in poseljena le na obrobjih.

Zadnje grobišče te skupine se nahaja na drugi strani Ščavniške doline na sredini severnega pobočja Stare gore, 25 m nad ravnino. Tu se je na robu gozda ohranilo sedem gomil, razporejenih - podobno kot pri Plitvici - po pobočju (priloga 4).²⁹ Po velikosti so precej enovite in manjše, le dve sta širši od 9 m, nobena pa ne dosega višine niti 70 cm. Ker ni znano, koliko gomil je bilo že zravnanih izven gozda in kakšne so bile, tudi ni mogoče ugotavljati obstoja kakšnih veljavnejših prebivalcev. Sodeč po ohranjeni kamniti plošči iz ene od uničenih gomil, so v nekaterih grobovih uporabili apnenčast kamen za grobne obloge, čeprav ležišče take kamenine ni prav blizu. Za pripadajoči zaselek je tu več možnosti, čeprav ga na samem vrhu Stare gore, kjer je današnje središče naselja, najbrž ni bilo. Poleg ugodnih leg ob severnem znožju poleg današnje ceste so tu še položna pobočja obronkov grebena na južni strani, ki bi pri uganjanju tudi prišla v poštev.

S prejšnjo skupino se nekako povezuje tudi naslednja - grobišča s po 4 do 6 gomilami. Že pri prejšnjih ne smemo povsem izključevati možnosti, da ni to ali ono grobišče morebiti že pripadalo kakšni pristavi, saj se zato najdejo primeri združb temeljev in gomil drugod v Slovenskih goricah. Še bolj je upravičeno misliti na tako povezavo pri manjšem številu gomil, čeprav so v tej skupini na nekaterih najdiščih še kakšne druge neznane možnosti.

Na to je mogoče misliti že pri obeh manjših skupinah gomil na območju Gornjih Ivanjcev³⁰ na obeh straneh ceste proti Negovi. Tam je na ravnici do sto metrov širokega in do 30 m nad okoliškimi dolinami dvignjenega grebena med Ižmenci in Kunovo dvojje grobišč z izrazito nizkimi gomilami, čeprav po obsegu ne spadajo hkrati tudi med najmanjše. Vzhodnejše, južno ob cesti in blizu ribnika, se nahaja šest v dvojni vrsti razporejenih gomil (priloga 5). Te gomile se pomerah povsem prilegajo večini gomil na večjem grobišču pod Negovo, zato so skupaj z njimi gotovo starejše, saj so v eni pri poskusnem kopanju leta 1962 odkrite izključno prazgodovinske črepinje. Skoraj zanesljivo

28 Slaptinci: VS 8, 1962, 214; ČZN, 28, s sliko; ANSI, 334; TDZ3/1960-1987, 27 ss, s tlorisom.

29 Stara gora: S. Pahič, Arheološki vestnik 5, 1954, 331 ss, s tlorisom in sliko; ČZN, 24: ANSI, 334.

30 Gornji Ivanjci: VS 7, 1960, 292; ČZN, 19, ANSI, 330; TDZ 5/1962-1987, 3, s tlorisom.

velja to tudi za sosednjo, 300 m oddaljeno skupino štirih enakih gomil zahodno od tod na severni strani ceste nedaleč od logarnice (priloga 5). Še več, zdi se kot da gre tu za enotno grobišče in da je bilo na vmesnih njivah ter pri gradnji ceste uničenih neznano število enako neizrazitih gomil, saj preprosti pokopi pepela pokojnikov niso zbudili nobene pozornosti. Pri skromni višini teh gomil morebitnim raziskovalcem pradavnine negovskega kraja ne bi bilo težko brez obsežnih zemeljskih del zbrati dokazov za sedaj le domnevano poselitve tega okoliša v starejši železni dobi. V tem primeru bi se morala na ožjem območju Negove skrivati tudi ustrezna naselbina, o kateri ni bilo zaslediti nobenega ljudskega izročila, saj za domače ljudstvo ni ohranila dovolj razpoznavnih ostalin. Kako je pri tem s tremi posamičnimi gomilami podobnih velikosti, bi bilo v tej zvezi prav zanimivo izvedeti. Prva leži še blizu obeh skupin, drugi dve pa se nahajata na vzhodnem obrobju gozda Dobrave pri Ižmencih na znožju sosednjega grebena.

Podobno velja tudi za skupino štirih širokih in višjih gomil na vzhodnem izteku širokega in ploskega grebena, 400 m vzhodno od glavne ceste v Spodnji Ščavnici (priloga 5).³¹ Že oblika gomil je povsem drugačna od večine tistih iz rimske dobe, povrh pa so se našli v eni od njih pri poskusnem kopanju leta 1962 tudi samo drobci prazgodovinske lončenine. Na tem območju so torej prebivali ljudje že pred nastankom zidane rimske pristave 800 m vstran pri Ihovi. Samo štiri gomile ne pomenijo kaj obsežne naselitve, temveč le skromen zaselek gotovo nekje v bližini.

Spodnji Ivanjci, gomila 4 od JV (Foto: Stanko Pahič)
Spodnji Ivanjci, das Hügelgrab 4 von der südöstlichen Seite (Foto: Stanko Pahič)

31 Spodnja Ščavnica: VS 7, 1960, 290; ČZN, 24; ANSl, 330: TDZ 1/1957- 1987, 34, s tlorisom.

Povsem drugače je v 2 km oddaljenih Lastomercih³² na vzhodni strani Ščavnice. Tam sega eden od obronkov gričevja kot rt v 15 m nižjo ravnico, na njegovem pobočju pa je v gozdu ohranjenih še pet manjših gomil (priloga 5). Morebiti je bilo na sedanjí njivi izven gozda še več gomil in je bilo grobišče obsežnejše, a najpomembnejše je, da so gomile nastale v rimski dobi. Poskusno kopanje v eni od gomil je leta 1962 privedlo do odkritja preprostega žganega groba z antičnimi najdbami. Poselitev tega okoliša je treba povezati še z dvema posamičnima gomilama v bližini, mesto zaselka ali posameznih domačij, morebiti celo pristave, pa bi bilo iskati na kakšnem primernem delu sicer ozkih pobočij obakraj sedanje ceste ali pa na ravnini pred 500 m oddaljeno Ščavnico, kjer je danes komaj kakšna kmetija.

Grobišče s petimi očitno antičnimi gomilami se nahaja tudi na območju že omenjenega Strmca pri Slaptincih³³, in sicer so razporejene v vrsti po pobočju navzdol v vmesni globeli med grebenom Strmca in sosednjega gričevja (priloga 5). Kot druge v tem okolišu so se tudi teh, razen ene najmanjše, lotili divji kopači, toda kdo so bili in kdaj se je to zgodilo, pri domačinih ni bilo mogoče izvedeti. Razmeroma skrita lega grobišča ne pove ničesar o mestu zaselka ali domačije, pa tudi odnosa do treh drugih grobišč v tem kraju se ne da razložiti. Po velikosti in številu so te gomile podobne tistim v Spodnji Ščavnici, ni pa izključeno, da bi mogle biti - tudi glede na "skrito" namestitev, nenavadno za rimsko dobo - še iz starejšega časa. To bi pomenilo, da je bilo to obrobje gričevja posebljeno že v prazgodovini, ker za neko starejšo dobo potujejo tudi različna najdišča kamnitega orodja v sosednjih Seliščih.³⁴

Po sedanjem stanju sodi v to skupino tudi gomilno grobišče ob Suhači in Globetki med Cezanjenci in Noršinci³⁵, kjer se je ohranilo le šest gomil - štiri v skupni vrsti ter dvojce posamičnih. Ohranjena skupina sodi, podobno kot prejšnje, med večje, zato je njihova antična starost lahko dvomljiva (priloga 5). Tri od njih kažejo sledove davnih kopanj, vendar ni mogoče zanesljivo trditi, da so prav tu kopali domači ljubitelji starin že pred skoro poldrugim stoletjem. Takrat so našli, kot bo še naštet, vrsto predmetov, ki so za rimsko dobo nenavadni, čeprav se med njimi omenja tudi Hadrijanov novc.³⁶ Poleg polovice danes osamljene gomile ob Suhači je bilo na njivah "Na krčeh" južno od nje nekoč še več gomil, o katerih že pred regulacijo Ščavnice ni bilo več sledu.³⁷ Ta gomila je izrazito manjša od drugih, zato bi mogla biti najverjetneje iz rimske dobe in del gomilnega grobišča južno od Suhače. Sedaj ugotavljana dvojnost gomil torej ne izključuje možnosti dvojne naselitve tega ravninskega sveta, saj so znane podobne železnodobne gomile na enakih ravninskih legah tudi drugod.³⁸ Za ravninsko poselitev tega predela v rimski dobi so značilna

32 Lastomerci: VS 8, 1962, 208; ČZN, 21; ANSI, 330; TDZ 3/1960-1987, 46, s tlorisom.

33 Slaptinci: VS 8, 1962, 214; ČZN, 23; ANSI, 334; TDZ 3/1960-1987, 59, s tlorisom.

34 Prva omemba: S. Pahič, Varstvo spomenikov 9, 1965, 133 ss.

35 Cezanjenci - Noršinci: ČZN, 12 ss (tudi: ČZN 7/42, 1971, 13 ss, s katastrsko skico in slikami); ANSI, 329, s starejšo literaturo; TDZ 2/1959-1987, 74, s tlorisom.

V skupni štirih gomil je bila pozneje odkrita še ena manjša, tisto ob Suhači pa so po regulaciji Ščavnice ob robu njihovih njiv povsem zravnali.

36 Razen nekaj predmetov v graškem Joaneju so vse najdbe odtod (kot tudi z Gresovščaka), prvotno shranjene v "ljutomerskem stolpu", izgubljene (F. Kovačič, Časopis za zgodovino in narodopisje 15, 1919, 65; Tudi: Ljutomer, 1926, 3).

37 Ustna poročila o tem: TDZ 2/1959-1987, 43.

38 Poleg tudi opisanega Podgrada so podobne gomile še na Dravskem polju pri Podložah (M. Tomanič-Jevremov, Ptujski zbornik 4, 1975, 103 ss) in Spodnjih Jablanah (Arheološka najdišča Slovenije, 1975, 315).

tudi izročila in starejše domneve o bližnji "rimski cesti" ter celo o tukajšnji legi občestne postaje "Ad vicissimum", kar vse še ni preverjeno in tako dokončno ugotovljeno.³⁹ Domnevna rimska cesta med Poetovion in Savarijo v tej smeri obstaja za sedaj še vedno le v ljudskem izročilu na posameznih odsekih v Slovenskih goricah in Prekmurju⁴⁰, za potrditev tukajšnje postaje ob njej pa bi bili že morali priti na dan kakšni temelji zidanih stavb v Cezanjevcih ali njihovi neposredni bližini.⁴¹ Še ohranjene gomile v tem kraju predstavljajo v tem trenutku še nerešeno uganko tako za morebitno prazgodovinsko kot antično poselitev tega območja.

Tudi štiri gomile oziroma njihovi ostanki v Podgradu⁴² so še vedno skrivnostne, čeprav njihova pripadnost starejši železni dobi že po izrednih velikostih in po starih poročilih o najdbah v tem okolišu ni vprašljiva. Poprej naj bi bilo tudi več nizkih gomil, ki so jih baje že leta 1830 zravnali za njive. Pri velikih to ni bilo tako preprosto, tako na dveh še danes orjejo kar počez, s čimer jih polagoma nižajo in spreminjajo v ovalno obliko. V precej prvotni obliki je tik ob cesti proti Apačam ohranjena le ena, 31,5 m široka in 5,2 m visoka, na dvorišču Ferševe domačije, a tudi ta ima zravnani vrh, s severne strani pa 8 m v notranjost vkopano klet. Navzlic temu je to najuglednejši pomnik na pradavnino daleč naokoli in je vreden posebne pozornosti.⁴³

Štiri grobišča s po tremi gomilami, ki se pojavljajo tudi drugod v Slovenskih goricah, so tu osredotočena na osrednji del Ščavniške doline. Prvo je na pobočju obronka grebena nad vasjo v Očeslavcih (priloga 6).⁴⁴ V bližini je na hrbtu grebena še ena posamična, nekoliko večja, a od nekdanjega oranja sploščena gomila. Morebiti je bilo na njivah izven gozda še več gomil, po poprečni velikosti in legi na pobočju gre najbrž za pokope v rimski dobi. O kakšnih ostankih bližnjega zaselka ali domačije ni sledu, prazgodovinske najdbe na ravnem pod grebenom pa z gomilami verjetno nimajo nobene zveze.⁴⁵

Le dober kilometer vzhodneje je na koncu hrbta enega izmed obronkov med dvema potočkoma, nekoliko umaknjem od doline pri Okoslavcih⁴⁶, troje po obsegu in višini prej prazgodovinskih kot rimskih gomil (priloga 6).

39 S. Pahič, Arheološki vestnik 34, 1984, 276.

40 Npr.: "rimska cesta" pri Hlaponcih (Tednik 28, Ptuj 4.9.1975, šte. 34, stran 12, s sliko), Polenšaku (TDZ 2/1959-1987, 21); Tomažu (TDZ 2/1959-1987, 32); prek Stare ceste (F. Kovačič, Ljutomer, 1926, 227); Cezanjec (starejše omenbe v zvezi z "ad Vicesimum" pri S. Pahič, Arheološki vestnik 34, 1984, 247 ss., - krajevne podatke s skico je leta 1967 zbrala P. Šnajder, pismo v TDZ 7/1967-1987, priloga: Veržaja (Arheološka najdišča Slovenije, 1975, 333); Ivancev (kot prej, s starejšo literaturo) in mimo Čikečke vasi (F. Baš, Spomeniško Pomurje, 1958, 6).

41 Preverjanje podatkov P. Šnajderjeve je pokazalo, da poleg globokih usekov starih cest v opisani smeri v gozdu na pobočju in naselju ni potrdil o morebitnih stavbah takega značaja, a tudi pri regulaciji Ščavnice na ravnini o čem podobnem ni bilo nobenih sporočil.

42 Podgrad: ČZN, 22, s sliko; Kolokvij "Kelti v Sloveniji", 1964, 8, s sliko; ANSI, 330, s starejšimi podatki; Arheološka najdišča v Slovenskih goricah 4/c, Podgrad, 1991, s katastrsko skico in slikami.

43 Povsem podobna gomila, prav tako z vkopano kletjo pri domačiji, je v Razvanju pod Pošto (S. Pahič, Naši kraji v pradavnini 2; Okrog Razvanja pred tisočletji, 1985, 38, s tlorisom).

44 Očeslavci: VS 9, 1965, 166; ČZN, 22; NSI, 331; TDZ 3/1960-1987, 52, s tlorisom.

45 S. Pahič, Arheološki vestnik 20, 1969, 155 ss.

46 Okoslavci: VS 8, 1962, 220; ČZN, 22; 334; TDZ 3/1960-1987, 54, s tlorisom.

Če je sum na višjo starost upravičen, saj najdb še ni, ker so gomile nepoškodovane, bi tudi pri Okoslavcih smeli pričakovati kakšno prazgodovinsko postojanko med Spodnjo Ščavnico in Biserjanami pri Vidmu.

Južno od tod je na zahodni strani Ščavniške doline na ploskem hrbtu izteka enega izmed grebenov v gozdu Kamenščak blizu Grabonoša⁴⁷ troje tudi v vrsti ležečih gomil antičnega videza (priloga 5). Čeprav so v vseh že kopali divji kopači, se o grobovih ve le, da so v srednji gomili odkopali obdelane kamne in jih uporabili pri neki gradnji. Ker so ravninska tla vsenaokoli primerna za bivališče, kmetij v neposredni okolici pa je še danes malo, je vsako ugibanje o antični postojanki odveč.

Troje gomil tvori gručo tudi na severnem koncu grebena Strmca pri Dragotincih (priloga 6).⁴⁸ Ker po velikosti niso drugačne od večine rimskodobnih gomil, sodijo tudi te - podobno kot drugi dve skupini v tem okolišu - najverjetneje v rimsko dobo in so tako del naselitvenega območja okrog Strmca.

Tudi o drugih, bolj posamičnih gomilah ni na voljo zadostnih podatkov o njihovi starosti. Tiste v skupinah po dve se razlikujejo po medsebojnih

Dragotinci, gomila 5 od JV (Foto: Stanko Pahič)
Dragotinci, das Hügelgrab 5 von der südwestlichen Seite (Foto: Stanko Pahič)

47 Grabonoš: S. Pahič, Arheološki vestnik 5, 1954, 324 ss, s tlorisom in sliko; ŽZN, 19; ANSI, 330.

48 Dragotinci: VS 8, 1962, 219; ČZN, 16; ANSI, 334.

razmerjih in jih lahko delimo v dve različici. Pri prvi sta obe gomili približno enakih velikosti kot pri Blagušu in Boračevi (priloga 6)⁴⁹ in za sedaj lahko samo ugibamo, ali gre pri njih za dvojce socialno enakovrednih oseb ali morebiti celo za zakonski par z neke bližnje domačije. Pri drugi različici pa se obe gomili močno razlikujeta, bodisi samo po višini, kot npr. nad Janhovo (priloga 6)⁵⁰, ali pa tudi po velikosti. Tako izrazito različni sta gomili na gozdnem delu grebenskega hrbta pri Kapelskem vrhu (priloga 6).⁵¹ Tu je najprej vprašljiva časovna pripadnost, zlasti v zvezi s komaj nekaj sto metrov oddaljenimi gomilami pri Okoslavcih, saj gre morebiti za isto naseljitveno skupino, o prazgodovinski starosti pa je bil že podan namig.⁵² Drugi dve podobno različni gomili sta skriti v obsežnem gozdu pri Dobravi⁵³ na iztekajočem se pobočju med cesto in potokom Lipnico (priloga 6). Čeprav so v večji gomili, od domačinov imenovani "Lesjakov breg", pred koncem zadnje svetovne vojne nemški vojaki izkopali dvojce globokih jam za strelska zaklona, se ni ničesar izvedelo o kakšnih najdbah niti ni bilo ob ogledu v povojnih letih tam opaziti kakšne grobne naprave, tako da tudi tu ne moremo zanesljivo reči, ali gre za prazgodovinska ali rimskodobna grobova. Kaj dosti si tu ni mogoče pomagati niti z ne tako redkimi primeri dvojnih gomil v drugih predelih Slovenskih goric, čeprav tam nekatere najdbe izpričujejo, da gre največkrat za grobove iz rimske dobe, kar bi morebiti lahko veljalo tudi za gomili na tako osamljenem kraju pri Dobravi.⁵⁴

Podobno nejasen položaj je s posamičnimi gomilami, ki jih je na tu obravnavanem območju kar enaindvajset, a so na celotnem območju Slovenskih goric tudi najpogostejša najdišča.⁵⁵ Po velikosti so dovolj različne, čeprav jih večina sodi v bolj strnjene skupine s premeri do 13 oz. 17 m in višino 80 oz. 150 cm. Po svoji legi so tu osredotočene v največji meri na pobočja grebenov. Ker se pri nas posamične gomile pojavljajo v treh časovnih obdobjih - v bronasti, starejši železni in rimski dobi - nobena od tu naštetih pa še ni bila raziskana, se lahko pri ugibanju o njihovi starosti nekoliko opiramo le na primerjave od drugod in na nezanesljivo lastno presojo pri vsaki posebej. Po opažanjih, da so bili drugod v Slovenskih goricah v nekaterih manjših gomilah, kakršne so za rimsko dobo tudi na večjih grobiščih značilne, že ugotovljeni rimski grobovi⁵⁶, lahko sklepamo, da sodijo v ta čas vsaj gomile pri Tratah, Zgornji Ščavnici, Lastomercih, Ptujski cesti, Stanetincih, Rihtarovcih, Blagušu, Grabonošu, Logarovcih in Cezanjevcih. Tu gre za različna okolja poselitve, saj leže nekatere teh gomil docela osamljeno, (npr. pri Tratah, Ptujski cesti,

49 Blaguš: 8, 1962, 219; ČZN, 12; ANSI, 334; Boračeva: VS 8, 1962, 219, s sliko; ČZN, 12, s sliko; ANSI, 333.

50 Janhova: VS 7, 1960, 293; ČZN, 20; ANSI, 329.

51 Kapelski vrh: VS 8, 1962, 219; ČZN, 21; ANSI, 333, s starejšimi navedbami.

52 F. Kovačič, Ljutomer, 1926, s, piše le o gomilah okoli (Kapele), medtem ko je bil F. Pichler, Text zur archäologischen Karte von Steiermark, 1879, 22, z navedbo Kapellenberg in znakom za gomile na karti določnejši. Od kod dopisniku Krajevnege leksikona Dravske banovine, 1937, 336 podatki za navedbo: "odkrite ilirsko-hallstattske gomile z bronastimi predmeti", ni znano.

53 Dobrava: VS 8, 1962, 219; ČZN, 16; ANSI, 332.

54 Npr.: Spodnji Gasteraj (18 in 7,5 m), Strma gora (27 in 7 m) pri S. Pahič Svet med Muro in Dravo, 1968, 216.

55 S. Pahič, kot prej, 248 ss (seznam).

56 Npr.: Gočova (VS 9, 1965, 143 ss), Placar (VS 9, 1965, 189), Radehova (ČZN 26, 1931, 114 ss).

Stanetincih, Rihtarovcih in Logarovcih), kjer nimamo nobene predstave o mestu bivanja. Pri nekaterih drugih govore za obljuden okoliš bližnja večja ali manjša grobišča. Obe ohranjeni gomili v Zgornji Ščavnici⁵⁷ poleg nekaterih že zvrnanih opozarjata na naselitveni okoliš med naseljem, ki ju označujeta grobišči pri Roženbruntu in na vzhodnem koncu Zgornje Ščavnice, čeprav tu razen nekaj izročil o "pogreznjenem mestu" ni nobenih sledov o nekdanjih bivališčih.⁵⁸ Obe gomili v Lastomercih⁵⁹ poleg drugih petih v bližini in obdelanih kamnih na ravnini nudita vsaj skromno oporo za iskanje rimskih stavb.⁶⁰ Tudi gomila pri Grabonošu⁶¹ je le 800 m oddaljena tako od tistih treh bliže vasi kot od osmih pri Spodnjih Ivanjcih, povsod pa gre za ugodna naselitvena tla. Za obe posamični gomili med Cezanjenci in Noršinci⁶² je bilo že povedano, da sodita najbrž v sestav večjega grobišča ali celo dveh iz različnih obdobj.

Nekoliko manj zanesljivo je mogoče govoriti o starosti drugih gomil. Tri na območju Gornjih Ivanjcev⁶³ imajo po velikosti povsem antične mere, zato bi po tem lahko upravičeno sodile v rimsko dobo, nekoliko moti le sosesčina drugih treh gomilnih grobišč, ki očitno opozarjajo na naselitveni okoliš starejše železne dobe, čeprav se ločijo od njih tudi po merah. Velika posamična gomila nad grobiščem pod Hercegovščakom⁶⁴ se po velikosti izrazito prilaga velikim gomilam v Podgradu, tako da bi povsem lahko sodila v sklop železnodobnih gomil okrog Radgonskega gradu ali bila celo starejša. Tudi posamična gomila nad Očeslavci⁶⁵, ki je bila nekoč skoro enakih mer, bi lahko priključili k neantičnemu videzu sosednjih gomil nad Okoslavci in pod Kapelskim vrhom. Seveda pa se moramo zavedati, da so vse to le domneve, ki jih bodo morebitna bodoča raziskovanja teh gomil potrdila ali ovrgla.

Nazadnje se moramo še vprašati, kdo so bili ljudje, ki so jih svojci ali drugi sodobniki pokopali na osamljenih krajih. Če bi katera velikih gomil morebiti le pripadala še bronasti dobi, bi po drugih izkušnjah v njih morali najti več grobov nekakšnega družinskega grobišča. V tem primeru bi to bil kašipot k majhnim bronastim zaselkom, ki jih drugod opredeljujejo podobne gomile ali celo skromni naselbinski ostanki.⁶⁶ Velike in največje gomile iz starejše železne dobe so gotovo grobovi raznih plemenskih prvkov ali knezov kot to najbližje dokazujejo grobne najdbe iz že zdavnaj uničene gomile pri opekarni v Gornji Radgoni.⁶⁷ Gomile nekoliko manjših, a za antiko še vedno nadpovprečno velikih mer bi lahko opozarjale tudi na druge pokojnike iz ene od obeh prazgodovinskih obdobj.

Težko je pojasniti pomen posamičnih gomil v rimski dobi, če hočemo pri tem izhajati iz posamičnih primerov. Večje gomile so tudi v posamični legi

57 Zgornja Ščavnica: VS ANSI, 314 (s starejšimi podatki), slika v ČZN, 20.

58 Neobjavljeni podatki v TDZ 1/1957, 12, 16.

59 Lastomerci: VS 8, 1962, 220; ČZN, 21; ANSI, 330.

60 VS 9, 1965, 165 ss.

61 Grabonoš: VS 7, 1960, 292; ČZN, 19, ANSI, 330.

62 Cezanjenci - Noršinci: ČZN, 14 (tudi: ČZN 7, 1971, 13 ss, s slikama 5 - 6 in katastrsko skico).

63 Gornji Ivanjci: VS 7, 1960, 292; ČZN, 19, ANSI, 330.

64 Hercegovščak: VS 8, 1962, 308; ČZN, 20, s sliko; ANSI, 330.

65 Očeslavci: VS 8, 1962, 220; ČZN, 22; ANSI, 331.

66 Gomili v Brezju pod Brinjevo goro (S. Pahič, Arheološki vestnik 13- 14, 1963, 349 ss) in Mozirju pri Framu (VS 9, 1965, 170) ter ostanki lončenine na prostoru rimskega gomilnega grobišča pri Zgornji Voličini (ČZN 1, 1965, 30, s sliko).

22 67 S. Pahič, Arheološki vestnik 17, 1966, 122 ss.

najverjetneje grobovi bogatejših ljudi z ločenimi bivališči najbrž na tako ali drugače pridobljenem lastnem zemljišču. To bi bilo lahko takoj potrjeno, če bi v takih gomilah pod veliko količino nasute zemlje našli tudi ustrezno pomemben grob s kakršno koli grobnico in bogatimi pridevki, kot je bilo to ugotovljeno že drugod.⁶⁸ S tem bi bil tudi tod, v samotnih krajih daleč od rimskih mest in cest, dokazan obstoj kakšnega naseljence, tu denimo kolonista, ki se je tu pač lahko preživil le s poljedelstvom ali živinorejo, saj drugih možnosti pokrajina ni nudila. V Zgornji Ščavnici, Lastomercih in Grabonošu je to povsem mogoče, težje pa je razložiti gomile v odročnih samotah, kot npr. pri Gornjih Ivanjcih, Radencih, Rihtarovcih in Blagušu⁶⁹, seveda če so vse te gomile zares iz rimske dobe. Toda kaj je početi z "reveži", ki so bili pokopani v skriti dolinici pri Tratah, na samotnem bregu v Stanetincih in v ravninski goščavi pri Logarovcih?⁷⁰

Boračeva, gomila I od SZ (Foto: Stanko Pahič)

Boračeva, das Hügelgrab I von der nordwestlichen Seite (Foto: Stanko Pahič)

68 Npr. že pri Radehovi (F. Baš, Časopis za zgodovino in narodopije 26, 1931, 114 ss) pa v Miklavžu na Dravskem polju (S. Pahič, Arheološki vestnik 20, 1969, 35 ss) in sosednji Loki (ANSI, 227, z dotedanjo literaturo).

69 Radenci: VS 8, 1962, 220; ČZN, 23; ANSI, 333. - Rihtarovci: vse enako.

70 Trate: ČZN, 21(tam: Lokavec). - Stanetinci: VS 8, 1962, 220; ČZN, 23; ANSI, 334. - Logarovci: VS 8, 1962, 220; ČZN, 21; ANSI, 332.

Temu zunanjemu opisu gomilnih grobišč bi moral sedaj slediti prikaz različnih grobov od preprosto po tleh razsutega pepela sežganih mrtvecev prek raznih kamnitih oblog do grobnic iz plošč ali zidov, ugotovitve o spolu in starosti po ostankih kosti pokojnikov ter s tem obdobja umrljivosti, opis in razlaga v grobove pridanih predmetov - lončenih in steklenih ali celo kovinskih posod, bronaste ga nakita, železnih izdelkov, steklenega okrasja, novcev in drugih reči, preverjanje porekla vsega tega in s tem spoznavanja dosega tujih obrtniških in trgovskih središč, nazadnje pa na podlagi najdb določevanje starosti posameznih grobov in celotnih grobišč ter spreminjanje življenjskih razmer v posameznih obdobjih trajanja tega načina pokopavanja. O vsem tem še ni mogoče pisati, ker na tem območju ni bil v celoti raziskan niti en sam gomilni grob, kaj šele kakšno grobišče v celoti ali vsaj po večini.⁷¹ Tako že samo o grobovih v gomilah vemo zelo malo, čeprav so marsikje bili na delu divji kopači - iskalci zakladov ali kar Atila ter priložnostni ljubitelji starožitnosti. Preprost pokop - po tleh nasut pepel s pridatki - je gotovo obstojal, saj v Vrbnjakovih poročilih iz prejšnjega stoletja ni omenb kamnitih oblog pri Cezanjevcih, to pa so potrdila tudi poskušna kopanja leta 1962 pri Gornjih Ivanjcih in Spodnji Ščavnici.⁷² Čeprav gre tam za prazgodovinske grobove, so bili taki preprosti grobovi pogosti tudi v rimski dobi in zato najbrž tu med Muro in Ščavnico v večini.

O uporabi kamna za grobne obloge že od bronaste dobe dalje je v tukajšnjih gomilah nekaj skromnih poročil. Tako je že Vrbnjak v eni od gomil pri Cezanjevcih našel "žrneljni kamen iz trahita", o katerem je menil, da je bil uporabljen na sežigališču.⁷³ Bolj verjetno je bil le del grobne obloge, če je bil res del žrnelj, je to že opozorilo na bližnjo naselbino, od koder so ga bili prinesli za pripravo groba. Tam je tudi neki domačin po lastnem pripovedovanju pred koncem prejšnjega stoletja pri oranju naletel na grob s kamnitimi ploščami.⁷⁴ Obdelane kamne so pred zadnjo svetovno vojno domači našli tudi v eni izmed gomil pri Grabonošu in jih potem uporabili pri gradnji.⁷⁵ Vsaj eno kamnito ploščo, ki se je še ohranila, so našli pred drugo svetovno vojno v eni izmed zravnanih gomil pod Staro goro.⁷⁶ Edini dovolj nazorni zapis obstaja le o najdbi 2,15 m dolgega peščenega kamna z izklesanim koritom v posamični gomili v Žametni vasi v Zgornji Ščavnici.⁷⁷ Ta grob nekega rimskega naseljenca je precej nenavaden, saj žganina s črepinjami ni ležala v koritu, - kot običajno v pepelnicih - temveč v tleh pod kamnom. Pač pa so bile v koritu

71 Še največ - pet gomil je bilo raziskanih pri Zgornji Voličini: S. Pahič, Časopis za zgodovino in narodopisje 1/36, 1965, 30 ss, precej obsežnejše pa so raziskali gomilno grobišče pri Kapfensteinu onkraj Mure - 54 gomil od 127-ih (O.H. Urban, op. 16, 13 ss).

72 Gornji Ivanjci (15), gomila št. 6: VS 9, 1965, 165; (6), gomila št. 1: TDZ 5/1962 - v globini 60 cm na ilovici prvotnih tal nekaj oglja, pet prazgodovinskih črepinj in trije mali prodniki; gomila št. 2 - v globini 50 cm nekdanja tla (v sredini gomile) brez najdb; (4), gomila št. 3 - v globini 40 nekdanja tla (v obsegu 4 m dolgega jarka) brez najdb. - Spodnja Ščavnica: TDZ 5/1962, 9 - gomila št. 3 - v globini 1 m na nekdanjih tleh 5 cm debela plast vmesne mehke rjave zemlje z drobci oglja, nad njo nekaj drobnih prazgodovinskih črepinj.

73 Poročilo "Eine merkwürdige römische Antike (Handmühle) aus Lettenberg in meiner Sammlung" (15.3.1859) - rokopis št. 693 v Deželnem arhivu v Gradcu. Po njem: F. Kovačič, Ljutomer, 1926, 5.

74 S. Pahič, Časopis za zgodovino in narodopisje 7/41, 1971, 14, op. 34.

75 S. Pahič, Arheološki vestnik 5, 1954, 324.

76 S. Pahič, kot poprej, 332, sl. 12.

77 F. Baš, Časopis za zgodovino in narodopisje 23, 1928, 145 ss.

tri marmorne plošče, pokrite s četrto iz apanca.⁷⁸ Zanimiv je že pojav treh vrst kamenin v gomili: poleg domačega peščenca, ki se tod pojavlja tudi na površini kot "samojaki" še od kod drugod pripeljan apnenec in še od bolj daleč pridobljene marmorne plošče, ki so bile poprej verjetno uporabljene na bližnjem domovanju.⁷⁹ Na kamnu je bilo vklesanih "šest pismenk", a so ga domači prej razbili in uporabili pri gradnji, preden jih je utegnil kdo razvozlati.⁸⁰ Morda se na gomile v bližnjem Rožengruntu nanaša sedaj že skoro poldrugo stoletje star zapis o 8 - 9 gomilah "v občini Lokavec", saj drugih v tem okolišu ni bilo odkritih, kjer so pri "odkopavanju ene od najpomembnejših" naleteli na gradnjo iz kamnja in malte s čvrstim tlakom, toda ne na kosti in posodje.⁸¹

To bi bilo vse, kar je znanega o oblikah grobov v teh gomilah. Nič kaj dosti boljše pa ni poznavanje grobnih najdb. Na voljo je leta 1851 prejeta poročilo graškemu zgodovinskemu društvu o kopanjih pri Gornji Radgoni in Cezanjevcih, kjer pa je večinoma govora o prazgodovinskih najdbah.⁸² V Gornji Radgoni naj bi tako že leta 1789 pri zdravniški gomili na graškem vrtu našli "ostanke bojne opreme, kose neke čelade, oklepa, meča, nekaj oglja, črepinje razbitega lonca in zarjavele komade konjske oprave". Leta 1796 naj bi pri zdravniški dveh gomil na nekem pašniku ob ptujski cesti našli v njiju "oglje, razbite lonce, od rje razjedene ostanke orožja, železno brzdo in štiri podkve". Leta 1830 sta dekan Maul in dr. Onderka dala razkopati nekaj gomil v Podgradu in v njih našla razbito lončeno posodje, kosti, zaponke za konjsko jermenje ter kose čelad, mečev in sulic". Ta dva naj bi bila raziskala tudi nekaj gomil pri radgonski opekarni in našla v njih "poleg oglja in razbitih žar tudi različno orodje iz brona in železa, meče, bodala, osti kopij, členke verig, razbitine oklepov, dvojce kolesc nekega malika in drugo". Pač pa so leto poprej pri krčenju nekega gozdička pri Črešnjevcih v tamkajšnji gomili našli "samo nekaj oglja in manjše drobce nekega lonca".

Od vsega tega je komaj kaj ohranjenega. Čeprav je bilo navedeno, da se "boljše reči" iz kopanj v Podgradu nahajajo v graškem Joaneju, tam takih predmetov z navedbo tega najdišča ni. Pač pa so predmete iz gomile pri

78 Marmorne plošče je lastnik uporabil za oblaganje zelja v kleti in so sedaj izgubljene.

79 Ker ni vzorcev, tudi ni mogoče ugotavljati porekla v Slovenskih goricah in Prekmurju tako redkega marmorja. V poštev prihajata tako Pohorje kot glavni oskrbovalec in avstrijskoštajerska ležišča kot oskrbovalci Flavije Solve.

80 Šest znakov je za kak grobni napis seveda premalo, zato ni jasno, kaj je to sploh bilo. "Nečitljiv napis" je imela tudi pepelnica iz gomile št. 6 pri Gerlincih (I. Šavel, Varstvo spomenikov 31, 1989, 224, s sliko), brez napisov sta v Slovenskih goricah še npr.: marmorni obod iz Miklavža pri Ormožu (VS 7, 1960, 335, s sliko), pepelnica iz peščenca iz Trotkove (ČZN 1/36, 1965, 27, s sliko) in druge s sosednjih območij.

81 MhVSt (op. 23/258: "Našel je v notranjosti ... zelo čvrsto gradnjo iz kamnov in malte, več plasti gline, z železnim oksidom ploskovito razčlenje in v globini 8 čevljev lego čvrstega, odpornega cementa".

82 Poročilo nekdanjega ljutomerskega kaplana Franca Vrbnjaka "Über haidnische Grabhügel", sestavljeno decembra 1851 (takrat je bil že nekaj let upokojen), ki ga hrani Deželni arhiv v Gradcu (rokopis št. 781) in iz katerega je za Cezanjevce, Gornjo Radgono in Podgrad povzegal podatke tudi F. Kovačič, Ljutomer, 1926, 5 ss, je pravzaprav poročilo velikonedeljskega dekana Petra Dajnika, ki ga je bil več let poprej poslal "slavnemu odboru Zgodovinskega društva za Štajersko v c. kr. Joaneju v Gradcu" in je shranjeno tudi med "župnijskimi listinami v Veliki Nedelji, zbranimi, urejenimi in vezanimi leta 1838" (o tem tudi B. Saria, Časopis za zgodovino in narodopisje 20, 1925, 79).

opekarni najprej shranili v radgonskem gradu, nato jih je dalje časa hranil grof Platz v Črncih, po prvi svetovni vojni so veljali za izgubljene, ker so s prodajo prišli v druge zbirke. Tako se je ta najpomembnejša najdba iz ene od radgonskih gomil v glavnem ohranila le v različnih obravnava. ⁸³

V navedenem poročilu je tudi zapisano, da so Ljutomerski dekan Jaklin, Vrbnjak in dr. Gottweis z Braneka raziskali nekaj gomil pri Cezanjevcih in našli v njih "deloma oglje in razbite žare, deloma razbitine oklepov, čelad in konc kopij, deloma preostanke konjske oprave in rimski novc cesarja Hadrijana". Novc naj bi bili poslali graškemu Joaneju, druge najdbe so se izgubile. ⁸⁴ Naštevane vedno enakih predmetov iz vseh gomil vzbuja dvome v točnost tega zadnjega poročila, kovinske najdbe pa so take vrste, da gre v vseh primerih za gomile iz starejše železne dobe. Za radgonski kraj to pomeni, da je bil takrat - in že poprej ob koncu bronaste dobe, kot dokazujejo naselbinske najdbe z Radgonskega gradu - pomembnejše naseljitveno območje. ⁸⁵ Pri Cezanjevcih bi vsaj po novcu in poročanju domačinov o drugih najdbah lahko sklepali, da so na tem območju pokopavali tudi v rimski dobi in bi torej morali iskati pravzaprav dve naselbini.

Tej zgodnji dobi prvega odkrivanja gomilnih grobov pozneje ni sledilo nič podobnega prav do današnjega dne. Na delu so bili neznani divji kopači, ki so se zlasti udejstvovali pri gomilah med Dragotinci in Slaptinci, vendar za njimi ni ostala nobena sled. Okrog leta 1892 naj bi bil domačin Markovič v eni od zdravanih gomil pri Cezanjevcih pri oranju naletel na že omenjeni grob s kamnitimi ploščami, našel v njem "vrč in štiri skodelice" nato vse skupaj zakopal nazaj, ne da bi mogel pozneje to mesto spet najti. ⁸⁶ Sodeč po opisu bi bil ta grob iz rimske dobe in tako tudi uničeni del gomilnega grobišča južno od Suhače (v nasprotju s severno skupino?) iz istega časa.

O naslednji najdbi so podatki v dnevniku graškega profesorja Ferka iz leta 1903, da so mu v Limbušu pokazali bronasto posodo iz neke gomile pri Zgornji Ščavnici. ⁸⁷ Po Ferkovem opisu kraja gre za gomilno grobišče pri tem kraju, posodo, možnarju podoben lonček, pa so leta 1909 podarili mariborskemu Zgodovinskemu društvu za njegovo muzejsko zbirko in je še danes v tamkajšnjem Pokrajinskem muzeju. ⁸⁸ Ker ima več gomil na tem grobišču sledove nekdanjih kopanj, seveda ni mogoče ugotoviti, iz katere izvira ta najdba. Po Ferkovem zapisu naj bi bil tam kopal že Vrbnjak, torej še v prvi polovici 19. stoletja, čeprav navedeno poročilo teh gomil in take najdbe ne omenja, posodo pa naj bi bil prepustil nekdanjemu lastniku grobišča. Za posodo ni najti preverjenih primerjav, vsekakor pa je, naj bo že iz katerega koli časa, za ta odročni predel zgornje Ščavniške doline nenavadna najdba.

83 Prva objava takrat še ohranjenih predmetov: E Pratobevera, Mittheilungen des historischen Vereines für Steiermark 4, 1853, 235 ss. Poskus razlage in obnovitve delov vozička: W. Schmid, Der Kultwagen von Strettweg. 1934, 26 ss. Ponovna ocena najdb: M. Egg, Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums Mainz 33, 1986, 199 ss. Zadnje obravnavanje pri: B. Teržan (op. 5) 83 ss.

84 O tem F. Kovačič, Časopis za zgodovino in narodopisje 15, 1919, 65 in Ljutomer, 1926, 3.

85 V tem je, razen za rimsko dobo, pomembna podobnost s še bogatejšim območjem Ptujja, prav tako ob rečnem prehodu. K prazgodovinski poselitvi Gornje Radgone je treba prišteti še po naključju ugotovljeno, a po obsegu še povsem neznano naselbinsko plast pri avtobusni postaji (VS 8, 1962, 192).

86 TDZ 2/1959, 43; prim. tudi podatke v ČZN 7/42, 1971, 14, op. 34.

87 F. Ferk, Ferien-Tagebuch 1902-1903 (za 1903), 94 (v Joaneju v Gradcu).

88 S. Pahič, Varstvo spomenikov 29, 1987, 272 ss.

Po izjavi domačega zbiralca starin cestarja Čuša iz okolice Vidma ob Ščavnici so okrog leta 1920 pri zdravniški nekaterih gomil pod Staro goro v eni od njih našli "ogljje, lonec in "zlato" iglo ali zaponko", kar velja danes za izgubljenost.⁸⁹ Tudi leta 1927 pri odkopavanju gomile v Žametni vasi pri Zgornji Ščavnici opažene "lončene črepinje" so zavrgli, podobno pa se je zgodilo s "črnimi črepinjami" iz srednje gomile pri Grabonošu.⁹⁰ O drugih najdbah ni poročil vse do piščevih poskusnih kopanj leta 1962, ko je skušal nekaterim gomilam ugotoviti starost. V gomili v gozdu Dobrava pri Gornjih Ivanjih med pepelom in koščicami ni bilo drugih najdb, nekaj črepinj prazgodovinskega videza iz dveh gomil na drugih dveh grobiščih na tem območju pa ni ohranjenih.⁹¹ V preprostem žganem grobu v eni od gomil na majhnem grobišču v Lastomercih pobran del rimske bronaste fibule in nekaj črepinj hrani sedaj Pokrajinski muzej v Mariboru⁹², to pa so za sedaj zadnje grobne najdbe iz tega območja.

Nekaj različnih predmetov iz "okolice Ljutomera" je po Vrbnjakovih kopanjih pridobil graški muzej Joanej, kjer pa je v inventarnih knjigah vpisanih le troje najdb: steklen vrček, glinasta, vrču podobna posoda in poškodovana skodelica.⁹³ Pod to oznako je razumeti gomile pri Cezanjevcih, o katerih je bilo govora v navedenem poročilu, a verjetno tudi v veliki meri razkopane gomile v Grezovščaku, ki pa tam sploh niso bile omenjene. Vrbnjakove najdbe so v Joaneju - kot je izpričano v muzejskih Letnih poročilih - že leta 1825, in sicer "več rimskih bakrenih novcev, žaro iz rumene in sive glin, skledo, majhen lonček in pokrov žare."⁹⁴ Dve leti pozneje sta tam kot Vrbnjakovo darilo omenjeni "steklo in majhna fibula", leta 1831 pa "odlomki rimskih pivskih skodel, skled in posode s koščicami".⁹⁵ Poleg že v poročilu omenjenega Hadrijanovega novca je pridobil Joanej v Gradcu še novce Trajana, Lucile, Antonina, Komoda in Dioklecijana, ki jim skupna oznaka najdišča "Ljutomer" ne dovoljuje razporeditve po resničnih krajih najdb.⁹⁶ Širok časovni razpon teh novcev med 1. in 4. stoletjem sicer presega znani časovni okvir nastajanja gomil zlasti v končnem obdobju, zato Dioklecianov zlatnik gotovo izvira iz gomil. To bo najbrž veljalo tudi za ostanke sigilatnih posod, ki jih je graški muzej pridobil leta 1875, ko se v Letnem poročilu med različnimi najdišči omenja tudi Ljutomer.⁹⁷

Za dvojce posod (lonec in vrč) v Pokrajinskem muzeju v Mariboru, ki imata na dnu napisani najdišči Zgornja Ščavnica, ni nobenih starejših dokazil, da sta res od tam, kar glede na njuno dobro ohranjenost tudi ni verjetno, zato je to oznako razumeti kot pomoto.⁹⁸ Pač pa hrani jo v graškem Joaneju še sivo skodelo in poškodovano zelenkasto stekleničko z ročajem.⁹⁹ Po poročilu

89 S. Pahič, *Arheološki vestnik* 5, 1954, 331.

90 ČZN 23, 1928, 245 (Zgornja Ščavnica) in op. 47 (Grabonoš).

91 Prim. op. 72: inv. štev. A 2588 (ČZN, 19) je bila izvzeta iz inventarja.

92 Inv. štev. A 2568-2569.

93 Podatki o najdbah: ČZN, 14, T. 2: 1-3.

94 Joanneum. Vierzehnter Jahresbericht, 1825, 14 ss.

95 Sechszehnter Jahresbericht, 1827, 12 in Zwanzigster Jahresbericht, 1831, 11.

96 Literatura o teh novcih zbrana v ANSI, 332.

97 Vierundsechzigster Jahresbericht, 1875, 15: omenjenih je 40 kosov, druga najdišča pa so tudi ptuj, Hajdina itd.

98 ČZN, 28, T. 2: 7-8; podatke, da je muzej poleg bronaste posodice pridobil tudi obe lončeni posodi, ni točen.

99 Objavljen s sliko v Festschrift Julius Franz Schütz, 1954, 410, T. 2.

iz leta 1852 je darovalec dr. Robitsch podaril še eno stekleničko, na drugem mestu pa so poleg lončenine navedeni še "odlomki brona", nikjer pa ni omenjeno, kdo je te reči v tamkajšnjih gomilah izkopal.¹⁰⁰

Tako je - brez kakršnekoli grobne celote v katerikoli gomili - mogoče komaj kaj določenega povedati o pokopnih običajih in oblikah grobov na ožjem območju med Muro in Ščavnico. Če res prav nobena gomila ne pripada bronasti dobi, ko so nesežgane mrtvece pokopavali v "družinskih" skupinah, je za vse značilen pokop pepela s pridatki tako v starejši železni dobi kot v rimskem času. Seveda so v obeh dobah znane tudi izjeme ali posebnosti, zlasti v grobovih z omenjeno bojno opravo, vendar tam o okostjih ni podatkov, le redko kdaj pa se kaj takega najde v rimskih gomilah.¹⁰¹ Predvsem velja omeniti, da iz nobenega doslej tako ali drugače odkopanega groba še ne poznamo grobne celote, to je vseh pridatkov, ki dajajo o pokojniku neko vernejšo podobo. To velja tudi za najdbe iz bogatega groba v Gornji Radgoni, kjer je bila med kovinskimi pridatki sicer omenjena, a neohranjena - lončenina.¹⁰² Poleg omemb črepinj v nekaterih gomilah kažejo v graškem Joaneju shranjene najdbe, da so bile v gomilnih grobovih tudi cele posode (s popotno hrano in pijačo). Ob redkih novcih kot običajnem pridatku - obolusu za plačilo prevoza duše v podzemni svet, tod ni bilo nobenih oljenk, ki so v takratnem verovanju tudi imele svoj pomen. Nekaj stekleničk dokazuje splošno rabo te vrste posodja tudi na bolj oddaljenem podeželju pri Zgornji Ščavnici, kjer pa je vendarle bilo čez hrib in čez Muro do mestnega središča Flavia Solva le nekaj ur (pa tudi do Poetovione ne dosti dalje) hoda. Da še ni iz teh gomil znane domače hišne lončenine je pripisati le dosedanjim bornim najdbam. K nepoznavanju mrtvecev v teh gomilah prispeva tudi njihova brezimnost, saj ni od tod nobenega nagrobnega napisu, a ti so pri gomilah tudi drugod skrajno redki.¹⁰³

Za ponazorilo, da se rimskodobna grobišča ob Muri in Ščavnici bistveno ne razlikujejo od tistih v sosesčini, naj rabi primerjalni diagram nekaterih tukajšnjih najdišč z največjim in najbližjim v Slovenskih goricah (Trotkova - Ločki vrh) (priloga 7). To območje je torej enakovreden del velike celote razprostranjenosti noriško-panonskih gomil, ki mu manjka samo to, da bi bil bolj raziskan.

100 Mittheilungen des historischen Vereines für Steiermark 3, 1852, 26 (zap. šte. 49, 53 in 54).

101 Najdbo v radgonski gomili kot grob z okostjem izrecno omenja le W. Schmid (op. 83) 26. Iz rimske dobe znani doslej gomila št. 3 na Grabonoškem vrhu /S. Pahič, Arheološki vestnik 5, 1954, 325 ss) ter gomila št. 7 na Stari gori) s. Pahič, kot prej. 332), z uničenim grobom, kjer so se našli le ostanki kosti nog.

102 V poročilu v Gradcu (op. 82) so nedoločno omenjene le "razbite žare".

103 Za edina nagrobna v Slovenskih goricah, - v Jakobskem delu in Celestrini, - ni zanesljivih podatkov o morebitnih gomilah, ki so na tem območju že zelo redke. Pač pa zanesljivo izvirajo iz gomil nagrobne napisne plošče na južnem Pohorju pri Skomarju in Sentvidu nad Hudinjo in morebiti tudi na Kovaškem vrhu, Koritnem in Tinju, povsod še s keltskimi imeni pokojnikov.

Priloga 1 a

Naselje	Oznaka	Kdaj zravnano	Morebitne najdbe	Podatki: vir, objava ter preverjanja
BERKOVCI	"Okopi", "Osipi"	pred 1857	"steklenica"	L. Vogrin, Letopis fare sv. Junja (Videm o.Š., 1857; F. Kovačič, Ljutomer 1926, 3, 5,; S. Pahič, ČZN 1/36, 1965, 12; (TDZ 3/1960=1987, 24)
BUČEČOVCI	"Gomile"	?	---	Katastrski list k.o. Bučečovci; ČZN 1/36, 1965, 12; (TDZ 3/1960-1987, 19)
ČREŠNJEVCI	"Gomila"	1829	"majhni drobci lonca"	P. Dajko, Pfarrliche Urkunden zu Grosssonntag, 1838; Ljutomer 1926, 6, ČZN 1/36, 1965, 16.
ČRNCI?	"Neodprte gomile"	-	---	MhVS 10, 1861, 54; - nepreverjeno
DRAŽENVRH?	"Gomile"	?	---	MhVS 10, 1861, 193; - ni najdeno: najbrž Zgornja Ščavnica (Zametna vas)?
GORNJA RADGONA: pri gradu	"Gomila"	1789	orožje, bojna oprava, lončenina	P. Danjko, Pfarrliche Urkunden zu Grosssonntag, 1838; Ljutomer, 1926, 6, ČZN 1/36, 1965, 19.
GORNJA RADGONA: pri opekarni	"Gomila"	pred 1838	žare, orodje, orožje in bojna oprava	----
GORNJA RADGONA: Ptujška cesta	"Gomile"	1796	lonci, orožje in konjska oprema	----
GRABE?	"Gomile"?	-	---	Šola Zg. Ščavnica, V. Lorber, - 1957; (TDZ 1/1957,28) - ni najdeno.
HRASTJE MOTA: juž. od Hrastja sev. od Mote	"Gomilice" "Gomilice"	? ?	--- ---	Katastrska lista k.l. Hrastje- Mota; S. Pahič, VS 9,1965, 165.

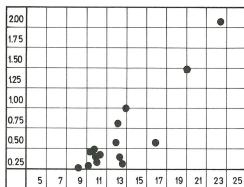
Priloga 1 b

IHOVA	zaselek Gomile	?	---	Ni podatkov o poreklu tega imena; ČZN 1/36, 1965, 20; (TDZ 1/1957-1987, 36)
ILJAŠEVCI	"Gomile"	?	---	Katastrski list k.o. Iljaševci; VS 9, 1965, 165; (TDZ 3/1960-1987, 25)
KRAPJE	"Na gomilah"	?	---	F. Kovačič, Ljutomer, 1925, 217; ČZN 1/36, 1965, 21.
LOKAVEC?	"Gomila"	-	---	MhVSt 4, 1853, 258; - ni najdeno: najbež Ročengrunt?
LUKAVCI	"Gomila"	?	---	Katastrski list k.o. Lukavci; ČZN 1/36, 1965, 21; (TDZ 3/1960-1987, 23)
MAHOVCI?	"Neodprte gomile"	-	---	MhVSt 10, 1861, 54; - ni preverjeno
OČESLAVCI	"Gomilce"	?	---	Katastrski list k.o. Očeslavci; (TDZ 3/1960-1987, 58)
RADVENCI?	"Gomile"	?	---	Izjave domačinov: (TDZ 1/1957-1987, 55, TDZ 2/1959-1987, 74) - nepreverjeno
SPODNJI IVANJCI?	"Gomile"	?	---	Izjave domačinov: TDZ 2/1959-1987, 94) - nepreverjeno
VERŽEJ	"Gomila"	?	---	Tbor 4, 23.8.1923, št. 189, stran 5 - nepreverjeno
ZGORNJA ŠČAVNICA	"Gomile"	pred 1918?		Izjave domačinov: (TDZ 1/1957-1987, 8)
ZGORNJI KAMENŠČAK	"Gomilica"	pred 1950		Izjave domačinov: (TDZ 2/1959-1987, 73)

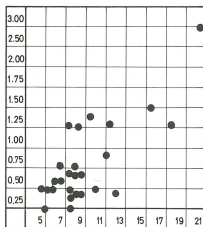
Priloga 2

Število gomil	Gomile so razporejene			
	na hrbatih grebenov	na obronkih grebenov	na pobočjih grebenov	na višjih ravnicah
26				Zg. Ščavnica
24	Gresovščak			
22			Stavešinci	
15				G. Ivanjci
11			Plitvica	
10		Rožengrunt		Sp. Ivanjci
9				Hercegovščak
8	Slaptinci		Dragotinci	
7			Stara gora	
6				G. Ivanjci
5			Lastomeri, Slaptinci	
4				G. Ivanjci, Sp. Ščavnica
3	Dragotinci	Grabonoš, Okoslavci	Očeslavci	
2	Janhova	Kapelski vrh	Blaguš	Boračeva, Dobrava
1		Očeslavci Stanetinci	Blaguš, Hercegovščak Lastomeri, Lastomeri Ptujška cesta Rihtarovci Trate, Zg. Ščavnica	G. Ivanjci G. Ivanjci G. Ivanjci Grabonoš Zg. Ščavnica
				Cezanjevci Logarovci Radenci

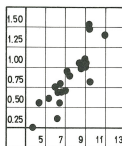
Priloga 3

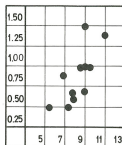
GORNJI MANJCI

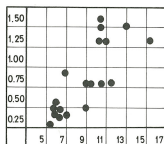
ZGORNJA ŠČAVNICA

STAVEŠINCI

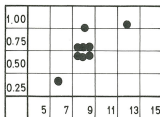

PLITVICA

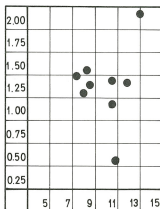

GRESOVŠČAK

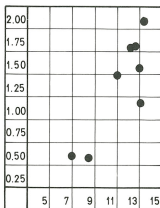
Priloga 4

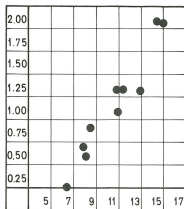
ROŽENGRUNT

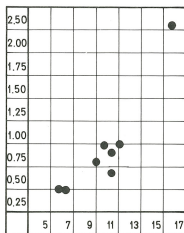
HERCEGOVŠČAK

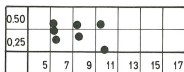
DRAGOTINCI

SPODNJI IVANJCI

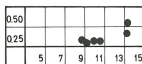

SLAPTINCI

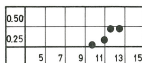

STARA GORA

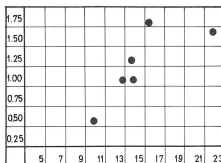
Priloga 5

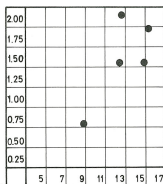
GORNJI IVANJCI

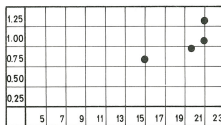
GORNJI IVANJCI

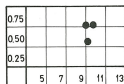
CEZANJEVCI - NORŠINCI

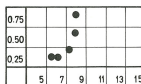
SLAPTINCI

SPODNJA ŠČAVNICA

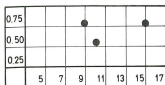

GRABONOŠE

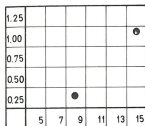

LASTOMERCI

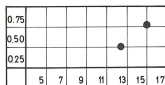
Priloga 6

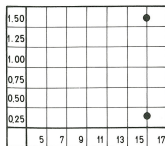
OČESLAVCI

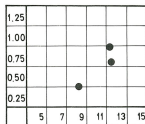
DOBRAVA

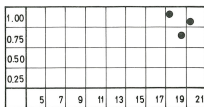
BLAGUŠ

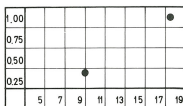
JANHOVA

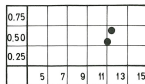
DRAGOTINCI

OKOSLAVCI

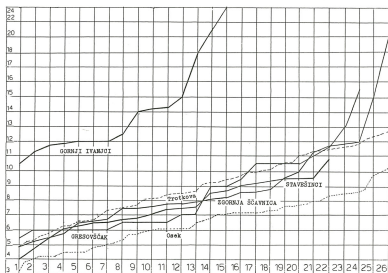
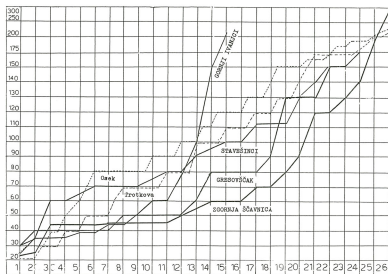

KAPELSKI VRH

BORAČEVA

Priloga 7

DIE HÜGELGRÄBERFELDER AN DER MURA UND ŠČAVNICA

Zusammenfassung

Das Gebiet an der Mura und Ščavnica richtete schon in der Vorgeschichte die Wasserwege entlang die Besiedlung der Völker im Eneolithikum (Šafarsko) und in der Zeit der Urnenfelderkultur (Križevci, Gornja Radgona, Novine über Šentilj an der Mura, Biserjane an der Ščavnica). Hier kreuzten sich auch die Querwege schon in der Bronzezeit und später - "Bernsteinweg", die Kelten aus der einen und die Römer aus der anderen Seite. Die wichtigsten Denkmäler aus der damaligen Zeit sind die Hügelgräberfelder und die einzelnen Hügelgräber, die heute noch erhalten sind oder die schon eingeebnet waren, worüber der Brachename Gomile spricht (Abb. 1, Tabelle 1).

Alle diese Hügelgräber stammen meistens aus der römischen Zeit, vor allem diejenigen aus der Nähe von Gornja Radgona sind sicher auch aus der älteren Eisenzeit, aber es wäre möglich, daß einige noch älter sind. Dafür gibt es keine sichere Beurteilung, weil bisher noch keines von diesen Hügelgräbern planmäßig untersucht wurde. Diese Beschreibung stützt sich deswegen nur auf die Beobachtungen und Schlußfolgerungen, die nur aus der Äußerlichkeit der Hügelgräber beruhen.

Während bei den Fundorten der römischen Meiergüter - *vila rustica* (Stogovci, Ihova, Veržej) und anderer Ansiedlungen (Jamna) keine zugehörige Gräber bekannt sind, wurde bei keinem Hügelgräberfeld eine zugehörige Ansiedlung entdeckt (eine Ausnahme dabei ist nur Gornja Radgona). Die Lage der Ansiedlungen in der Nähe von Gräberfeldern ist nur nach der Stelle der Hügelgräber zu vermuten, die auf den Rückenseiten, Abhängen und Böschungen der hügeligen Kämme wie auch auf den trockenen Orten der ebenen Landschaft und nur selten auf der Ebene verteilt wurden (Tabelle 2). Darin unterscheiden sie sich von anderen Hügelgräberfeldern, die am zahlreichsten gerade in den Slovenske Gorice und in Prekmurje sind, dann auch in Österreich und Ungarn.

Außer nach der Lage unterscheiden sich die Hügelgräberfelder auch nach der Zahl und Größe der Hügelgräber. Für die Feststellung der Besiedlungsform bedeutet die Zahl der Hügelgräber auf dem Gräberfeldern, ob es sich um einen Weiler handelt - hoffentlich immer um einen landwirtschaftlichen - oder um ein Heim der einzelnen Familien, was aber keinesfalls auf diesem Gebiet bestätigt ist. Nur 3 Gräberfelder zählen über 20 Hügelgräber, 12 Gräberfelder von 6 bis 15, 8 Gräberfelder zählen nur 3 bis 5 Hügelgräber, viermal gibt es je 2 Hügelgräber, sogar 20 Hügelgräber kommen einzeln vor. Auch die Größen der Hügelgräber sind verschieden, und sie sind im Verhältnis zwischen dem Durchmesser und der Höhe zusammen in der Tabelle Abbildung Nr. 2 dargestellt, einzeln auf den Gräberfeldern aber mit den Diagrammen in den Abbildungen 3 - 7. Die Durchmesserunterschiede betragen zwischen 5,5 und 24,6 m, die Höhenunterschiede sind aber zwischen 0,25 und 3,5 m. Die meisten Hügelgräber (79,8 %) sind 6 - 13 m breit und 0,5 - 1,5 m hoch (86 %). Darin unterscheiden sie sich nicht wesentlich von den anderen Hügelgräbern in den Slovenske Gorice (Abb. 2).

In den Verhältnissen, die die Größen betreffen, kommen auf den einzelnen Gräberfeldern die Unterschiede vor, die eine wichtigere Position der einzelnen bedeuten könnten, z. B. der Dorfoberhäupten o.ä., wenn das sich mit dem

Inhalt ihrer Gräber nach den eventuellen Erforschungen bestätigen würde. Solche ausgesprochen größere Hügelgräber kommen einzeln in Zgornja Ščavnica, Gornji und Spodnji Ivanjci, Slaptinci und in Hercegovščak vor, wo das Hauptteil der Hügelgräber beträchtlich kleiner ist. Auf einigen Gräberfeldern gibt es keine so ausgeprägten Unterschiede wie z. B. in Plitvica, Rožengrunt, Lastomeri und auf der Stara gora, anderswo sind aber die meisten Hügelgräber von größeren Dimensionen, wie z. B. Die in Dragotinci, Slaptinci, Cezanjevc und in Spodnja Ščavnica sind, oder nur der größere Teil von Hügelgräbern (Gresovščak). Einige Gräberfelder mit den großen Hügelgräbern, z. B. in Podgrad, Spodnja Ščavnica, Cezanjevc, nach dem Durchmesser aber auch in Gornji Ivanjci, sind wahrscheinlich noch aus der älteren Eisenzeit, worauf die Funde aus dem Graben in vorigen Jahrhundert aufmerksamkeit machen, vor allem in Gornja Radgona, und auch die experimentalen Grabungen in der neueren Zeit. Interessant sind auch die Hügelgräberpaare, vor allem diejenigen, bei denen ein kleines und ein großes Hügelgrab zusammen vorkommen, z. B. in Dobrova, Janhova und Kapelski vrh. Auch in der Gruppe der einzelnen Hügelgräber bestehen große Unterschiede, denn einige große, z. B. in Hercegovščak, Zgornja Ščavnica, Lastomeri, Grabonoš, Očeslavci, Rihtarovci und Radenci, könnten das Grab nicht nur eines reicheren Römers, sondern auch eines Vornehmen aus der älteren Eisenzeit sein, oder sie könnten sogar die Familiengräber aus der Bronzezeit sein. Weil es noch keine planmäßigen Erforschungen gab, stehen uns über die Form und den Inhalt der Gräber nur einige gelegentliche Daten zur Verfügung. Wie anderswo kam auch hier ein einfaches Grab mit Brantkohle und Beigaben auf dem vormaligen Boden, hie und da wurden Beläge aus den Steinplatten entdeckt (in Cezanjevc, Grabonoš und auf der Stara gora), in Zgornja Ščavnica wurde ein dem aschkasten ähnlicher Stein ausgegraben. Ebenso spärlich sind beim Graben der Wildgräber oder der einheimischen Liebhaber der Geschichte entdeckte Funde, die außerdem noch verlorengegangen sind. Die Berichte aus der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts von der Grabungen der Hügelgräber in Gornja Radgona und Cezanjevc sprechen über die Funde der metallenen Kriegsrüstung und der Waffen, was aber nicht erhalten ist, spricht aber für die Gräber aus der älteren Eisenzeit. Der einzige überzeugende Beweis davon sind solche Funde aus einem Hügelgrab von Gornja Radgona, die der Gegenstand verschiedener Behandlungen waren. Sie waren vor allem durch den Versuch der Erneuerung der bronzenen Wägeleins bekannt. Später ausgegrabene Gegenstände stammen meistens aus der römischen Zeit und nur wenige sind in den Museen in Maribor und Graz erhalten, von ihnen wurde aber bei verschiedenen Gelegenheiten schon berichtet.

Das allgemeine Bild der Hügelgräber aus diesem Gebiet, vor allem was die römische Zeit betrifft, unterscheidet sich nach diesen Beobachtungen und bisherigen Angaben nicht von den norisch-pannonischer Hügelgräbern anderwärts. Sie sind ebenso in der Zeit zwischen dem 1. und 3. Jahrhundert entstanden, nach der Form und Größe sind sie den anderen in der Nachbarschaft ähnlich (Abb. 8), die Gräber waren ebenso verschiedener Formen, zwischen den Gräberfunden gibt es auch keine wesentlichen Unterschiede. Eine eingehende Bewertung ist vor dem Anfang der planmäßigen Erforschungen noch nicht möglich; die Hauptaufgabe für die Zukunft wäre das, daß man zuerst versucht, die vorgeschichtlichen Hügelgräber von der Mehrheit derjenigen zu unterscheiden, die aus römischen Zeit stammen.

CERKVENOUPRAVNI POLOŽAJ SLOVENSKE KRAJINE OD 798 DO 1958*

Ivan Zelko

1. Prvo krščanstvo - panonski Slovenci združeni s karantanskimi pod jurisdikcijo istega škofa.

Ob dokončni priljučitvi katoliških Slovencev v Prekmurju k lavantinski škofiji nam pogled v začetno dobo krščanstva razodeva, da se sedaj v trdnjeh in izkristalizirani obliki ponavlja to, kar je bilo že pred 1100 leti.

Salzburški nadškof, kateremu je bil podrejen severno od Drave ležeči del sedanje lavantinske škofije, se je od leta 798 naprej posluževal pomožnega škofa, "karantanskega korepiskopa", ki v nadškofovi podrejenosti vodi misijonsko delo in cerkveno upravo v Karantaniji in Spodnji Panoniji. Pokrajinska škofa Teodorik in Oton sta združevala Slovence zahodno in vzhodno od Mure v isti cerkveno upravni enoti med leti 798- 850¹. Isto stanje se nadaljuje za korepiskopov: Salomona, Engelfrida, Alarika in Ditriha med leti 874-923². Zemljepisna lega, isti jezik in skupni cilj, sv. vera, so narekovali način cerkvene uprave, ki je združeval vzhodne Slovence z osrednjimi.

2. Cerkevno žarišče med panonskimi Slovenci

Za karantanskega pokrajinskega škofa Otona (pred l. 850) je bila Spodnja Panonija odtegnjena njegovi oblasti ter je neposredno podrejena Salzburgu. Nadškofova desna roka je postal prvi duhovnik v Pribinovem Blatnogradu. Prvi nadduhovnik v Spodnji Panoniji je bil Pribinov dvorni duhovnik Dominik l. 850. Kot nadduhovnik je vršil službo predstojnika nad ostalo duhovščino in v nadškofovi odvisnosti opravljal vodilno dušno pastirsko službo v Pribinovi deželi³.

Naslednji nadduhovniki so bili: Svarnagal z diakoni in kleriki; proverjena mu je bila vzgoja duhovniškega naraščaja. Dalje Altfred, ki ga je nadškof Adalvin posvetil v arhiepiskopu z izrecnim pooblastilom za vodilno dušnopastirsko službo čez ves narod (commendans illi claves ecclesiae curamque post illum totius populi gerendum) - ter zadnji arhiepiskop Rihpald do Metodovega prihoda v Blatograd (869)⁴.

Na to salzburško cerkvenoupravno osnovo in započeto misijonsko delo med panonskimi Slovenci sta se naslonila sv. brata Ciril in Metod ob prihodu h knezu Koclu. Njih apostolska vnema in isti jezik z domačini sta osvojila srca panonske duhovščine in učencev bogoslovne šole v Kocljem Blatogradu, da sta mogla v kratkem razdobju doseči čudovite uspehe med panonskimi Slovenci, vključivši one, ki so bivali na sedanjem prekmurskem ozemlju. Saj

OPOMBE:

* Prispevek Ivana Zelka je iz njegove zapuščine in je bil napisan leta 1958 v času odločanja o uradni cerkveni jurisdikciji mariborske škofije nad Prekmurjem /op. urednika/

1 Milko Kos, *Conversio Bagoariorum et Carantanorum*. Ljubljana 1936, 56, 57, 58, 133-134, 140; - Franc Kovačič, *Zgodovina Lavantinske škofije*. Maribor, 1928, 24-25.

2 Fr. Kovačič, n.d., 30; - Fr. Kos, *Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku*, II, št. 357.

3 M. Kos, *Conversio*, 80, 136; Fr. Kovačič, n.d., 25, 26.

4 M. Kos, *Conversio*, 80, 92-93; Kovačič, n.d., 26.

je bilo v prvem razdobju (869-874) težišče Metodove nadškofije v Blatogradu in njegovem območju. Kakor nam priča madžarska upravna ureditev iz prvih stoletij, je spadalo tudi prekmursko ozemlje v neposredno območje Blatograda⁵.

3. Madžarska cerkvena uprava

Pod madžarsko cerkveno upravo je Prekmurje moglo priti šele po ustanovitvi zahodnih madžarskih škofij, kar se je zgodilo v Györu okoli 998⁶ in v Veszprému 1002⁷. Toda po ustanovitvi omenjenih dveh škofij ni prišlo do takojšnje podreditve sedanjega prekmurskega ozemlja pod madžarsko cerkveno upravo.

Po ugotovitvah madžarskih znanstvenikov⁸ je bilo Prekmurje pritegnjeno v madžarsko civilno in istočasno tudi v cerkveno upravo šele v času, ki so Madžari zasedli Slavonijo (okoli 1090), za madžarskega kralja sv. Ladislava (1075-1094), ker je prvotna madžarska meja (med leti 955-1075) potekala vzhodno od Prekmurja - in je v razdobju 955-1075 prekmursko ozemlje zopet cerkveno upravljal Salzburg, v kolikor je zaradi nestalnih obmejnih in nemirnih razmer bilo mogoče.

Po zasedbi Slavonije je madžarski kralj Ladislav za priključene dele ustanovil okoli 1094⁹ novo škofijo s sedežem v Zagrebu. Ker je bilo Prekmurje šele takrat pritegnjeno v madžarsko politično upravo, so ga cerkvenoupravno podredili novoustanovljeni škofiji v Zagrebu, torej škofiji, ki je bila ustanovljena za priljučene kraje. Domneva se, da je prvotno celotno sedanje Prekmurje bilo podrejeno Zagrebu¹⁰, vendar si je Győr gornje Prekmurje, konkretno teritorij murskosoboške dekanije, kmalu priporil po načelu: ozemlje Železne županije je po volji ustanovitelja győrske škofije kralja sv. Štefana podrejeno győrski škofiji.

4. Sedež arhidiakonata v Murski Soboti

V srednjem veku je imel Győr v najjužnejšem delu svojega škofijskega ozemlja poseben arhidiakonot, katerega sedež je bil l. 1331 v Murski Soboti. O tem poroča listina iz körmendskega arhiva, v kateri je zapisano: "Archidiaconus de Beelmura"¹¹. - Ime Beelmura je drugo ime za Mursko Soboto, saj

5 J. Holub, Zala megye története a középkorban /Zgodovina Zalske županije v srednjem veku/. Pécs, 1929, I, 107-129.

6 Laur. Karolyi, Speculum Jaurinensis ecclesiae, repraesentans tum ipsam cathedralem ecclesiam, tum episcopos, qui a tempore Divi Stephani, Proto-Regis praefuerunt, ... Jaurini 1747, I, 38. - J. Karácsonyi, Magyarország egyháztörténete főbb vonásai 970-től 1900-ig /Madžarska cerkvena zgodovina v glavnějšíh potezah od 970 do 1900/. Veszprém, 1929, 7. - Hóman Bálint - Székfi Gyula, Magyar történet /Madžarska zgodovina/ Budapest 1939, I, 199.

7 Hóman - Székfi, n.d., I, 198; J. Holub, Zala megye története ..., I, 23-24, 331.

8 J. Holub, n.d., I, 116, 405. - Deér József, A magyarság a nomád kultúrközösségekben. Magyar művelődés története /Madžari v nomadskem kulturnem občestvu. Madžarska kulturna zgodovina/. Budapest /pred 1941/, I, 66 in prim. zemljevidno sklico med stranmi 112-113. Hóman - Székfi, n.d., I, 211, 330-331. - Knieza István, Ungars Völkerschaften im XI. Jahrhundert. Budapest 1938, 96.

9 J. Buturac, Popis župa zagrebačke biskupije od god. 1334. Posebni otisak iz Zbornika zagrebačke biskupije 1904-1944. Zagreb 1944. - Holub, Zala megye tört., I, 406.

10 B.A. Kercselich, Historia ecclesiae Zagrabienensis, ... partis primae tomus I, Zagrabiae 1770, 34. - Jožef Košič, Starine Železnih i salajskih Slovenov. Časopis za zgodovino in narodopisje. Maribor 1914, 12 /posebni odtis/. - J. Gruden, Zgod. slov. naroda, 557-558.

11 D. Csánki, Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában /Zgodovinski zemljepis Madžarske v dobi Hunjadijcev/. Budapest 1894, II, 726.

pravi zgodovinski zapis iz l. 1436: *Possessio Belmura alio nomine Murazombathya*¹².

Tudi sicer je v srednjem veku soboška cerkev znamenita. Vizitacijski zapisnik iz l. 1698 poroča o letnici 1071, ki je bila vidna na cerkveni steni¹³. O zidani cerkvi sv. Nikolaja v Murski Soboti govori listina iz l. 1297¹⁴. - Arhidiakon rezidira v Soboti v razdobju, ko se Murska Sobota javlja kot mesto (*civitas* 1365), ne le kot trg (*oppidum*)¹⁵. Papaž Bonifacij IX. je l. 1394 imenoval soboškega župnika Mihela za győrskega kanonika¹⁶.

5. Opatija sv. Benedikta "de Borchii"

Na ozemlju murskosoboške dekanije je v srednjem veku obstajala bene dictinska opatija, ki jo madžarski zgodovinarji in sombotelska škofijska uradna poročila lokalizirajo k Sv. Benediktu v Kančovcih¹⁷. Opatija, ki naj bi bila ustanovljena okoli l. 1093, je zgodaj propadla in je o njej zelo malo znanega¹⁸. Spomin nanjo ohranja le častni naslov opata "de Borchii". Sombotelski škofijski šematizmi med naslovnimi opacijami (*abbatiae titulares*) stalno navajajo tudi opatijo de Borchii obenem s cerkveno osebo, ki nosi zadevni častni naslov¹⁹.

Zgodovinar madžarskih benediktinskih samostanov Damijan Fuxhoffer naslanja svoje poročilo o opatiji "de Borchii" na izvajanja Mihaela Painterja in pravi: "*Liber manuscriptus Michaelis Antonii Painter, Praepositi primum Ráthótiensis, deinde S. Adalberti de Jaurino, tum El. Episcopi Noviensi, et. ad. Exc. Consilium Regium, postea ad Exc. Cancellariam Regiam Hungarico-sulicam Consiliari, viri in vestigandis antiquitatibus, praesertim Ecclesiasticis sollertissimi, huius inquam Liber docet, Abbatiam hanc sitam fuisse in Comitatu Castiriferrei et Dioecesi, ut tunc erat, Jaurinensi, quae provincia nunc iam Dioecesi Sabariensi ad scripta est. Cum vero notum sit, virum hunc sua e certis et authenticis instrumentis, potissimaque sui parte e Libro regio. Beneficiorum Regni Hungariae ecclesiasticorum depromsisse; auctoritate niti licet Viri sume fide digni, et Abbatiam ad Comitatum Castriferrei collocare*" - in o lokalizaciji dalje pravi: "*Si coniecturae est, statuenda veniret ad possessionem S. Benedicti ad Muram amnem a S. Gothardo, celebri illo cisterciensis Ordinis monasterio tribus milliaribus recedentem*"²⁰.

Ivanócy pa izraža mnenje, da je ostanke opatije "de Borchii" treba iskati v samotni in zagonetni cerkvi sv. Ane v Boreči in ime Borchii spravlja v zvezo z imenom Boreča²¹.

12 Csánki, n.d., II, 726.

13 Visitatio canonica Kazdiana 1698 /za župnijo M. Soboti/. Škofijski arhiv v Szombathelyu.

14 G. Wenzel, Codex diplomaticus Arpadianus continuatus, X, 250/2.

15 Csánki, n.d., II, 726.

16 Bullae Bonifacii IX. P.M. - IX. Bonifác Pápa Bullai 1389-1396. Series prima. Tomus tertius. Budapest 1888, 257 /v zbirki: Monumenta vaticana historiam Hungariae illustrantia/.

17 Maur. Czinar: Damiani Fuxhoffer Benedictini Monasterilogia regnihungariae. Pest 1858, 287. - Schematismus venerabilis cleri dioecesis Sabariensis pro anno MDCXXXI. Sabariae, 9. - Schem. dioec. Sab. 1889, 6; Schem. dioec. Sab. 1914, 17; Schem. dioec. Sabariensis 1943, 10.

18 Jožef Kočič, Starine žel. - sal. Slovenov. ČZN, 1914, 11.

19 Šematizmi somb. škofije za 1831, 9; 1859, 13; 1889, 6; 1914, 17; 1934, 9; 1943, 10.

20 Czinar - Fuxhoffer, Monasterilogia, Pest 1858, 287.

21 Franc Ivanócy, Vázlatok, a régmúlt korból /Osnutki iz davne dobe/, V: Szombathelyi Ujság 1900, št. 13.

6. Beksinski arhidiakoniat

Sedanja dolnjelendavska dekanija je skupno z madžarskimi župnijami do bližine Velike Kaniže tvorila v okviru zagrebske škofije poseben arhidiakoniat, imenovan Bexin /hrv. Bekšin/. Kot samostojen arhidiakoniat nastopa do 14. stoletja. V začetku 14. stoletja je bil beksinski arhidiakont združen z arhidiakonatom Medjimurje in je za združeni arhidiakoniat obvel jalo ime prvega²².

Med vplivnejšimi cerkvami v beksinskem arhidiakonatu je bila v 13. stoletju cerkev v kraju Gerecze (1249: "in Grehcha" iz slov. oblike v Gričah) pri Becsehelyu²³. - Toda že pred turško invazijo se javlja turniška cerkev kot vodilna²⁴. Po odgonu Turkov iz tega ozemlja v 17. stoletju pa zavzema med župnijami "Prekmurskega distrikta" prvenstveno mesto poleg Turnišča zlasti še Dolnja Lendava. Večinoma so bili vicearhidiakoni Prekmurskega distrikta dolnjelendavski župniki, npr. 1669 - Marko Muraj; 1688 - Janez Nemethy²⁵; 1698 - Peter Kaszonich²⁶ in l. 1716 - Jožef Gaal, "vicearchidiaconus Transmuranus"²⁷. Vmes tudi turniški župnik, npr. 1747 - Janez Herman²⁸.

7. Stanje cerkvene uprave v letu 1698

/Primerjaj priloženo zemljevidno karto, ki je sestavljena po vizitacijskih zapisnikih iz l. 1698 (zagrebske in györske škofije).

Ozemlje prvotnega beksinskega arhidiakonata (13. stoletje) je istovetno s "Prekmurskim distriktom" iz l. 1698. - Obseg distrikta "Slovenska krajina" (Tótság) iz l. 1698. pa se v glavnem krije s cerkvenoupravno enoto, ki jo je nadzoroval arhidiakon v Murski Soboti l. 1331.

Stanje cerkvene razdelitve v dobi neposredno po reformaciji in odgonu Turkov iz Prekmurja je pristen odsev cerkvenoupravnih razmer prejšnjih stoletij.

8. Cerkevno poimenovanje prekmurskega ozemlja

a/ Teritorij murskosoboške dekanije

Za označitev ozemlja murskosoboške dekanije je v györski in sombotelski škofijski terminologiji znan izraz "T ó t s á g"²⁹, slov. prevod: S l o v e n s k a k r a j i n a . Ime Tót, Tótság je staromadžarskega izvora, iz dobe priselitve Madžarov v Panonsko kotlino. Z imenom Tót so Madžari nazivali tiste Slovane, ki so se sami imenovali "Slovani" in svoj jezik slovenski³⁰.

22 Tkálčič, Monumenta hist. episc. Zagrabienensis. II, 58. /Zagreb 1872/. - J. Holub, Zala megye tört. I, 408. - Ortway Tivadar, Geographia ecclesiastica Hungariae incuntes saeculo XIV e tabulis rationes collectorum pontificiorum A. 1281-1375 referentibus eruta digesta illustrata. Budapestini 1892, pars altera, 732.

23 Listina, v kateri je zapis "in Grehcha prope Bekchyn" /1249/, se nahaja v kapiteljskem državnem arhivu v Bratislavi. Protoc. 14. fol. 109 - in jo objavlja I. Škafar v svoji razpravi: Prekmurski del Beksinskega arhidiakonata v XIV. stoletju", str. 30.

24 Fr. Kovačič, Gradivo za prekmursko zgodovino. ČZN, 1926, 7.

25 Fr. Kovačič, n.d., ČZN, 1926, 9.

26 Visitation canonica 1698 za župnijo Dolnja Lendava. Nadbiskupski arhiv Zagreb, A. Bekšin.

27 Nadbiskupski arhiv Zagreb. Protokoli: Br. 73/IV. Kanonske vizitacije: A. Bekšin

28 Nadbiskupski arhiv Zagreb. Protokoli: Br. 75/VI, A. Bekšin.

29 Visitationes canonicae za murskosoboško dekanijo iz let: 1698, 1714, 1756 in 1778. Škofijski arhiv v Szombathelyu.

30 J. Melich, A honfoglaláskori Magyarorszá / Madžarska ob zasedbi/. Budapest 1926-1929, 417-418. - Št. Knieza, Ungars Völkerschaften im XI. Jahrhundert. Budapest 1938, 79. - isti: A szlávok őstörténete /Prazgodovina Slovanov/ v knjigi A magyarság és a szlávok. Budapest 1942, 19.

Győrski vizitacijski zapisnik iz l. 1698. pravi, da distrikt tako imenujejo Slovenci, ki tod bivajo: "...Tótság, sic dicta ab indigenis linguam sclavonicocroatiam terentibus. Extensa ex parte occidentis usque ad ducatum Styriae et ad septentrionem terminata per fluvium Rabam". - Teritorij soboške dekanije je l. 1714. opisan z naslednjim stavkom: "Districtus Tótság continet plagam ex finibus Styriae usque ad fluvium Rabam, et discriminata Styriam de hoc regno"³¹.

Ker je z imenom Tótság - Slovenska krajina označeno tudi sedaj ponemčeno ozemlje župnij Dobro in Sv. Martina ob Rabi, smemo sklepati, da poimenovanje datira iz dobe, ko sta župniji Dobra in Sv. Martin ob Rabi bili še slovenski, to se pravi iz prvega stoletja pripadnosti murskosoboške dekanije v Győr (11. 12. stoletje).

Do zgodovinskega preimenovanja dekanije je prišlo l. 1893. Izraz "Tót" je v novejši dobi dobil med Madžari zaničljiv prizvok. Zato je bil dr. Franc Ivanócy za spremembo uradnega imena dekanije. Na dekanijski konferenci v Gornjih Petrovcih 6. septembra 1893 je predlagal, da se prejšnje poimenovanje opusti in se dekanija v bodoče imenuje "Dekanija Murska Sobota"³², kar je škofijski ordinariat v Sombatelju tudi sprejel in odobril.

Slovencem - domačinom je izraz "Slovenska krajina" pomenil celotno sedanje Prekmurje. Jožef Košič, pisatelj Starin železnih in salajskih Slovencev (pred stoletjem) označuje z imenom "Slovenska krajina" celotno slovensko Prekmurje³³. Tudi po madžarski opredelitvi iz l. 1898 pomeni Tótság - Slovenska krajina vse Prekmurje, ki je naseljeno s Slovenci³⁴. Isto piše Ivanócy l. 1904³⁵.

b/ Ozemlje dolnjelendavske dekanije

Najstarejše znano ime cerkvenoupravne enote, v kateri je bil teritorij dolnjelendavske dekanije, je arhidiakonot "Bexin". Ime prihaja od krajevnega imena Becsehely, ki jo po svojem izvoru turškega porekla³⁶. V neposredni bližini kraja Gerece, kjer je bila starodavna cerkev, je bil drug zaselek Becse (Bekči), naselje mejnih stražarjev turškega rodu. To dejstvo je vplivalo na to, da se za poimenovanje arhidiakonata ni uveljavilo ime cerkve v sosednjih, prvotno slovenskih Gričah (1247: in Grehcha), ki je bila sicer med najuglednejšimi v arhidiakonatu, marveč ime zaselka mejnih stražarjev.

Po združitvi ozemlja beksinskega arhidiakonata z medjimurskim arhidia konatom so za ozemlje severno od Mure v zagrebških vizitacijskih zapisnikih v rabi naslednji izrazi:

31 Visitatio Schachiana 1714, v uvodu 4, opomba. Škofijski arhiv v Szombathelyu.

32 Zapisnik dekanijskih konferenc, zv.I, za leta 1877- 1917, str. 74-75. Naslov zvezka: "A szombathelyi püspöki megye Tótsági esperesi kerületpapsága koronai tanácskozmányainak jegyzőkönyve".

33 J. Košič, Starine žel. - sal. Slovencev. ČZN, 1914,4,9,11,22,33,58,59,61.

34 Vasvármegye. Magyarországi vármegyék és városai /Železna županija. V zbirki: Madžarske županije in mesta/. Budapest 1898, 387.

35 Fr. Ivanócy, Farna cerkev B.D. Marije na Tišini; Hrana duševna nasi szlovenov. Nájszvetesege srca Jezusovoga Veliki Kalendár Za Lúdsztvo. 1904, 65, 76.

36 J. Holub, Zala megye tört., I,409.

1669: parochiae ultra Muranae Archidiaconatus Bexin³⁷; 1688: parochiae archidiaconatus Bexin ultra Muranae³⁸; 1692: parochiae in Archidiaconatu Bexin districtu Trans Murano; 1698: districtus Transmuranus archidiaconatus Bexin; 1774: conscriptiones parochiarum ejusdem archidiaconatus Bexin - Districtus Transmurani³⁹. Od tod ime Prekmurje.

9. Dolnjelendavski arhidiakonot

V ustanovni listini sombotelske škofije je rečeno, da je k sombotelski škofiji iz zagrebske škofije priključen "Prekmurski distrikt" (ex Dioecesi vero Zagradiensi in eodem Comitatu Szaladiens Districtum Transmura num nuncupatum cum sexdecim Parochiis, ... ab eodem Episcopatu dismembratum ...) ⁴⁰.

Zagrebske župnije - to so župnije, ki so bile severno od Mure - tvorijo v cerkvenoupravnih razdelitvah sombotelske škofije samosvoj arhidiakonot: "Archidiaconatus Alsólendva", in sicer od začetka (1777) do danes⁴¹. Po letu 1923 v okrnjeni obliki. Ob prehodu Prekmurskega distrikta iz zagrebske v sombotelsko škofijo je bilo pet župnij iz sedanje dolnjelendavske dekanije (Dolnja Lendava, Turnišče, Bogojina, Dobrovnik in Beltinci). Ostalih enajst pa je bilo madžarskih.

10. Vloga distrikta "Slovenske krajine", od 1893 in dekanije Murska Sobota

Slabo versko dediščino je prevzela sombotelska škofija (1777) od győrske škofije, ker le-ta zaradi mnogovrstnih vzrokov ni bila zmožna izvesti rekatolicizacije na svojem ozemlju. Delež te dediščine je padel tudi na murskosoboško dekanijo. Stoletje dolgo po reformaciji (1670-1770) je zaradi strahotnega pomanjkanja duhovnikov životarila⁴² in nad njo je viselo vprašanje, ali se bo katolicizem sploh mogel opomoči. Duhovnike - župnike so v mnogih primerih nadomestovali laiki - licencijati⁴³, kar je edinstven primer v slovenski cerkveni zgodovini. Ako je bil problem zadostnih duhovniških poklicev zadovoljivo rešen v győrski in po l. 1777 v sombotelski škofiji na splošno, s tem še ni bilo zadoščeno dekaniji "Slovenski krajini", ker so bili tukaj potrebni slovenski duhovniki. Zato je specialno skrb za slovenski duhovniški naraščaj za potrebe dekanije nosila predvsem dekanija sama.

Dvestoletno dušnopastirsko delovanje duhovščine v murskosoboški dekaniji pred priključitvijo k lavantinski škofiji prevečajo poleg rednega dušnopastirskega dela naslednji cilji:

37 Nadbiskupski arhiv Zagreb. Protokoli: Br.: 3/III. Kanonske vizitacije. Različne.

38 Nadbiskupski arhiv Zagreb. Protokoli: Br.: 70/I. Kanonske vizitacije: A. Bekšin.

39 Nadbiskupski arhiv Zagreb. Protokoli: Br. 80/XI. Kanonske vizitacije: A. Bekšin.

40 Géfin Gyula, A szombathelyi egyházmegye története /Zgodovina sombotelske škofije/. Szombathely 1929, I, 411.

41 Catalogus cleri diocesis Sabariensis pro anno ... 1793, str. 34-39. - In šematizmi sombotelske škofije za leta: 1831, 108; 1859, 95; 1889, 111; 1914, 109.

42 Kelemen Atanáz O.S.B., Keresztely Agost herceg katolicus restaurációs tevékenysége a győri egyházmegyében /Restavracijsko delovanje kn-škofa Avgusta Kristijana v győrski škofiji/. Pannonthalma, 1931, 51-64. - I. Zelko, Dekanija Murska Sobota, str. 18. Dekanijski arhiv Murska Sobota.

43 Visitato canonica Kazóiana 1698, 740, 794.; Vis.can. 1714; Vis.can. 1756. Škofijski arhiv v Szombathelyu. - Juhász Kálmán, A licentiatusi intézmény Magyarországon /Licenciatska ustanova na Madžarskem/. Budapest 1921, 81, 93.

a/ Skrb za zadostno število domačih duhovniških poklicev

Za dekana Mikloša Küzmiča (v času 1777-1804) je dekanijska duhovščina posredovala 123 slovenskim dijakom iz Prekmurja sprejem v gimnazijo v Kőszeg z namenom, da postanejo duhovniki ali učitelji na župnijskih šolah v dekaniji. Izmed teh dijakov jih je bilo 84 luteranskih staršev, in ti so šli študirat z namero, da konvertirajo. 27 dijakov se je posvetilo duhovniškemu stanu. Med njimi jih je bilo 17 konvertitov. Nad 10 dijakov je v razdobju 1777-1804 doštudiralo in se oklenilo učiteljske in kantorske službe na župnijskih šolah⁴⁴.

Isto skrb za duhovniški naraščaj v dekaniji zasledimo l. 1883 v zapisniku dekanijskih konferenc⁴⁵. Mnogoštevilnim duhovniškim poklicem 20. stoletja pa je današnji rod že tako ali tako priča.

b/ Skrb za molitvenike in šolske knjige

Kar je bilo tiskanega za cerkev in šolo v preteklosti, je bilo delo dekanijske duhovščine⁴⁶, ki je o tem odločala na dekanijskih konferencah, sprejemala rokopise nameravanega tiska v presojo, ga komisijso pregledala, odobrila ali zavrnila ter dokočni predlog predložila škofijskemu ordinariatu v imprimatur⁴⁷.

Trije vzponi za versko-nabožno in poučno knjigo so posebno opazni. Prvič za Mikloša Küzmiča (1780-1804), ki je sam oskrbel za cerkev tri knjige - in štiri za župnijske šole⁴⁸.

Nov in uspešen zagon prekmurske duhovščine za slovensko versko-prosvetno knjigo v obliki domačega narečja je sprožil šolski zakon l. 1868⁴⁹, ko je duhovščina oskrbela za župnijske šole nove veroučne in šolske učbenike, ki so pisani v gajici in se po dikciji bližajo slovenskemu knjižnemu jeziku. Pisci in prejevalci so bili: Jožef Bagary, soboški kaplan, Štefan Slamar, benedički župnik, Jožef Borovnjak, cankovski župnik, Imre Agustič, prekmurski žurnalst, in Janez Murkovič, beltinski nadučitelj - kantor⁵⁰.

Tretji podvig predstavlja ustanovitev periodičnega tiska: Kalendarja Srca Jezušovoga (1904) in Marijinega lista l. (1908), ker slovenski književni tisk iz štajerske strani - predvsem Mohorjeve knjige - zaradi prepovedi politične oblasti ni smel prihajati čez Muro⁵¹.

c/ Skrb za slovenski učiteljski naraščaj za župnijske šole in kantorsko službo.

Ker je bila škofija madžarska, duhovniki in učitelji iz madžarskih krajev v slovenskih župnijah niso bili zmožni uspešno opravljati službe. Vsa iniciativa, vzgojiti ali oskrbeti potreben slovenski učiteljski naraščaj, je do druge polovice 19. stoletja bila prav tako stalno v rokah dekanijske duhovščine.

Iz 150-letnega navedenega prizadevanja in delovanja je nastala tradicija in rodil se je poseben samostojen čut, ki ga je bilo opaziti ob prehodu v lavantinsko škofijo.

44 I. Zelko, Dekanija Murska Sobota, str. 31,33. Dekanijski arhiv Murska Sobota.

45 Zapisnik dekanijskih konferenc, I. zv., za leta 1877-1917, str. 25. Dekanijski arhiv Murska Sobota.

46 I. Zelko, Dekanija Murska Sobota, str. 4-11. Dekanijski arhiv Murska Sobota.

47 Zapisnik dekanijskih konferenc, I. zv., str. 3,7,13,16 ... Dekanijski arhiv Murska Sobota.

48 I. Zelko, Mikloš Küzmič. Prekmurska knjižnica I, 7-28. V Soboti 1937.

49 Tokody Odón, Egyházügyekre vonatkozó országos törvények királyi és kormányrendeletek tára /Zbirka državnih zakonov in odredb nanašajoč se na cerkvene zadeve/. 1741-1881. Temesvárott, 1882, 167-168, 181.

50 Slov. Biogr. leksikon, I,3; VI, 175. - Géfin, A szombathelyi egyházmegye tört. II, 347. Szombathely 1929. - I. Zelko, Dekanija Murska Sobota, 39. Dekanijski arhiv Murska Sobota.

51 Dr. Fr. Rogáč, Dr. Ivanóczy Franc. Veliki Kalendar Najsvecjšega srca Jezušovoga. 1915,89.

Škofijsko vodstvo, bodi györsko in pozneje sombotelsko, je s priznanjem presojalo prizadevanje duhovščine in svojemu priznanju dajalo zunanji izraz s cerkvenimi odlikovanji, o katerih pa smemo soditi, da so v nekaterih primerih bila podeljena z namero, navezati duhovščino na škofijsko središče. Vrsta častnih kanonikov to izpričuje:

Nikolaj Borbély, l. 1756 župnik v Murski Soboti in častni kanonik kolegijskega kapitlja v Szombathelyu⁵²; za györske škofije.

Janoš Hüll, župnik v Gornjih Petrovcih (1738-1781) in l. 1777 imenovan za č. kanonika sombotelskega⁵³.

Franc Hüll, župnik v Soboti (1826-1880), l. 1849 č. kanonik sombotelski in od l. 1872 naslovni prošt⁵⁴.

Vendel Ratkovič, župnik pri Sv. Juriju (1862-1893), od l. 1887 č. kanonik in 1893-1907 redni kanonik sombotelskega kapitlja⁵⁵.

Jožef Borovnjak, župnik na Cankovi (1858-1909), l. 1893 je bil imenovan za častnega dekana "cum jure absolventi a reservatis et gestandi cingulum rubri coloris"⁵⁶.

Dr. Franc Ivanócy, župnik na Tišini (1889-1913), od l. 1907 č. kanonik⁵⁷.

Janoš Slepec, župnik v Murski Soboti (1906-1936), od l. 1922 č. kanonik sombotelskega kapitlja⁵⁸ - in Jožef Krantz, župnik na Tišini (1922-1942), od l. 1941 č. kanonik sombotelskega kapitlja⁵⁹.

11. Najnovejša cerkvenoupravna opredelitev soboške in lendavske dekanije v sombotelski škofiji

K starejšim cerkvenoupravnim razdelitvam je zanimivo dodati še najnovejšo. Med zadnjo vojno je sombotelska škofija, ko je cerkveno upravljala soboško in lendavsko dekanijo, to ozemlje dodala k svojim prejšnjim šesterim arhidia-konatom kot samostojno, namreč sedmo cerkveno enoto z imenom: "Administratura apostolica Muravidék" (Murska krajina)⁶⁰.

12. 100-letni jubilej prenosa lavantinskega škofijskega sedeža in vključitev Slovenske krajine v lavantinsko škofijo.

Ob 100-letnici (1859-1959) prenosa lavantinskega škofijskega sedeža v Maribor po velikem lavantinskem škofu in učitelju Slovencev Antonu Martinu Slomšku pa se želijo Slovenci med Muro in Rabo tesno okleniti njego vega škofijskega središča in škofije, ki jo je tako vneto učil in ljubil. Slomšek je bil po svojih knjigah že za življenja učitelj tudi prekmurskih Slovencev. Njegova vzgojna knjiga "Blaže in Nežica v nedeljski šoli" je nekaj let po izidu

52 Visitatio canonica 1756/za župnijo Murska Sobota/. Škofijski arhiv v Szombathelyu.

53 Géfin, n.d., II, 329.

54 Géfin, n.d., II, 330; III, 161.

55 Géfin, n.d., II, 328; III, 340.

56 Géfin, n.d., III, 48.

57 Géfin, n.d., II, 331; III, 168.

58 Géfin, n.d., II, 331; III, 409.

59 Schematismus venerabilis cleri dioecesis Sabariensis et Administraturae Ap. Muravidék pro anno Domini 1943. Sabariae, str.188.

60 Schem. dioec. Sab. 1943, 77-86. Sabariae.

v spremenjeni obliki doživela ponatis med Slovenci v Prekmurju, in sicer v Košičevi knjigi "Zobrisani Sloven i Slovenka med Mürov in Rabov (izšlo med l. 1845-1848)"⁶¹.

Dokončna priljučitev Slovenske krajine k lavantinski škofiji je ob sedanjih razmerah pravzaprav le legalizacija dejanskega stanja, ker je že 30 let (1923-1941, 1946-1958) lavantinski škof višji duhovni pastir vernikov v Slovenski krajini. Tudi je velika večina duhovnikov, ki opravlja dušnopastirsko službo v soboški in lendavski dekaniji, ordinirana "ad titulum dioecesis Lavantinae" in so torej lavantinski duhovniki.

61 Vilko Novak, Jožef Košič - prekmurski pisatelj. Razprave III, 16-25. Ljubljana 1958. Slov. akademija znanosti in umetnosti. Razred za filološke in literarne vede.

KIRCHENADMINISTRATIVE LAGE VON "SLOVENSKA KRAJINA" VON 798 - 1958

Zusammenfassung

In der Abhandlung ist die kirchenadministrative Lage von Prekmurje in der Vergangenheit dargestellt, und zwar im Zeitabschnitt von 798 - 1958. Anfangs waren die pannonischen Slowenen, die mit den karantanischen vereinigt waren, unter der Jurisdiktion desselben Bischofs. Die Gebietsbischofe Theodorik und Otton vereinigten die Slowenen westlich und östlich von dem Fluß Mur in derselben kirchenadministrativen Einheit zwischen den Jahren 798 - 850. Mehrere Faktoren bestimmten die Weise der Kirchenverwaltung, die die östlichen Slowenen mit denen aus der Mitte vereinigte.

An die Salzburger kirchenadministrative Grundlage lehnten sich auch die Slawenapostel Kyrill und Method an. Auch das Territorium von Prekmurje sollte zu dem unmittelbaren Gebiet von Blatograd gehören.

Prekmurje kam unter die ungarische Kirchenverwaltung mit der Gründung der westlichen ungarischen Bistümer Győr (998) und Veszprem (1002), obwohl einige behaupten, daß es um das Jahr 1090 hätte passieren sollen. Um das Jahr 1094 wurde das Bistum in Zagreb gegründet, das obere Prekmurje, das Territorium des Dechanats von Sobota, bekam das Bistum von Győr. In Murska Sobota war im Jahre 1331 der Sitz des Archidiakonats.

Auf dem Territorium des Dechanats von Sobota existierte im Mittelalter auch die benediktinische Abtei, gegründet um das Jahr 1093, aber sie geriet bald in Verfall.

Das jetzige Dechanat von Lendava bildete zusammen mit den ungarischen Pfarren fast bis zu Nagykanizsa im Rahmen des Bistums von Zagreb ein besonderes Archidiakonats, das Beksin genannt wurde. Das Territorium des ursprünglichen Archidiakonats von Beksin ist identisch mit dem "Slovenski distrikt" (1698). Für die Bezeichnung des Territoriums des Dechanats von Sobota ist der Ausdruck Tótság bekannt (Slovenska krajina).

Das neugegründete Bistum von Szombathely übernahm von dem Bistum Győr eine schlimme Glaubenserschenschaft (1777). Wegen des Mangels an Geistlichen wurden diese durch die Laien - Lizentiaten ersetzt, was ein einzigartiger Fall in der slowenischen Kirchengeschichte war. Mit der Zeit bildeten sich die jungen Geistlichen, Lehrer und Kirchensänger aus, wofür auch Mikloš Küzmič Verdienste hatte. Die Generation der Intellektuellen von Prekmurje übernahm so in der Zukunft die Sorgen für die inländischen geistlichen Berufe, Gebet - und Lehrbücher, für den Lehreranwachs usw. Mit der Entstehung des SHS kam Prekmurje unter die Verwaltung von Maribor, während des Zweiten Weltkriegs wieder unter die Verwaltung von Szombathely, nach dem Zweiten Weltkrieg gehörte Prekmurje wieder dem Bistum von Maribor.

POVZDIG DOLNJE LENDAVE V VELIKO OBČINO L. 1891 IN SLEDEČE PONOVO PRIZADEVANJE MALE OBČINE RENKOVCI, DA SE IZ BOGOJANSKE VRNE V TURNIŠKO NOTARIŠIJO

Antoša Leskovec

Medtem ko dosedanje znanje o pravnem položaju prekmurskih krajev v dobi fevdalizma še ni dognano, ker še niso mogli biti proučeni mnogi viri, mnogi pa so tudi izgubljeni, smo za naslednjo, meščansko dobo, z gradivom boljje oskrbljeni, razmere pa so tudi bolj jasne, ker se pravni položaj krajev določa po objavljeni zakonodaji kot temeljnem viru, s tega izhodišča pa more zgodovinar slediti izvajanju te zakonodaje po pristojnih upravnih in avtonomnih organih županij, kar zadeva posamezne kraje. Zakon o občinah, v katerem so že navedene njih nove kategorije, je dobila Ogrska dualistične dobe l. 1871¹. V njem navedena lestvica občin obsega po zaporedju njihovega pravnega statusa od najnižje navzgor sledeče tri kategorije: (1) malo občino (kisközség), ki zaradi svoje gospodarske šibkosti ne more sama izvrševati svojih nalog, ne more sama imeti svojega notarja (beležnika, tajnika, m. jegyző), in se zato mora povezati z drugimi vrstnicami v notarišijo (körjegyzőség), ki vzdržuje skupnega notarja (körjegyző); (2) veliko občino (nagyközség), ki je gospodarsko dovolj močna, da sama opravlja svoje naloge in ima lastnega notarja; (3) mesto z urejenim svetom (magistratom) (m. rendezett tanácsu város), ki je - za razliko od obeh nižjih kategorij občin - izvzeto izpod pristojnosti okrajnega oblastva in je neposredno podrejeno županiškemu oblastvu (tj. kategorija, ki ima sličen položaj kot ga imajo mesta z lastnim statutom v avstrijski polovici Avstro-Ogrske). A občinski zakon ni zajemal pomembnejših mest, ki so dobila enak pravni položaj kot županije, in so bila torej kot mesta s pravico municipija izvzeta izpod pristojnosti oblastev županij in je določbe o njih kot tudi o županijah vseboval zakon o municipijih iz leta 1870². Poseben položaj je imela prestolnica Budimpešta po zakonu o svojem nastanku z združenjem svobodnih kraljevih mest Bude in Pešte ter komornega trga Óbude l. 1872³.

Razvrščanje krajev v posamezne kategorije po teh zakonih je upoštevalo tudi njihov prejšnji, za fevdalizma pridobljeni pravni položaj, tako naj bi svobodna kraljeva mesta postala mesta s pravico municipija, trgi, ki jim je bila poverjena sodna oblast prve stopnje, naj bi postali mesta z urejenim magistratom, trgi in vasi, ki so imeli posebnega občinskega notarja, pa velike občine. Seveda so ob "preoblikovanju" krajev s takim starim privilegiranim položajem nastajale tudi izjeme - majhne, v razvoju zaostala privilegirana

1 1871: XVIII. Törvénycikk a község rendezéséről (XVIII. zakonski člen iz l. 1871 o ureditvi občin)

2 1870: XLII. Törvénycikk a köztörvényhatóságok rendezéséről (XLII. zakonski člen iz l. 1870 o ureditvi municipijev)

3 1872: XXXVI. Törvénycikk Buda-Pest fővárosi törvényhatóság alakításáról és rendezéséről (XXXVI. zakonski člen iz l. 1872 o ustanovitvi in ureditvi municipija prestolnice Budim-Pešte)

svobodna kraljeva mesta, npr. Kisek (Kőszeg) v Železni županiji, ki so dobila po novem položaj mest z urejenim magistratom, veliki, napredujoči trgi po starem, so mogli dobiti položaj mest s pravico municipija, npr. Miskolc. Vsi prekmurški kraji - tudi tisti, ki se jih še 1863 navaja kot trge⁴ (Dolnja Lendava, Bogojina, Beltinci in Turnišče v delu Prekmurja, ki je pripadal Zalski županiji, ter Murska Sobota v delu Prekmurja, ki je pripadal Železni županiji) - so dobili po zakonu o občinah iz l. 1871 status malih občin ter so bili povezani v notarišije.

Notarišij upravni sistem Ogrske ni poznal šele od izvedbe zakona o občinah dalje, ampak so bile uvedene že v dobi Bachovega absolutizma. Notarje (beležnike) za opravljanje potrebnih pisarskih del pa srečujemo v vaških (podložniških) občinah že od srede 18. stoletja, povsod vsaj po uvedbi urbarja Marije Terezije (1767), a te posle so večinoma opravljali učitelji, ki so dobivali za to tudi neko dodatno plačilo. Že takrat je bilo v rabi, da je notar-učitelj delal tudi za več občin iste županije. Uvedba uradniške uprave v nemškem jeziku za Bachovega absolutizma z objavljanjem odredb v uradnih listih in novim davčnim sistemom, za kar vse so bili nepismeni občinski predstojniki neusposobljeni, je terjala organiziranje učinkovite notarske mreže za pomoč občinam⁵: po nekaj se jih je na podlagi predloga okrajnih predstojnikov Bachove dobe (Prekmurje je bilo tedaj razdeljeno med dolnjelendavski okraj za del, ki je pripadal Zalski županiji, ter murskosoboški in monoštirski okraj za del, ki je pripadal Železni županiji) združilo v notarski okoliš ali notarišijo s skupnim notarjem, ki je opravljal za plačilo v denarju in v naturalijah tajniška dela za posamezne občine, ki so bile preko njega v stiku z okrajem kot političnim oblastvom prve stopnje. V murskosoboškem okraju vem za sedeže teh notarišij na Tišini, pri Sv. Juriju, v Polani, v Murški Soboti, v Martjancih, v Ivanovcih in v Gornjih Petrovcih⁶, v dolnjelendavskem okraju naj bi jih oblikovali kar 16, vem pa za one s sedeži v Beltincih, Črenšovcih in v Dolnji Lendavi⁷.

Po oslabitvi absolutizma zaradi poraza v Italiji (1859) so bile po odpravi županijskih in okrajnih oblastev Bachove dobe ponovno vzpostavljene stare stanovske oblasti izpred revolucije, v katerih so imeli tudi občinski notarji svoje mesto in videti je, da je tudi sistem notarišij, tj. okolišev z enim notarjem za več občin, ostal. Na to navaja tudi 142. člen zakona o občinah iz l. 1871, po katerem v času objave tega zakona nastavljeni notarji obdrže svoja mesta v smislu pogodbe, v takih občinah, ki pa se združujejo zaradi nastanka nove notarišije (torej obstoje tudi stare), pa se notarje vsekakor voli. Dokaz za obstoj notarišij v času pred 1871 pa bo podan v nadaljnjem tudi v navedbi iz vira o predmetu tukajšnjega prispevka. L. 1872 so začeli kot teritorialne enote

4 Magyarország Helynévtára. A különféle kormányzati ágak szerinti beosztás kimutatásával mint az 1863. év elején fennállott. Orts-Lexicon des Königreichs Ungarn. Mit Bedachtnahme auf die verschiedenen Zweige der Verwaltung wie solche am Anfange des Jahres 1863 bestand.

5 George Barany, VI. Ungarns Verwaltung, str. 359 v: Die Habsburger Monarchie 1848-1918, Bd. II. Verwaltung und Rechtswesen.

6 Gl. povzetke spisov zaporednih oblastev murskosoboškega okraja v času Bachovega absolutizma v mojih poročilih o evidentiranju virov za slovensko zgodovino, posebej za zgodovino Prekmurja v Arhivu Železne županije v Szombathelyu, ki jih hrani Arhiv republike Slovenije v Ljubljani.

7 Gl. povzetke spisov Urada stolnega sodnika za okraj Dolnja Lendava iz l. 1850-1854 v mojem poročilu o evidentiranju virov v okviru akcije, navedene v opombi 6, v Arhivu Zalske županije v Zalaegerszegu l. 1975, ki jih hrani Arhiv republike Slovenije v Ljubljani.

županije poslovati okraji pod vodstvom višjih stolnih sodnikov (föszolgabíró) kot izpostavljenih uradnikov županije, na območjih okrajev pa velike občine ter male občine, zadnje povezane v notarišije. Glede načina izvedbe zakona o občinah, ko je bilo treba predvideti tudi "smotno razdelitev zaradi skupnega notarja združenih občin", je izdal madžarski notranji minister začetek 1872 posebno okrožnico županijam⁸, podžupan kot vodja županijske uprave pa je naročil višjim stolnim sodnikom kot okrajnim predstojnikom zaslišanje malih občin glede njihovih želja o vključevanju v notarišije, na tej podlagi od okrajev izdelane načrte, sestavo notarišij pa je odobril županijski odbor in so se nato razpisala notarska mesta, ki se jih je potem zasedlo z volitvami po občinskih zastopih v notarski okoliš združenih občin. Status občin pa se je mogel kasneje tudi spremeniti, tj. mala občina se je mogla preoblikovati v veliko občino, taka pa v mesto z urejenim magistratom, če so bili izpolnjeni določeni pogoji, kakor je predpisoval zakon o občinah iz l. 1871 ali spremembe k njemu, ki so bile vključene nato v nov zakon o občinah iz l. 1886. Prav tako so bile po v zakonu določenih pogojih možne tudi spremembe sestava in omrežja notarišij v okrajih. O izidu takih prizadevanj v dolnjelendavskem okraju na začetku 90-ih let 19. stoletja, dvajset let po uveljavljanju prvega občinskega zakona dualistične Ogrske, bo govora v našem prispevku.

Med spisi municipalnega odbora Zalske županije, ki jih je po trianonski mirovni pogodbi predala Madžarska stari Jugoslaviji in so bili l. 1935 prevzeti iz Sombora v takratni Banovinski arhiv v Mariboru, se nahaja tudi tisti o preoblikovanju Dolnje Lendave iz male v veliko občino⁹. Dolnja Lendava je bila konec novembra 1890, ko je vložila prošnjo za "že davno zaželeno in večkrat predlagano" preoblikovanje v omenjenem smislu sedež istoimene notarišije, v katero so poleg nje spadale male občine Čentiba, Dolina pri Dolnji Lendavi, Petišovci, Dolga vas, Mostje in Banuta. Med razlogi za prošnjo se je navajalo tudi to dejstvo, da je notar prav zaradi številnih poslov v okolici moral zanemarjati zadeve Dolnje Lendave (ki se jo v prošnji navaja kot trg in tudi kot mesto). Zlasti po zgraditvi železnice (l. 1890 je bila zgrajena proga Dolnja Lendava - Mursko Središče) se je položaj kraja spremenil in je treba popolnoma prekiniti z dosedanjimi razmerami ter se zato prosi skupščino Zalske županije, naj dovoli preoblikovanje trga Dolnje Lendave iz male v veliko občino, ukaže novo organizacijo občinskega zastopa in predstojništva in naj sistemizira mesto občinskega notarja. Kot utemeljitev prošnje je bilo navesti tudi podatke, da občina izpolnjuje v zakonu predpisane pogoje za tako preoblikovanje, tj. da želi tako preoblikovanje tisti del prebivalcev občine, ki skupaj plačuje več kot polovico zneska direktnih davkov občine, da ima občina "zadostne duhovne in materialne sile za opravljanje vseh nalog, ki ji pripadajo po tem preoblikovanju" in da bodo preostale občine notarišije zmožne še naprej vzdrževati notarišijo ali pa se bodo mogle smotno vključiti v kako drugo notarišijo. Prošnji za preoblikovanje Dolnje Lendave v veliko občino so torej dodane zahtevane priloge, med katerimi sta na prvem mestu poimenski

8 Magyar Királyi belügyminiszternek 1871. január 2-án 582 sz. összes törvényhatóságokhoz intézett körrendelete a községek rendezése tárgyban, (Okrožnica madžarskega notranjega ministra št. 582, z dne 2. januarja 1872 vsem municipijem o ureditvi občin) objavljena v Magyarországi Rendeletek Tára 1872, str. 387-390.

9 Pokrajinski arhiv Maribor (v nadaljnjem PAM), Muncipij Zalske županije, šk. Zala Ni 1890-1892/1, št. 7573/90 Preoblikovanje Dolnje Lendave v veliko občino.

seznam vseh 1056 plačevalcev direktnega davka občine Dolnja Lendava za leto 1890 z navedbo zneskov, ki so jim bili predpisani. Naj omenimo, da je največ davka, tj. 5094 forintov 84 krajcarjev plačalo zakupništvo lendavskega graščinskega veleposestva, za njim lendavska hranilnica - 1943 forintov 81 krajcarjev, nato slede odvetnik Franc Isoó s 357 frt 5 krc predpisa, njemu sledi posestnik Jurij Ivanics z 288 frt 64 krc, Posestna skupnost Dolnja Lendava - Trimlini z 274 frt 78 krc, trgovec Lazar Pollák s 199 frt 80 krc itd. Izven tega zaporedja, a kot vodjo gibanja za pridobitev statusa velike občine Dolnji Lendavi, naj omenimo s tega spiska še odvetnika Mihaela Hajósa, ki mu je bilo odmerjenih 113 forintov in 89 krajcarjev davka. Ves znesek direktnega davka za 1890 leto je znašal 16529 forintov 20 krajcarjev. Sledeči spisek zneskov direktnega davka podpisnikov prošnje izkazuje vsoto 10567 forintov 42 krajcarjev in je bil s tem, da tako rečemo, izpolnjen finančni del po zakonu predpisanih pogojev za ugoditev prošnji. Ker so za dosego tega zneska zadostovali davki zgolj devetinspetdesetih od vseh 1029 davkoplačevalcev v občini, predstavljajo podpisniki gotovo najpremožnejšo plast občanov, pri tem pa je upoštevati, da se pojem občana ne pokriva s pojmom prebivalca in je npr. daleč največji davkoplačevalec, ki prispeva skoraj polovico potrebnega zneska, zakupništvo lendavske graščine, ki je takrat trdila s sedežem izven Dolnje Lendave - do 1891 to je veletrgovina Lenck Samu in drug v Šopronju¹⁰ - in da precej še kar premožnih občanov s spiska davkoplačevalcev ni najti med podpisniki prošnje. V prošnji je morala občina Dolnja Lendava tudi dokazati, da je finančno sposobna za samostojno opravljanje nalog, ki gredo veliki občini. S posebnimi prilogami je to prikazala, kar zadeva, bodoče plačevanje samostojnega notarja. Doslej je morala za vzdrževanje skupnega notarja okoliša prispevati 180 frt k njegovi plači in stanarini, 14 frt prispevati za njegovo pokojnino, 50 frt za plačo in pokojnino pomočnika notarja in 40 frt k pisarniškem pavšalu. Skupaj z na 40 frt ocenjenim letnim dohodkom notarja od njemu dodeljene njive je tako prispevala za notarja okoliša, ki ga vzdržuje skupaj z zgoraj navedenimi šestimi občinami, 324 forintov letno. Ako bi iz dosedanjega notarskega okolišča izstopila in imela svojega notarja, bi mu morala dajati prosto stanovanje (ni stroška, ker bi ga imel v rotovžu), plačo 400 frt, pisarniški pavšal 40 frt, uporabo njive s pridelkom, ocenjenimi na 40 frt, 20 frt za njegovo pokojnino. Skupaj bi jo to stalo 500 frt letno, a po odtegljaju 324 frt, kolikor jo do sedaj stane skupni notar, bi znašal dodatni izdelek za lastnega notarja 176 frt na leto. Na podlagi primerjave z občinskim proračunom za leto 1889, ki je izkazoval 1914 frt 2 krc dohodkov in 4158 frt 48 krc izdatkov, za kritje razlike v znesku 2244 frt 46 krc pa se je z dovoljenjem municipalnega odbora pobiralo 17 7/10 krc oziroma 18 krc od forinta direktnega davka pa je ugotavljala občina, da novi dodatni izdelek ne bi predstavljal bistvene obremenitve na občinski proračun. V prilogi z "izkazom izobraženstva" je trg Dolnja Lendava dokazoval, da ima zadosti duhovne sile za opravljanje nalog velike občine. Navaja 3 duhovnike, 3 okrajne sodnike, 2 vodilna upravna uslužbenca (višjega in nižjega stolnega sodnika) na okrajnem uradu, 7 odvetnikov, 3 zdravnike, 1 lekarnarja, 9 učiteljev, 12 državnih uradnikov, 6 gospodarskih uradnikov, 2 poštna uradnika, 3 uradnike hranilni-

10 Füss Nándor és Pataky Kálmán, Alsó-Lendva Nagyközség Milleniumi Emlékkönyve. 1896, str. 12.

ce, notarja (mišljen poklic v pravni stroki) in njegovega namestnika, notarja okoliša, dva sodna eksekutorja, 12 trgovcev, 30 večjih posestnikov, 75 obrtnikov, dva zasebnika, dva železniška poduradnika, mestnega eksekutorja, 8 pisarjev¹¹. Tudi v zakonu zahtevanemu pogoju zadostnih možnosti za ostale občine je ustrezno, ker "more preostalih 2748 prebivalcev iz 6 občin (tj. Banute, Čentibe, Mostja, Dolge vasi, Petišovec in Doline pri Lendavi) po zgledu Čakovca, Keszthelya in drugih občin pod nazivom Notarišija Dolnje Lendave izven županijskega sedeža (Alsó Lendavi külfárai körgyűzőség) nemoteno dalje obstajati in po odpadu od Dolnje Lendave plačanih 180 frt za notarsko plačo pripade na od šestih preostalih občin v notarišiji plačani skupni znesek direktnega davka 11625 frt 13 krc za vsak forint po 155/100 krc več plačila, kar se pa večkrat povrne, ker bo imel notar okoliša bolj jedyzóság plovico manj opravkov in bo mogel zanj olajšano delo bolje opravljati". Pripomniti je k formalni plati, da so prošnjo napisali in podpisali zgoraj omenjeni davkoplačevalci, ki so skupaj plačevali več kot polovico direktnega davka občine.

29. novembra 1890 je prošnjo obravnavala skupščina občinskega zastopa Dolnje Lendave, na kateri so bili namestniki trškega rihtarja József Alszegehi, ki je bil tudi na prvem mestu med podpisniki prošnje ("mestni" rihtar Karel Vögrincsis se med njimi ne omenja), notar okoliša János Ehrenreich, Karel Sissovič, Odvetnik József Nagy, lekarnar Ferdinand Fuss, trgovec Lazar Pollák, okrajni zdravnik dr. Moric Kiraly, odvetnik Mihael Hajós, posestnik Vincenc Mátyásovszky, odvetnik Matjaž Lendvai, Edo Krenn in zdravnik dr. Fabijan Józsa. Sklenjeno je bilo, da se prošnjo in priloge predloži municipalnemu odboru Zale, da ta "izvoli dovoliti preoblikovanje male občine Dolnja Lendava v veliko občino". Že 30. novembra je višji stolni sodnik dolnjelendavskega okraja Viktor Szmodis, preko katerega kot prve instance so morale male in velike občine poslovati z višjimi oblastmi, poslal dolnjelendavsko prošnjo podžupanu Zalske županije, ki je prošnjo podprl, ker da se je ob upravnem nadzorovanju prepričal, da vodenje dolnjelendavske notarišije prekaša moči enega človeka, na lečenje starih slabosti in njih nepravilnosti, pa da ob sedanjí organizaciji notarišije ni misliti. Takoj nato je višji stolni sodnik sklical za 5. december 1890 sestanek zastopov drugih občin dolnjelendavske notarišije v dolnjelendavski mestni hiši, da bi zvedel za njihovo mnenje o preoblikovanju in v zvezi s tem o izstopu Dolnje Lendave iz notarišije. Občine niso ugovarjale izstopu Dolnje Lendave in so bile za obstanek dotedanje notarišije, strinjale so se z mnenjem okrajnega predstojnika, da boljše vodenje skupnih poslov v zmanjšani notarišiji več kot odtehta povišanje prispevkov za notarja. Želele so, da z ozirom na njihovo topografsko lego ostane sedež notarišije še naprej v Dolnji Lendavi. Po zapisniku sestavka, ki je bi nato kot dodatna priloga poslan podžupanu v Zalaegerszeg, navajamo še imena takratnih rihtarjev preostalih občin notarišije: Mihael Göncz iz Dolge vasi, Franc Kocon iz Doline pri Lendavi, József Fehér iz Mostja, Anton Toth iz Banute, Mihael Szabó iz Petišovec in Juri Martin iz Čentibe. Že 9. decembra 1890 se je začelo v Zalaegerszegu zasedanje redne skupščine municipalnega

11 Avtor prispevka ni mogel navesti posameznih oseb, ki se navajajo zgolj skupno s temi številkami, ker s podatki iz l. 1890/91 ne razpolaga. Verjetno gre v glavnem že za tiste, ki so navedeni v poglavjih o raznih ustanovah, društvi in uradih ter v poimenskem popisu prebivalstva v publikaciji iz l. 1896, navedeni v opombi št. 10.

odbora Zalske županije, ki je obravnavalo tudi prošnjo Dolnje Lendave. Skupščina je smatrala, da je prošnja po zakonu utemeljena in jo je predložila ministrstvu s priporočilom, v katerem je tudi navedla, da ima sedanja dolnjelendavska notarišija 4627 prebivalcev in je njeno zmanjšanje zaželeno tudi iz upravnega vidika. Dolnja Lendava je sedež upravnega okraja, okrajnega sodišča in davčnega urada, ima 1879 prebivalcev (po ljudskem štetju 1881 op. A. L.), ki plačujejo skupaj 16529 frt direktnega davka, ima precej izobraženstva in zaradi železniške povezave razvijajočo se trgovino. A tudi druge občine notarišije s skupaj 2748 prebivalci, ki plačujejo skupaj 11625 frt direktnega davka, so sposobne za nadaljnje vzdrževanje notarišije. Ako bi notranje ministrstvo dovolilo preoblikovanje Dolnje Lendave v veliko občino, bi oblikoval municipij Zalske županije iz preostalih občin na prošnjo njihovih zastopov posebno notarišijo s sedežem v Dolnji Lendavi. Za uveljavljenje te nove organizacije se določi 1. julij 1891. 20. decembra 1890 je poročal podžupan Zalske županije o zadevi notranjemu ministru. Razen tega, da je prošnja Dolnje Lendave za preoblikovanje v veliko bočino utemeljena, ker so izponjeni vsi v zakonu za to predpisani pogoji, je notarišija, dokler je v njej kot mala občina še Dolnja Lendava, prevelikega obsega in je njeno zmanjšanje zaželeno tudi s stališča uprave. Tudi preostale občine morejo še naprej vzdrževati notarišijo in bi se municipij - če bi notranji minister dovolil preoblikovati Doljno Lendavo v veliko občino, oblikoval iz teh šestih občin novo notarišijo s sedežem v Dolnji Lendavi. To novo organizacijo bi se uveljavilo 1. julija 1891. Notranji minister je 28. decembra 1890 zahteval še dopolnitev spisa z inventarjem premoženja dolnjelendavske občine in overitev davčnih izkazov od davčnega urada, kar se mu je po že omenjeni instančni poti v obeh smereh uredilo februarja in marca 1891, 6. aprila tega leta pa je obvestil municipij, da je na podlagi 150. člena XXII. zakonskega člena iz l. 1886¹², o občinah dovolil preoblikovanje Dolnje Lendave v veliko občino, ker so bili izpolnjeni v 151. členu istega zakonskega člena za to predpisani pogoji in da more municipij sprejeti nadaljnje, za to potrebne ukrepe. 17. aprila je podžupan Zalske županije obvestil o tem višjega stolnega sodnika dolnjelendavskega okraja Szmodisa in mu naročil, naj sporoči zadevo zainteresiranim občinam, sam pa ukrene vse potrebno, da se more nova organizacija v smislu sklepa skupščine municipalnega odbora decembra l. 1890 uveljaviti s 1. julijem 1891.

8. maja 1891 je višji stolni sodnik Szmodis poslal podžupanu poročilo o sprejetih ukrepih. Sestavil je, v smislu 39. člena XXII. zakonskega člena iz l. 1886, imenik občinskih volilcev, oblikoval je po 51. členu predpisani verifikacijski odbor, izdelal je organizacijski pravilnik za novo veliko občino, določil na podlagi 32. člena število občinskih zastopnikov¹³, sestavil poimenski seznam

12 To je bil novi zakon o občinah, ki je bil dopolnjen z določbami dveh kasnejših zakonskih členov: XXXV. iz l. 1875, ki je vseboval člena o razširjenju nekaterih določb zak. čl. o občinah na svobodna kraljeva mesta in na mesta z municipalnimi pravicami ter V. zak. čl. iz l. 1876, ki je spreminjal ter dopolnjeval XVIII. zakonski člen iz l. 1871 o ureditvi občin.

13 Polovice občinskega zastopa se ni volilo, ampak so sedeže v njem dobili zapovrstjo največ davka plačujoči, gl. čl. XXII. zak. čl. iz l. 1886. O tem tudi S. Vilfan, Pravna zgodovina Slovencev od naselitve do konca stare Jugoslavije, Lj. 1961, str. 462-463.

največ davka plačujočih občinskih zastopnikov, za druge občinske zastopnike pa bodo volitve 9. maja. Kot termin za zbor volilcev za volitev občinskega notarja je določil 22. junij, natečaj za notarja, pa je predložil v prilogi podžupanu, da ga pošlje v kroženje zainteresiranim v županiji, poslal pa ga je obenem tudi redakciji glasila Magyar Közigazgatás (Madžarska občna uprava) za trikratno objavo. Ker bodo po novi organizaciji preostale občine, ki so tvorile dolnjelendavsko notarišijo, ostale same v novi notarišiji, bodo s posameznimi občinami dogovorjeni deli notarjevih dohodkov nekoliko spremenjeni, zato je ukazal spremembe organizacijskih pravilnikov. Ker bo nova organizacija v veliki občini Dolnja Lendava, a tudi v občinah, ki ostanejo v notarišijski zvezi, uveljavljena 1. julija, bo treba v proračunih narediti ustrezne spremembe in jih zaradi odobritve predložiti. Skupno premoženje občine Dolnja Lendava in občin, ki ostanejo v notarišijski zvezi, je zajel v inventarju, v bližnji bodočnosti se bo glede načina razdelitve tega premoženja z vsemi občinami posvetovalo. Spisi, listine in knjige se bodo s posebnim inventarjem predali novemu notarju. V natečaju za novo sistemizirano mesto dolnjelendavskega občinskega notarja, ki ga je razpisal višji stoli sodnik Szmodis 8. maja 1891, se je reflektante pozvalo, da naj prošnje s priloženim spričevalom o izpitu za občinskega notarja in s potrdili o dosežanih zaposlitvah vložijo do 20. maja 1891 pri dolnjelendavskem okraju, volitev bo 22. junija 1891 ob 10h dopoldne v dolnjelendavski mestni hiši. 2. julija 1891 je Szmodis obvestil podžupana, da je bil po preoblikovanju male občine Dolnja Lendava v veliko občino na sistemizirano notarsko mesto izvoljen dotedanji notar bogojanske notarišije Koloman Baranyay. Ločitev novega potrebnega notarskega urada od urada bivše notarišije je bila izvedena s sodelovanjem delegata finančne direkcije 2. julija 1891. 1. julija 1891 je nova velika občina izvolila tudi novo občinsko predstojništvo - za "mestnega sodnika" (rihtarja), kovaškega mojstra Jožefa Alszeghyja, za njegovega namestnika Janeza Tomo, za blagajnika Jožefa Csaplovicsa, za notarja (kot že zgoraj podžupanu sporočeno) Kolomana Baranyaya, za administratorja s trošarino Adolfa Wortmanna, za zdravnika dr. Jožo Fabiana, za varuha sirot Franca Poppela, za porotnike (svetovalce) pa Pavla Adorrrjána, Franca Vargo, Mihela Kósa, Ignaca Gazdaga in Jožefa T. Kalcseca. Število mest v občinskem zastopu, nosilcu občinske avtonomije, je bilo določeno po najnižji meri za velike občine - 20. Vanj so prišli deloma kot najvišji davkoplačevalci, deloma po izvolitvi - zakupništvo dolnjelendavskega graščinskega veleposestva, Dolnjelendavska hranilnica, Janez Ehrenreich, Ferdinand Fuss, vdova Gordignani, Mihael Hajós, Franc Isoó, Jurij Ivanics, dr. Moric Kiraly, Janez Kovács, Pavel Kiss, Oskar Laubhaimer, Matjaž Lendray, Vincenc Matyasovszky, Jožef Nagy, Ludvik Poppel, Lazar, Pollák, Jakob Schwarcz, Janez Tover in Franc Tüske.

Dolnja Lendava je bila v Prekmurju ob njegovi priključitvi Kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev l. 1919 edina velika občina v smislu občinske zakonodaje dualistične dobe. Omeniti velja, da bi ta status vsaj l. 1905 zlahka mogla doseči tudi Murska Sobota, ki jo je okrajni predstojnik takrat, ko se je po spremembi zakona o uvedbi državnih matičnih knjig pripravljala reorganizacija omrežja notarišij na temelju načela o enotnosti notarske in matične službe, predlagal, naj se preoblikuje v veliko občino, a je občinski zastop to odklonil¹⁴ in je

14 PAM, Okraj Murska Sobota, v spisu št. 2583/1905 je predlog višjega stolnega sodnika murskosoboškega okraja o novi sestavi notarišij v okraju.

Murska Sobota, še naprej mala občina, bila uvrščena v osrednjo notarišijo Murska Sobota, ki je odslej obstojala poleg okoliške notarišije Murska Sobota. L. 1908 je z delom preobložen notar murskosoboškega osrednjega okoliša "z okoli 6000 dušami in več kot 1500 davkoplačevalci" Ladislav Horváth potožil, da ne more upati na razbremenitev, ker je Murska Sobota, "ki ima značaj mesta, le mala občina in zato ne more biti sistemizirano delovno mesto pomožnega notarja".¹⁵

Srečno naključje je hotelo, da se med spisi municipalnega odbora, ki jih hranimo v Pokrajinskem arhivu Maribor, nahaja tudi eden, ki povezuje s povzdrigom Dolnje Lendave v veliko občino, poskus male občine Renkovci, da bi menjala notariški okoliš¹⁶.

Vest, da bo Dolnja Lendava postala velika občina, in dejstvo, ker se je že pred razpisom tamkajšnjega notarskega mesta 8. maja 1891 razvedelo, da bo postal dotedanji notar bogojanskega okoliša dolnjelendavski notar, je dala priložnost občini Renkovci, ki je bila po uveljavitvi občinskega zakona iz 1871 izločena iz turniške notarišije in vključena v bogojansko, da zaprosi za vrnitev v notarišijo, pod katero je nekdaj spadala. 26. aprila so se občani Renkovec obrnili na skupščino municipalnega odbora Zalske županije, "da jih reši iz obupnega položaja, v katerem smo že 14 let". Prej so imeli do sedeža notarišije Turnišča 2 km, sedaj so od sedeža notarišije v Bogojini oddaljeni 15-20 km in se v lastno škodo, zlasti "v ostrih jesenskih ali zimskih časih" tja sploh ne odpravljajo, razen kadar jih izvršitelj (davčni eksekutor) pritiska. Cerkev in šolo, duhovnika, ter učitelja imajo v Turnišču. Sedaj, ko se Lendava preoblikuje v veliko občino in se bo "po naši zanesljivi vednosti" v zvezi z zasedbo razpisanega dolnjelendavskega izpraznilo notarsko mesto v Bogojini, prosijo, naj se jih ob tem priključi turniški notarišiji. Da bi dosegli ugodno rešitev, so si občani Renkovec dobili za pravnega zastopnika dolnjelendavskega odvetnika Franca Isoója. Po njem je občina Renkovci naslovila pred 25. junijem 1891 prošnjo še na okrajnega glavarja. Poudarila je, da se jo je odtrgalo od turniške notarišije zato, da bi se ob organizaciji bogojanske notarišije doseglo zaželeno število občin v njej. Upoštevalo se je torej interese okoli Bogojine združenih občin, njej pa se je naredilo škodo, ker je bila od Turnišča, s katerim je v neposrednem sosedstvu, ločena. Ob dosedanjih poskusih ločitve od Bogojine se je Renkovčanom ponavljalo, da se ob zasedenem mestu notarja ne more zmanjševati območje notarišije. V bližnji bodočnosti bo sedež bogojanske notarišije izpraznjen, zato je upravičeno pričakovati, da je možna odcepitev od bogojanske notarišije in vključitev v turniško, in se zato prosi za potrebne ukrepe v tej smeri. Druge občine bogojanske notarišije bodo seveda proti temu, a Renkovci so njim na ljubo dovolj dolgo trpeli in bodo vztrajali pri svoji želji. 30. junija 1891 so se na sestanku v Bogojini občinski zastopi občin te notarišije, tj. Bogojine, Ivanec, Bukovnice, Filovec in Strehovec, izjavili proti izstopu Renkovec iz notarišije, ker bi od vsote občinskih pristojbin 5760 frt 55 krc po odbitju prispevka Renkovec v znesku 876 frt 84 krc nastal primanjkljaj, ki bi ga morale preostale občine pokriti z za 2/10 višjo občinsko pristojbino, kar bi bilo zanje - ob upoštevanju težkega materialnega položaja

15 PAM, Okraj Murska Sobota, spis št. 1155/1908.

16 PAM, Muncipij Zalske županije, št. Zala Ni 1891-1894, št. 2563/92 Občina Renkovci bi se rada izločila iz bogojanske in se vključila v turniško notarišijo.

v teh časih in mnogih bremen, ki jih težijo - nevzdržno. Zastopniki Renkovec pa so izjavili, da imajo zato, ker spadajo pod daleč od njih ležečo Bogojino in ne pod bližnje Turnišče, več škode kot znaša njihov delež k pristojbini in je tudi v interesu dobre uprave, če pripadejo Turnišču. Zapisnik, ki ga je pisal takrat še v tej notarišiji "perovodeči" notar Koloman Baranyay, se je nato prebralo, razložilo in še v slovenskem jeziku raztolmačilo. Potem, ko je na pogovoru z okrajnim predstojnikom 7. julija 1891 občinski zastop Renkovec na čelu z riharjem Matjažem Püczkom ponovno vztrajal na vrnitvi v turniško notarišijo, so se 1. septembra 1891 zbrali v notariški pisarni v Turnišču po odredbi podžupana Zale od okrajnega predstojnika višjega stolnega sodnika Szmodisa sklicani občinski zastopi obeh notarišij - tj. poleg že prej omenjenih zastopov občin bogojanske notarišije še zastopi občin turniške notarišije, tj. Turnišča, Nedelice, Velike in Male Polane, Brezovice, Gomilice in Lipe - da dajo svoje mnenje o prošnji Renkovec, ki naj bi ga županija tudi upoštevala pri svoji odločitvi o zadevi, kakor je to terjal 160. paragraf zakona o občinah¹⁷. Renkovci so vztrajali pri svoji prošnji in se sedaj sklicevali - kar zadeva zmožnost za preživetje bogojanske notarišije po njihovem odhodu - še na to, da je prav teh pet občin sestavljalo notarišijo že za Bachovega absolutizma. Izzvane bogojanske občine so ponovile svoj argument, da bi same ne mogle vzdrževati notarišije - če so v Bachovi dobi zmogle zakonske obveznosti, so bili takrat pogoji preživljanja ugodnejši in je bila notarjeva plača nižja. Če bi se Renkovcem dovolil izstop bi morale razpustiti notarišijo in se vključiti drugam. Občine turniške notarišije niso nasprotovale vstopu Renkovec v njihovo notarišijo. Koloman Török, po odhodu Baranyaya v Dolno Lendavo, namestnik notarja v Bogojini, je izjavil, da bi notarišija brez Renkovec ne zmogla več notarske plače, ki je že tako določena v najnižjem znesku. Na pripombo renkovskega pravnega zastopnika, odvetnika Isoója, da je po podatkih ljudskega štetja v bogojinski notarišiji več ljudi kot prej in se morejo porasla bremena dodatno razdeliti v toliko manjših deležih, so naslovljeni ugovarjali, da pa je njihova majhna posest ostala enaka in da morajo od le-te dajati večje davke. Spet so zapisnik sestanka pred podpisom pojasnili v slovenščini. Zanimivo je, da so predstojniki občin turniškega okoliša, z izgovorom, da na sestanku 1. septembra zadeve niso povsem razumeli, 19. septembra 1891 poslali novo izjavo, v kateri so bolj podprli Renkovčane. Sedaj so zatrjevali, da je priključitev prosilcev k njihovi notarišiji zagotovo v njihovem interesu, ker so Renkovci tako v šolskem kot v cerkvenem oziru z njimi združeni in tudi sicer v tolikih zadevah z njimi v skupnosti, da je nadaljnji obstanek te občine izven njihove notarišije tudi zanje škodljiv in zato prosijo višjega stolnega sodnika, da se zavzame za vključitev Renkovec v njihovo notarišijo.

Toda Viktor Szmodis je že pred tem, 4. septembra, poslal z zapisnikom prvega posveta z občinami tudi svoje mnenje o zadevi podžupanu. Priznal je sicer, da je prošnja Renkovec, kar zadeva veliko oddaljenost kraja od Bogojine in bližino Turnišča, utemeljena, in da bi njihove vključitev v turniško notarišijo ne pomenila nobenega poslabšanja v upravnem oziru. Toda druge občine

17 Ta paragraf, ki je bil upoštevan tudi pri prej obravnavani ločitvi občine Dolnje Lendave od dotedanje notarišijske zveze, je določal, da more županija odobriti izstop občine iz notarišije le, če to omogočajo krajevne razmere in ni škode za upravo, če v notarišiji ostale občine tudi nadalje zmorejo svoje naloge in če se z oblastveno odločbo uredi dohodek notarja, kolikor se občine o tem ne bi mogle domeniti.

bogojanske notarišije leže v najrevnejšem delu okraja in bi zanje bilo 2,2 % povišanje prispevka neznosno. Res bi se zato morale razdružiti, kar pa ne bi bilo dopustno, kajti v tem primeru bi bilo treba Bogojino, Bukovnico, Filovce in Strehovce priključiti dobrovniški notarišiji, kateri že sedaj pripada 9 občin in bi jih nato imela 13, torej bi bilo treba v njej brezpogojno sistemizirati mesto podnotarja, poleg tega pa bi imele te 4 občine dolge poti v Dobrovnik. Ivance bi bilo treba vključiti v oddaljene Beltince, kar bi prav tako bilo slabo. Zato si "s spoštovanjem drzne" predlagati zavrnitev prošnje Renkovec. On tudi ni poslal podžupanu v Zalaegerszeg druge izjave občin turniške notarišije z dne 19. septembra, za kar so ga te prosile tako, da so to nadoknadili Renkovčani, ki jih je zastopal odvetnik Isoó, ki so še enkrat zaprosili za ugodno rešitev svoje prošnje. Na skupščini municipalnega odbora Zalske županije, ki je bila 1. oktobra 1891 "in naslednje dni", so obravnavali prošnjo občine Renkovci za ločitev od bogojanske notarišije in za priključitev k turniški notarišiji. V sklepu o zadevi so priznali, da so od Renkovec navedeni razlogi za izstop upravičeni, vendar je municipij moral upoštevati, da bi ob ustrežbi Renkovcem prišlo do težav. V občinah bogojanske notarišije je bilo po ljudskem štetju l. 1880 2836 prebivalcev, v občinah turniške notarišije pa 5986. Po ločitvi Renkovec s 569 pribivalci iz bogojanske notarišije bi v njej število prebivalcev padlo na 2267, prebivalstvo turniške notarišije pa bi ob pristopu Renkovec k njej naraslo na 6555 duš. Breme prebivalstva bogojanske notarišije, ki je poleg tega revnejše, bi občutno porasla. Bolj bistveno pa je, da bi zaradi tega med obema notarišijama nastalo izredno nesorazmerje glede na velikost, kar bi bilo škodljivo v upravnem oziru, kajti ob sedanji organizaciji občinske uprave v notarišijah v takih s 6000 do 7000 prebivalci ne zadošča en notar za natančno in redno opravljanje upravnih nalog. Skupščina prošnji Renkovec zato ne more ustreči, o čemer se obvesti renkovški občinski zastop in višjega stolnega sodnika dolnjelendavskega okraja. Še preden je prejela občina Renkovci to obvestilo, je takoj, ko je zvedela za zavrnitev svoje prošnje, dala napisati svojemu pravnemu zastopniku Isoóju priziv na madžarskega notranjega ministra. Nasprotovanje bogojanske notarišije njenemu nastopu razume, ne pa, da so proti temu javne službe, še zlasti višji stolni sodnik, ki so mu razmere neposredno znane. Najpreprostejši način ukrepanja je pač vztrajanje iz navajenosti pri sedanjem stanju. Zaporedoma je spodbijala argumente nasprotne strani - bogojanska notarišija je nekoč obstojala tudi obrez občine Renkovci, če se je moglo nekoč turniško notarišijo upravljati z občino Renkovci vred, njeno številnost s 6000 dušami bo tudi 500 in nekaj duš Renkovčarjev komaj spremenilo, če je nedopustno, da bi tako veliko notarišijo upravljal notar sam, se ta anomalija ne da odpraviti z zavrnitvijo renkovške prošnje, ampak s sistemizacijo mesta pomočnika notarja. Nepravilnost je nastala takrat, ko se je Renkovce vključilo v bogojansko notarišijo in takratno pristojno oblastvo v nepoznavanju krajevnih pogojev tega ni preprečilo. En sam pogled na zemljevid prepriča kogar koli, da Renkovce sosedstvo s Turniščem, njihova povezanost z njim, navaja na pripadnost k njemu tudi zato, ker med Renkovci in Turniščem ni nobene občine turniške notarišije. Bogojina ni le izven središča občin ki so v njeni notarišiji in ni le na nasprotni strani območja notarišije z ozirom na Renkovce, ampak leži tudi na meji med Zalsko in Železno županijo, tako, da za njo ni nobene zalske občine več, in če gre Renkovčan iz turniškega okoliša na sedež bogojanske notarišije, mora prepotovati vse njeno območje. Če že Renkovčanom ne more biti dovoljeno

izstopiti iz te notarišije, naj bi se vsaj njen sedež prestavilo v kako občino v njenem središču, ni pa prav, da ima notarišija sedež na meji svojega območja in povrh še županije, če se izhaja iz načela administrativne smotnosti, naj se tega ne ogibajo javna oblastva sama. Območja notarišij bi bilo treba zaokrožiti prav v naši pokrajini in s priključitvijo Renkovec bi se to doseglo pri turniški notarišiji, ker v smeri Renkovec v njej ni druge občine. V okolici Turnišča ležeča občina Renkovci v več ozirih - šolskem, cerkvenem, - k temu kraju spadajoča, je bila s tem, ko je bila napotena v bogojansko notarišijsko zvezo, v svojem notranjem življenju raztrgana in tako gledano kot žrtvovana. Tako razbitje notranjega življenja občine ne ustreza načelom pravilne administracije. Koliko manj bi utpele občine, ki ostanejo v bogojanski notarišijski zvezi, saj zvišanje občinske doklade za 25/10 % za posameznega davkoplačevalca ne bo znašalo več kot nekaj krajcarjev, tj. malenkost, ki ni vredna resne besede. V primeru Renkovec gre za uporabo načela smotnosti pri upravno-teritorialni razdelitvi. Na silo smo bili spravljani v bogojansko notarišijsko zvezo, vzdrževanje tega nemogočega položaja je absurd, katerega prenehanje ni le zadeva občine Renkovci. Sprememba v osebi notarja bogojanske občinske zveze daje javnim oblastem priložnost, da v primeru Renkovec uveljavijo načela, ki so bila zgoraj navedena in ki zdaleč prsegajo druge argumente, ki se jih navaja proti ugoditvi prošnji Renkovec. Notranji minister naj torej spremeni odklonilni sklep municipija in dovoli zaproseno ločitev Renkovec od bogojanske notarišije in vključitev občine v turniško notarišijo ter naroči skupščini municipija ustrezne ukrepe.

Ako bi pa prošnja v tej smeri ne mogla biti uslišana, naj bi se municipiju dovolilo sistemizacijo mesta notarskega pomočnika pri turniški notarišiji, morda pravilnejšo arondacijo bogojanske notarišije in naročilo čimprejšnje ugoditev želji Renkovčarjev.

Notranji minister, ki mu je poslal podžupan Zale 5. novembra 1891 priziv občine Renkovci zoper odklonitev njene prošnje o zamenjavi notarskega okoliša na skupščini municipalnega odbora 1. oktobra 1891, o zadevi še ni končno odločil, ampak je po eni strani v dopisu podžupanu z dne 28. novembra 1891 zahteval, da se mu pošljejo spisi o vključitvi Renkovec v bogojansko notarišijo l. 1875, po drugi strani pa je naročil - po zaslišanju občin te notarišije - posvet o tem, ali se ne bi moglo sedeža notarišije prenesti v kako občino, ki leži v sredini okoliša, npr. v Strehovce. Dolnjelendavski višji stolni sodnik Szmodis, ki mu je podžupan 8. januarja 1892 sporočil zahteve notranjega ministra, je 5. februarja zaslišal v Bogojini predstavnike občin notarišije, ki pa so se vsi izjavili proti premestitvi sedeža notarišije iz Bogojine v Strehovce ali v katerokoli drugo občino, kajti tudi župna cerkev je v Bogojini, v kateri drugi občini pa ne bi znali urediti primernega lokala za notarsko pisarno in stanovanje. Ob tem pa so zastopniki Renkovec izjavljali, da niti ne marajo premestitve sedeža notarišije v drugo občino, kajti s tem jim ni ustrezno. Renkovčani so zavrnili tudi podpis zapisnika. V registraturi okraja, kot tudi v registraturah notarišij, se niso našli spisi o vključitvi Renkovec v bogojanski notarski okoliš po uveljavitvi zakona o občinah iz l. 1871. Na podlagi spisov v registraturi županijske uprave iz l. 1878 se je podžupan v dopisu dolnjelendavskemu okraju nagibal k mnenju, da renkovska občina izvaja svojo pripadnost turniški notarišiji zgolj iz dogovora l. 1875, po katerem so bogojansko notarišijo, za katero ni bilo mogoče dobiti primernega notarja, prepustili v upravljanje turniškemu notarju. Da pa ta domneva, ki bi ovrgla

trditev Renkovčanov o njihovi prvotni pripadnosti turniški notarišiji, ni ustrezala resnici, se je pokazalo ob pritegnitvi prič, ki so vsebino omenjenih spisov dopolnile v smislu trditev Renkovčanov. Ker iz tega postopka, ki so ga narekivale urgence notranjega ministra, izvem, kako je v enem primeru potekala organizacija notarišijske mreže, da za njeno uvajanje niso bili vedno dani vsi pogoji, amapak je bilo treba tudi improvizirati, v naslednjem podajam njegov potek in njegove rezultate. Ker se ni našlo o zadevi dovolj spisov, so se poslužili prič. Kot prvega je višji sodnik Szmodis zaslišal 28. aprila 1892 v Dobrovniku bivšega notarja bogojanskega okoliša, Janeza Szjártá, takrat že devetdesetletnega starčka. Ta je izjavil, da je bil od 1865-1871 notar bogojanskega okoliša, ko je občina Renkovci, "tako kot od nekdaj", še pripadala turniški notarišiji¹⁸. Ko je bila l. 1876 na novo organizirana bogojanska notarišija, pa so bili Renkovci vanjo vključeni. Na zahtevo podžupana, ki v županijskih spisih ni našel sledu o kakem ponovnem organiziranju bogojanske notarišije, po prvem, ki je bilo izvedeno po izidu zakona o občinah iz l. 1871, in ko se o tem ni nič našlo v spisih obeh notarišij - bogojanske in turniške - je zadevo pojasnil "po svojem in splošnem vedenju" turniški notar Franc Nemethy v pismu okrajnemu predstojniku Szmodisu 11. julija 1892. Po uvodni ugotovitvi, da so Renkovci, oddaljeni od sedeža turniške notarišije četrte ure hoda, pripadajoči turniški župniji, bili prej vedno tudi v turniški notarišiji, je navedel, da sta bila takrat v turniški župniji dva notarja, in to Štefan Barbarics za občine Turnišče, Renkovci in Gomilica, on sam, Nemethy, pa za občine Lipa, Velika Polana, Mala Polana, Brezovica in Nedelica. Ko pa je bila z občinskim zakonom iz l. 1871 določena minimalna plača za notarja občine ali okoliša iz več občin v višini 400 forintov, je vseh osem občin v župniji izjavilo, da plačujejo lažje za enega notarja v župniji 400 frt kot za dva notarja 800 frt in se je zato, ker sta bila od prej dva notarja, določilo po novem volitve za odslej le eno notarsko mesto. Nemethy je bil izvoljen za notarja turniške notarišije. Na volitvah za Turnišče podlegli Štefan Barbarics je nato zasedel prazno mesto notarja bogojanske notarišije, s sabo v Bogojino pa je vzel predstojništvo občine Renkovci z obljubo, da bo, če bo tam izvoljen, da olajša plačevanje notarja, Renkovce tja, tj. v bogojansko notarišijo priključil, a bo še naprej tudi kot bogojanski notar, stanoval v svoji hiši v Turnišču in tako občina Renkovci zaradi oddaljenosti notarskega sedeža ne bo nič izgubila, saj bo hodila kot prej k notarju, ki bo stanoval v Turnišču. Tako se je tudi zgodilo, a ker je bil notar Barbarics kmalu odstavljen, je turniški notar Nemethy začasno prevzel tudi bogojansko notarišijo in je torej občina Renkovci še vedno imela notarja v bližnjem Turnišču. Ker pa je bi Nemethy s posli za dve notarišiji preobremenjen, se je bogojanski po treh letih odrekel, v Bogojino pa je prišel nov notar. Občina Renkovci je sedaj dejansko začutila težave, ki jih je povzročala oddaljenost od notarišijskega sedeža v Bogojini, zato je takoj protestirala proti priključitvi tja, od takrat pa stalno prosi za vrnitev v turniško notarišijo. Kmalu nato, 27. julija 1892, je navedbe turniškega notarja Nemethyja potrdil še bivši predstojnik dolnjelendavskega okraja, nato odvetnik, Jožef Nagy in sicer v izjavi, dani na zapisnik v dolnjelendavskem okrajnem uradu. Občina Renkovci, prej v turniški notarišiji, je bila 1872 res priključena

18 Tudi ta izjava dokazuje obstoj notarišijske mreže v času od njenega nastanka v dobi Bachovega absolutizma do njene preureditve na podlagi občinskega zakona iz l. 1871, oziroma njene prilagoditve temu zakonu.

bogojanski notarišiji in to po svoji privolitvi. Zapisnik o tem se je z načrtom okolišev notarišij vred tudi predložil podžupanu. Nedvomno je bilo tako, kajti na podlagi odobrenega načrta se je moglo razpisati natečaje in mesta zasesti z volitvami.

Po teh pričevanjih, ki so potrdila navedbo Renkovec o prvotni pripadnosti te občine turniški notarišiji, naj sledijo navedbe zgoraj omenjenih spisov iz l. 1878 v registraturi županijske uprave, ki lepo navezujejo na izpoved uradnih oseb, sodobnikov in akterjev omenjenih sprememb v turniški in bogojanski notarišiji¹⁹. Tako je 12. januarja 1878 dolnjelendavski okrajni predstojnik, višji stolni sodnik Jožef Nagy, pisal podžupanu Zalske županije, da je bil po odpustu bivšega notarja Štefana Barbaricsa bogojanski notarišijski sedež prazen in je bil objavljen razpis za njegovo zasedbo, toda na razpis se razen Emerika Mátoka nihče ni prijavil, ta pa zaradi utemeljenih ugovorov zastopnikov občin proti njemu ni bil sprejet. Da bi mogla bogojanska notarišija nadaljevati s poslovanjem, so se pogodili s turniškim notarjem Francem Nemethyjem, da bo za 300 forintov letne plače opravljal notarske posle. Če bi se izkazalo, da en notar poslov za dve notarišiji ne more opravljati, sta pogodbeni stranki upravičeni odstopiti od pogodbe. Zaradi stalnega porasta notarskih del, kot tudi zaradi oddaljenosti občin bogojanske notarišije od Turnišča, je pri obeh strankah kmalu dozorelo prepričanje, da je pogodbo vzajemno pretrgati in da se naj samostojnost od nekdanj obstoječe bogojanske notarišije obnovi. Ker je turniška notarišija "preobljudena", bogojanske občine pa so daleč od nje, najvišji stolni sodnik predlaga, da se izpraznjeno notarsko mesto zasede in prosi podžupana, da naj s 25. februarjem 1878 razglasi zasedbo mesta notarja za bogojanski okoliš z natečajem, s pristavkom, da morajo kandidati prošnje, opremljene z listino o opravljenem notarskem izpitu, oddati pri dolnjelendavskem okrajnem uradu in morajo razen znanja madžarskega jezika biti tudi popolnoma vešči slovenščine. Končno predlaga Nagy še zamenjavo notarišijske zveze za občino Bukovnica, ki je pred 1872 vedno zaokrožala bogojansko notarišijo, bila pa ob novi ureditvi l. 1872 "po pomoti" dodeljena dobrovniški notarišiji, dočim spada v bogojansko župnijo, leži zelo blizu njenega sedeža, "razen tega pa je čisto slovenska" in more biti brez težav priključena bogojanski notarišiji, za kar sami Bukovničani tudi prosijo. Podžupan je 17. januarja odgovoril okrajnemu predstojniku Nagy, naj sestavi oglas za zasedbo prostega mesta bogojanske notarišije in mu ga, da se objavi, predloži. Občino Bukovnico pa se naj napoti, da v smislu 48. paragrafa 5. zakonskega člena iz l. 1876 opremljeno prošnjo za dovoljenje izstopa iz dobrovniške notarišije in vključitev v bogojansko notarišijo pošlje pristojni skupščini municipalnega odbora²⁰. S 23. januarjem je dolnjelendavski stolni sodnik datiral oglas natečaja za zasedbo mesta notarja bogojanskega notarskega okoliša. Notar dobiva 400 frt letne plače in ima prosto stanovanje. Interesenti naj prošnji priložijo potrdilo o opravljenem notarskem izpitu in morajo dokazati, da razen madžarskega popolnoma obvladajo tudi slovenski jezik. Volitev je bila določena za 9. marec 1878 dopoldne v Bogojini. Renkovčani, ki so po prenehanju omenjenih začasnih rešitev, ko so jim bili omogočeni stiki z notarjem, čeprav bogojanskim, v Turnišču, so sedaj, ko je bilo pričakovati tudi zanje, da bodo morali k notarju hoditi na njegov uradni

19 Ti spisi so priloženi zadevi pod št. 1563/91, navedeni v opombi 16.

20 To je kasnejši, v opombi 17 opisani člen 160 zak. čl. o občinah iz l. 1886.

sedež v Bogojino, vložili prošnjo pri podžupanju, "da se jih še vnaprej pusti v turniški notarišiji", kakor zvemo iz dopisa podžupana dolnjelendavskemu okrajnemu predstojniku Nagyu 7. marca 1878. Ta je namreč takrat renskovsko prošnjo Nagyu vrnil in mu naročil, naj opozori prosilce, ki spadajo k bogojanski notarišiji, da njihova sporočena želja za "obstanek" v turniški notarišiji v "sedanji obliki" ne more biti predmet ukrepanja, ker se je bilo treba v smislu V. zakonskega člena iz l. 1876 obrniti neposredno na za ukrepanje pristojni municipalni odbor²¹. Verjetno je občina Renkovci še l. 1878 to tudi poskusila, a ni uspela. Po dikciji, uporabljeni v njenem poskusu za vrnitev v turniško notarišijo l. 1891, ko se je zvedelo, da bo notar bogojanskega okoliša Baranyay postal notar v veliko občino povzdignjene Dolnje Lendave, je sklepati, da je med 1787 in 1899 poskusila doseči spremembo okoliša še nekajkrat. Zgoraj navedena pričevanja, ki so potrjevala navedbe Renkovčanov turniški notarišiji pred novo organizacijo notarišij po zakonu o ureditvi občin iz l. 1871, predložena od dolnjelendavskega okrajnega predstojnika podžupanu Zalske županije 8. avgusta 1892 in od tega poslana 17. oktobra notranjemu ministru, pa zadeve tudi niso rešila v prid občine Renkovci. Ministrov referent je 4. novembra 1892 obvestil Zalsko županijo, da je po proučitvi priziva občine Renkovci na sklep skupščine municipalnega odbora z dne 1. oktobra 1891 sporni sklep potrdil in da morajo Renkovci ostati v bogojanski notarišiji, "dokler ta ostaja v sedanji organiziranosti". Stališče občine Renkovci, ki leži v neposredni bližini sedeža turniške notarišije in je s Turniščem povezana s skupno župnijo, pokopališčem in šolo, je upravičeno, vendar te okoliščine same po sebi niso zadosten razlog, da bi več kot 10 let bogojanski notarišiji pripadajoča občina zaradi bodoče občutne obremenitve v notarišiji ostalih občin, iz nje izstopila. More pa županija organiziranost bogojanske notarišije obenem z ono sosednjih okolišev, tj. turniškega, dobrovniškega in beltiškega, podvreči reviziji v smislu, da bi se moglo željo občine Renkovci izpolniti, če bi se za bogojansko skupnost občin našlo nadomestek za Renkovce z vključitvijo katere občine iz navedenih sosednjih notarskih okolišev vanjo. Tehtanje takih možnosti je naročil zato dolnjelendavskemu okrajnemu predstojniku Szmodisu podžupan v spremnem dopisu dne 11. novembra 1892 k pošiljki sklepa notranjega ministra o zavrnitvi prošnje občine Renkovci. Szmodis je, kakor je pisal podžupanu v Zalaegerszeg 7. decembra, poskusil doseči tudi omenjeno spremembo organiziranosti bogojanske notarišije, ki bo omogočila prehod Renkovcev v Turniški notarski okoliš. A po njegovem so občine bogojanskih sosednjih notarišij Turnišče, Dobrovnik in Beltinci tako oddaljene od nje, da iz teh okolišev ne more biti nobena njej priključena. Tudi ta poskus, povezan z odhodom bogojanskega notarja okoliša na mesto notarja nove velike občine Dolnja Lendava, se je potemtakem zanje neuspešno končal.

Vendar, četudi sedaj še ne vemo, ali se je občina po tem še kdaj sama poskusila vrniti v turniško notarišijo, pa vemo, da se ji je želja končno izpolnila ob temeljitem preoblikovanju notarišijske mreže v vsej državi na začetku naslednjega stoletja. Že ob uvedbi državnih matičnih knjig l. 1895, ki se vodijo v okviru v ta namen oblikovanih matičnih okolišev, so bili Renkovci vključeni v matični okoliš njim najbližjega sedeža takega okoliša in sedeža njihove župnije Turnišče. Ko pa se je deset let nato z zakonskim členom XXXVI l.

1904 določilo, da naj bo vsaka velika občina in vsaka notarišija obenem tudi matični okoliš, s čimer postane torej tudi vodenje matic upravna zadeva občin, se je moralo zmanjšati tudi prevelike notarišije, za "odvečne" občine, ki so bile izločene iz dosedanjih notarišij, pa oblikovati nove notarišije. Ob izvajanju tega v l. 1905 so občino Renkovci, "ker je v turniški župniji in zato vključena v matični okraj Turnišče, kot tudi z ozirom na to, da ima notarišija Bogojina tudi še po izstopu občine Renkovci dovolj obsega, prebivalstva, poslovanja itd. ..." priključili k notarišiji Turnišče²².

22 O tem gl. sklep municipalnega odbora Zalske županije na izrednem zasedanju 17. aprila 1905 v zadevi "Zagotovitve enotnosti sistemov občin in notarišij ter matične službe in v zvezi s tem ureditve novih notarišij", objavljen v *Zalavármegyey Hivatalos Lap*, III. letnik, št. 20, str. 395-402.

DIE ERHEBUNG VON DOLNJA LENDAVA ZUR GROßGEMEINDE IM JAHRE 1891 UND DER DAMIT VERBUNDENE VERSUCH DER KLEINGEMEINDE RENKOVCI UM DIE RÜCKKEHR AUS DEM NOTARIATSBEZIRK BOGOJINA IN DEN NOTARIATSBEZIRK TURNIŠČE.

Zusammenfassung

Nach einer Übersicht der Gesetzgebung über die Gemeinden im Zeitalter des Dualismus in Ungarn behandelt der Verfasser an Hand des Archivmaterials im Regionalarchiv Maribor zwei Beispiele von Anwendung dieser Gesetzgebung in jenem Teil von Prekmurje (Übermurgebiet) genannter Landschaft Sloweniens, der bis 1919 einen Teil Ungarns bildete - und zwar wie Dolnja Lendava als einzige Gemeinde in Prekmurje den Status einer Großgemeinde erlangte und wie in Verbindung damit die Kleingemeinde Renkovci, die anlässlich der Durchführung des Gemeindegesetzes von 1871 in den Notariatsbezirk von Bogojina eingeschaltet wurde, den Versuch unternahm, in den früheren Notariatsbezirk zurückzukehren.

Die Gemeinde Dolnja Lendava band ihren erneuten Versuch, den Status einer Großgemeinde zu erhalten, an die Tatsache, daß sie Eisenbahnverbindung bekam und damit einen Anstoß zum wirtschaftlichen Aufschwung sowie auch eine wirksamere Verrichtung ihrer Aufgaben durch einen eigenen Notar (Gemeindesekretär) benötigte, dessen Dienste sie sich bisher als Kleingemeinde mit 6 anderen Gemeinden in einem gemeinsamen Bezirksnotariat teilte. Im Beitrag wird dann beschrieben, wie die Gemeinde Dolnja Lendava bewies, daß sie die Bedingungen erfülle, die für die Statusveränderung im Gesetz vorgeschrieben waren, das heißt daß sich dafür ein Teil der Gemeindeglieder einsetzt, die zusammen mehr als die Hälfte des Betrags der direkten Steuern in der Gemeinde bezahlen, daß die Gemeinde über genügende geistige und materielle Kräfte verfüge, die Aufgaben einer Großgemeinde zu bewältigen und daß die Gemeinden des Notariatsbezirkes, zu Dolnja Lendava bisher gehörte, auch ohne sie imstande seien, das Notariat weiter zu erhalten. Die Berechtigung des Wunsches von Dolnja Lendava erkannte auch der Munizipalausschuß des Zalaer Komitats an, als er das Gesuch dem ungarischen Innenminister vorlegte. Dieser benachrichtigte Anfang April 1891 das Komitat, daß er die Umbildung von Donja Lendava in eine Großgemeinde genehmigt, was am 1. Juli 1891 auch durchgeführt wurde. Als bekannt wurde, daß zum Notar der neuen Großgemeinde jedenfalls der bisherige Notar des Notariatsbezirkes Bogojina Kalman Baranyay erwählt werden wird, wollte die Gelegenheit des Notarwechsels die Gemeinde Renkovci dieses Notariatsbezirkes zu einem erneuten Versuch benützen, in den früheren Notariatsbezirk Turnišče zurückzukehren. Aber der Versuch, bei dem der Instanzenweg bis zum Innenminister begangen wurde, mißlang, weil nach der Meinung der Behörden dabei der Notariatsbezirk Turnišče zu groß, der Notariatsbezirk Bogojina aber zu klein werden würde, so daß er nicht weiter als selbstständig bestehen könnte, seine Gemeinden aber auf die umliegenden Notariatsbezirke nicht aufgeteilt werden könnten. So konnte der Wunsch der Gemeinde Renkovci um die nochmalige Eingliederung in den Notariatsbezirk von Turnišče erst anlässlich der Umbildung der Notariatsbezirke im Jahre 1905 erfüllt werden als die Vereinigung der Notariatsbezirke mit den Bezirken zur Führung von Zivilmatrikeln durchgeführt wurde.

600-letnico ene naših najlepših gotskih cerkva ,cerkve sv. Martina v Martjancih sta ustrezno obeležila izzida dveh publikacij: monigrafije o Janezu Akvili avtorjev Janeza Balažica in Janeza Höflerja in monografije o martjanski cerkvi avtorja Marjana Zadnikarja obeh v založbi Pomurske založbe iz Murske Sobote. Praznovanju se pridružuje tudi uredništvo Zbornika soboškega muzeja z objavo predavanj, ki so potekala v župnijski cerkvi v Martjancih med 14. in 17. septembrom leta 1992.

MARTJANCI V ZGODOVINI

Metka Fujs

V srednjeveških dokumentih se kraj Martjanci oziroma cerkev Sv. Martina v Martjancih prvič omenja 25.decembra 1365 kot Zentmartun in nato v popisu gornjelendavskega gospostva iz leta 1366 kot Scentmartun in dystricthu Sancti Martini (v okraju, ki se prav tako imenuje Sveti Martin).¹

Kot trg se Martjanci prvič omenjajo leta 1627 kot oppidum Martyáncz, leta 1698 v kontekstu in oppido Martiancz (v trgu Martjanci)² in nato leta 1786 kot Markt Markianze - Martyáncz.³

Madžarsko obliko imena Mártonhely zasledimo leta 1728⁴ sicer pa je, slovensko obliko Martjanci, v času pospešene madžarizacije po oblikovanju dvojne madžarsko-avstrijske monarhije in sprejetju državnega zakona o krajevnih imenih leta 1898 zamenjala madžarska oblika Mártonhegy. Tako je bilo do leta 1919 in nato ponovno v času madžarske zasedbe Prekmurja med leti 1941 in 1945.

Ozemlje današnjega Prekmurja je od bitke pri Augsburgu leta 955, ko so se bili Madžari prisiljeni umakniti v notranjost svojih meja, sicer spadalo v okvir madžarskega mejno-obrambnega pasu, vendar ni imelo enakovrednega položaja z drugim madžarskim ozemljem.Prekmurje tako ni bilo vključeno v madžarsko županijsko upravno razdelitev, ki jo je v 10. in v začetku 11.stoletja organizirala kraljeva rodbina in prav tako ne v cerkveno organizacijo, ki je bila povezana s civilno upravo.

Šele v 11.stoletju je bilo tudi Prekmurje pritegnjeno v madžarsko civilno in cerkveno upravo, mejno-obrambni pas pa se je pomaknil proti zahodu do Radgone.⁵ Priključena ozemlja so postala kronska zemlja in kralj je posamezne zemljiške komplekse podeljeval kot kronski fevd svojim vazalom. Med večjimi zemljiškimi kompleksi je bilo zemljišče Lindua s sedežem v Gornji Lendavi (danes Grad), ki ga različne listine iz leta 1208, 1214 in 1275 navajajo kot zemljišče v Železni županiji.⁶ To zemljišče je kralj Andrej II. leta 1208 podelil grofu Nikolaju in njegovim dedičem. Leta 1275 je dobila isto zemljišče, združeno z zemljiščem Belmura s sedežem v Soboti, rodbina Amadejcev. Leta 1365 pa je isto zemljišče po kraljevi podelitvi dobila rodbina Széchy, ki ga je imela v posesti do leta 1685.⁷

1 Zelko I.: Prekmurje do 1500, Historična topografija Slovenije I, Murska Sobota 1982, str. 62

2 Zelko I.: Murska Sobota, Kronika 10/2,1962, str. 28

3 Josephinische Landesaufnahme 1763-1787, Col.II, Sect.11, Kriegesarchiv Wien

4 Mlinarics kötet 412 - 415,1728-i ősszeírás, Vas Megyei Levéltár, Szombathely

5 Zelko I.: Murska Sobota kot sedež arhidiaconata in cerkveno-upravna pripadnost Prekmurja v srednjem veku, Kronika 11/1, 1963, str.39

6 Zelko I.: gl. op. 5, str.40

7 Zelko I.: gl. op.5, str.39

Med pomembnejšimi kraji v okviru zemljišča Lindua so bili vsekakor tudi Martjanci. Sedež župnije naj bi bil tukaj že okrog leta 1300,⁸ skozi Martjance pa je peljala tudi pomembna cesta iz Sobote preko Fokovec, Prosenjakovec in Körmanda v Szombathely, ki je leta 1314 imenovana kot "velika cesta po kateri se pride iz Sobote v Szombathely".⁹

Z uradnim prevzemom gornjelendavske posesti in belmurskega okraja so leta 1366 postali lastniki Martjanec grofje Széchy. Ti so v 15. stoletju podelili kraju in njegovim prebivalcem posebne privilegije na katere so se ti sklicevali dvesto let pozneje v svojem pismu grofici Batthyány.¹⁰

"Naši blagorodni milostljivi gospe grofici.

Prisiljeni smo s to našo prošnjo obrniti se na vaše blagorodje, ker sedaj vaši oskrbniki terjajo od nas prenočišča, seno in oves, kar nikoli nismo dajali. To lahko dokažemo s starim pismom privilegijev, ki jih je bil dal našemu stiskanemu trgu nekdanji Miklos Szechi (ko je bil dedni zemljiški gospod našega kraja, temu je že dvestodve leti). Tudi v urbarju nikjer ni najti, da bi naš trg in druge okoliške vasi bile kdaj dajale prenočišča, seno in oves in sicer zaradi tega, ker niti za nas na naših travnikih ne zraste toliko. Ovsu pa sploh ne moremo pridelovati, ker imamo travnikov le za dva voza, orne zemlje pa ne več kot dva pluga. Zaradi tega res ponižno v božjem imenu prosimo milostno gospo, naj se nas bednih usmili in naj v bodoče ne dopusti stiskati nas s takimi nenavadnimi datjavami. Če se nas vaše blagorodje ne usmili, nas bodo te velike datjave spravile na beraško palico. Kakor že sedaj na našem ozemlju stoji nekaj hiš opustelih takšno uničenje lahko zadene tudi nas. Za milost, ki nam jo vaše blagorodje izkaže v tej zadevi, smo pripravljeni oddolžiti se vam z vsakdanjo molitvijo k Bogu za vašo srečo in dolgo življenje. Naj vas Bog še dolgo ohrani v zdravju. Ponižno prosimo gospo grofico za odgovor, ki ga pričakujemo.

Ubogi ponižni dedni podložniki vašega blagorodja

*Martjanski tržani*¹¹

Pojav Batthyányijev kot zemljiških lastnikov v Martjancih je povezan z njihovim sorodstvom z družino Széchy. S Štefanom Széchyjem je leta 1535 gornjelendavska rodbina v moškem kolenu izumrla. Že leta 1540 je madžarski kralj podelil to zemljišče v fevd njegovi sestri Marjeti, ki je bila poročena z Nikolajem Salmom. Del te posesti si je po njeni smrti pridobil Tomaž Széchy, ki je prišel kot moški potomec iz druge veje Széchyjev, bivajoče v županiji Gömör, del pa hčerka Magdalena, ki je bila poročena z Ladislavom Lobkovitzem Poppelom.¹² Leta 1598 se omenjata Ladislav Poppel in Tomaž Széchy, ki imata v Martjancih 19 jobagionov.¹³ Druga žena Tomaža Széchyja je bila

8 Schematismus venerabilis cleri Dioecesis Sabariensis ,1831

9 Zelko I.: gl. op. 2, str. 24

10 Batthyány levéltár - Missiles - 30 460, Magyar Országos Levéltár, Budapest

11 prevod iz madžarščine dr. Jožef Smej

12 Zelko I.: Gradivo za zgodovino reformacije v Prekmurju, Časopis za zgodovino in narodopisje 44/1, 1973, str. 102

13 E 158 Dic. Vas II kőt.fol.570, Vas Megyei Levéltár, Szombathely.

Izraz iobagio ali jobagion je bil v rabi od 13. stoletja za stražarja v službi zemljiškega gospoda ali županijskega nadžupana. Jobagioni so predstavljali posebno družbeno plast, katere primarna dolžnost je bila vojaška služba. Kot plačilo za svojo službo so od gradu prejeli v dedno last zemljišče, ki ga ni mogel nihče svojevoljno odvzeti ali podeliti komu drugemu, kakor je bil to primer pri drugih manj svobodnih ali nesvobodnih podanikih.

od leta 1592 Katarina Batthyány, kot gospod Gornje Lendave in Sobote pa ga je nasledil sin Dionizij poročen s Saro Draškovič. Leta 1607 je prišlo tudi do poroke med Ferencem Batthyányijem in Evo Poppel, ki je bila hčerka Ladislava Poppela in Magdalene Salm. Batthyányiji so si na področju današnjega Prekmurja tako pridobili zemljišča v Kuzmi, Rakičanu, Pertoči, Selu, Tišini in Martjancih, imeli pa so jih še v Gornjem Seniku in od leta 1607 zemljišči Dobro (Neuhaus) in Monošter.¹⁵

Lastništvo nad Martjanci sta si v 17. stoletju delili družini Széchy in Batthyány, čeprav nam več dokumentov priča o tem, da so bili v tem času glavni gospodje Martjanec grofje Batthyány. Eden od teh je pismo oskrbnika rakičanskega posestva Blaža Temlina Adamu Bathányiju v Nemetújvár (Güsing), pisano 1.marca 1641.¹⁶

Temlin piše o stanju trškega obzidja in njegovi obrambi. Za časa Széchyjev naj bi njegovi strelci skrbeli za obrambo enih vrat na obzidju, druga vrata so varovali tržani tržani sami, tretja pa so bila v glavnem zaprta. Predlaga, da bi varovali le dvojra vrata za varovanje obeh pa naj bi skrbeli Batthyányjevi strelci. Drugi dokument je pismo Sare Draskovič iz Gornje Lendave, ki 17.oktobra 1651 prav tako piše Adamu Bathányiju in ga prosi naj ukrene nekaj za namestitvev katoliškega duhovnika v Martjancih. Po njenem naj bi bila to namreč želja Martjančanov, ki so ji na pobudo, naj sprejmejo katoliškega duhovnika odgovorili, da bodo to storili, če njihov zemljiški gospod to želijo.¹⁷

Leta 1685 je družina Széchy izumrla. Leta 1687 pa je grad v Soboti, trg Martjanec (verjetno le del njegovega zemljišča) in še 40 vasi kupil Peter Szapáry. Ta je s kraljevim pristankom leta 1690 "za vse večne čase postal lastnik Sobote"¹⁸ in s tem tudi Martjanec, sinova Nikolaj in Peter pa sta bila leta 1722 povzdignjena v grofovski stan.

Martjanci so spadali pod zemljiško gospostvo Murska Sobota in Rakičan, ki sta si ga delili družini Szapáry in Batthyány. Iz leta 1728 imamo t.i. Mlinaričev zvezek ali zapis¹⁹, kjer so Martjanci opisani kot trg, ki je s svojim zemljiščem pripadal gospostvu Murska Sobota in Rakičan, v njem živeči jobagioni pa so se delili tako:

Pod gospoda Batthyányija je spadalo 10 jobagionov, od katerih je bil eden čevljar in eden tkalec, drugi pa so svojo družino preživljali s poljedelstvom. Vsak je na svojih dveh četrtinkah zemlje pridelal 8 kebel²⁰ žita in en voz sena, razen enega, ki je pridelal dva voza sena. Trem je gospod podelil pravico uporabe zapuščenega zemljišča, kjer so lahko še dodatno pridelali 12 kebel žita. Čevljar je s svojim delom dodatno zaslužil 5 forintov tkalec pa 3 forinte.²¹

Pod gospoda, Szapáryja je spadalo 8 jobagionov, od katerih se jih je šest ukvarjalo z obrtjo, dva sta bila čevljarja, en sodar, dva lončarja in en tkalec. Ostala dva sta imela vsak po dve četrtinki zemlje na kateri je lahko vsak

14 Zelko I.: gl.op.5 str. 45

15 Zelko I.: gl.op.12 str.104

16 Batthyány levéltár - Missiles - 48 743, Magyar Országos Levéltár, Budapest

17 Batthyány levéltár - Missiles - 30 460 Magyar Országos Levéltár, Budapest

18 Zelko I.: Zemljišče Belmura, Kronika 11/3,1963 str.172

19 gl. op. 4

20 1 köböl ali kebel je približno 50 l odvisno od merskega sistema, ki velja na določenem področju. Nikakor ni to enako merniku ,kakor razlaga I.Zelko (gl.op. 12 str. 107), ki velja le 28 l. V Prekmurju je köböl ali kebel pogosto izenačen s korčičem, ki velja 62 l.

21 1 forint = 100 denarjev

pridelal 8 kebel žita in en voz sena. Obrtniki so letno skupaj zaluzili 17 forintov.

Na trškem zemljišču je živel še pet želirjev (najemnih delavcev), ki so imeli svoje hiše. Od teh so se štirje ukvarjali z obrtjo. Dva sta bila tkalca, dva pa lončarja. Razen navedenega so Martjančani lahko uporabljali še skupno zemljišče, ki pa je bilo neravno in zamočvirjeno in je zato dajalo malo pridelka.

Zemlja se je na Ogrskem delila na pridvorno ali alodialno, ki je bila v lasti gospostva, obdelovali pa so jo kmetje kot svobodnjaki, dva dedni tlačani ali pa kot želirji. Poleg tega je imel kmet v uporabi še nekaj zemlje s katero je vzdrževal sebe in svojo družino.²² Kmetje so bili odvisni od svojega zemljiškega gospoda, ta odvisnost pa je nastajala z rojstvom, s pogodbo, kot sankcija za hudodelstvo ali neizpolnitev dolga, včasih pa tudi po daljšem bivanju na zemlji. Dedno odvisnost je leta 1785 odpravil Jožef II. Leta 1763 je ogrski državni zbor zavrnil predlog Marije Terezije, da bi tudi plemstvo plačevalo davke, zato je le-ta povratno začela uvajati nadzor nad položajem kmetov. Pridvorna zemlja je bila v popolni lasti zemljiškega gospoda, ostala kmečka zemlja pa je postala urbarialna in je bila kot taka podvržena davkom. To je lahko pomenilo dodatne dajatve za kmete ali zmanjšanje dajatev zemljiškemu gospodu. Po letu 1767, ko je bil sprejet urbarialni zakon, je dajatve v naturi vedno bolj zamenjevala tlaka, vendar se je tudi ta postopoma odpravljala tako, da so po letu 1848 veleposestva v glavnem obdelovali najemni delavci, ki so za svoje delo prejeli plačilo.²³

Leta 1767 je bil tudi v Martjancih opravljen popis urbarialne zemlje.²⁴ Čeprav martjanski tržani v svojem pismu grofici Batthyány omenjajo urbar in v njem zapisane obveznosti,²⁵ je v popisu navedeno, da do takrat urbarja za gospostvo ni bilo in da so zato gospodje podložnikom nenehno zviševali tlako. Devetine niso poznali, so pa zato grofu Szapáryu dajali 3 forinte in 21 krajcarjev²⁶, 2 funta masla²⁷ in 6 jajc, grofu Batthyányiju pa po 1 forint in 45 krajcarjev na leto.

V Martjancih so živeli tudi jobagioni, za katere popis navaja, da želijo ostati na svoji zemlji, kar verjetno pomeni, da se je tudi na njihovo zemljo odmeril davek. Po na novo sestavljenem urbarju je bilo v Martjancih 23 jobagionov, 4 želirji brez hiš, ostalo pa so bili koloni, nesvobodni kmetje, ki so letno služili 48 dni za dela na polju ali 24 dni za dela z živino, razen tega pa so dajali za najemnino 1 forint, 0,5 klaftra drv, 2,5 funtov prediva in 5 jajc.²⁸

Oblast ali uprava nad ozemljem se je delila med zemljiškega gospoda (sodna oblast, obramba), cerkev in županijo. Cerkveno-upravno je župnija v Martjancih, ki naj bi bila ustanovljena okrog leta 1300,²⁹ čeprav kraj, ki najbrž nosi ime po cerkvi, viri prvič omenjajo šele leta 1365, spadala po razmejitvi med györsko in zagrebško škofijo iz leta 1176 pod prvo, ki je pokrivala področje

22 Iz te zemlje je izločena morebitna zemlja cerkve ter trgov in mest

23 Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev, Zgodovina agrarnih panog II. zvezek, Ljubljana 1980. str. 227

24 Popis se v prepisu nahaja v Županijskem arhivu v Szombathelyu (Vas Megyei Levéltár) po naslednjim naslovom: 1767-Martjancz (Tótságban) II. k. 83. sz. (Ad nr. 77. Cottus Castri - ferrei)

25 gl. op. 10

26 1 krajcar = 1 denar

27 1 funt = 0,56 kg

28 Urbar gospostva Murska Sobota in Rakičan 1767(631 - 710), (Szehely Urbaria III. in V. sveženj), Vas Megyei Levéltár, Szombathely

29 gl. op. 8

Železne županije;³⁰ od združitve leta 1777 pa pod škofijo v Szombathelyu. V vizitacijah se martjanska župnija imenuje Parochia Vandalica Martianciensis (Slovenska župnija Martjanci). Kot prvega župnika spoznamo Erazma, ki je dal leta 1392 sezidati današnjo cerkev, po njem pa jih je znanih še nekaj.³¹ Od konca 16. stoletja do leta 1673 je bila cerkev v Martjancih pod upravo protestantov.³² Novo vero so prvi sprejeli zemljiški gospodje. Med prvimi, ki so to storili na področju današnjega Prekmurja so Széchyji in Batthyányji, ki so si takrat delili pravico nad zemljo v martjanski župniji. Plemiške rodbine so si tudi delno prilastile cerkvena posestva ter na novo organizirale gospodarstvo, ki je skoraj zamrlo po turški zmagi nad ogrskim plemstvom pri Mohaču leta 1526.

Od zemljiških gospodov iz gradov se je protestantizem širil na župnije, kmetje pa so tako ali tako pripadali tisti veri, kateri je pripadal njihov zemljiški gospod - ali vsaj naj bi ji pripadali. Da temu ni bilo čisto tako, nam kaže ponovna rekatolicizacija, ko so zemljiški gospodje v glavnem ponovno sprejeli katolicizem, kmetje pa so večinoma ostajali protestanti. Leta 1637 so prestopili nazaj v katolicizem Széchyji, sicer pa zemljiški gospodje do šestdesetih let niso kazali prevelike vneme, saj so imeli druge opravke: Turke na svojih mejah, pogosto tudi na svoji zemlji in novo veliko delitev zemljišč, ki se je pripravljala zaradi izumrtja dolnjelendavskih Bánffyjev (1644) in pričakovane izumrtja Széchyjev, ki so bili brez potomcev. Ker so se pač Széchyji prvi premislili, je toliko zanimivejše že citirano pismo Sare Draškovič grofu Adamu Batthyányju.³³ Kljub zagotovitvi, ki jih navaja grofica niso imeli Martjančani prav nobenega namena sprejeti katoliškega duhovnika, o čemer nam priča znani spor med luterani in kalvinci iz leta 1652³⁴ po katerem je leta 1655 Adam Batthyány cerkev v Martjancih dodelil luteranom.

Dunaj je pričel po zmagi nad Turki leta 1664 pri Monostru močneje obračunavati s samovoljo ogrskega plemstva. Čeprav so zemljiški gospodje ponovno sprejeli katoliško vero in je zadnji martjanski predikant Adam Bokany župnijo leta 1673 predal katoličanom,³⁵ pa se to pri sestavi vernikov ni kaj dosti poznalo. Kazojeva vizitacija leta 1698³⁶ je med 1396 prebivalci martjanske župnije našela 52 katoličanov, Batthyányjeva vizitacija leta 1756³⁶ med 2530 prebivalci 550 katoličanov in 1980 evangeličanov, Szilyjeva vizitacija

30 V 12. stoletju je nastal spor med győrsko in zagrebsko škofijo glede jurisdikcije nad področjem gornjega Prekmurja. Spor je bil rešen leta 1176 tako, da je obveljala kraljeva razsodba po kateri je cerkvena meja enaka županijski meji. Zagrebska škofija se svojim domnevnim pravicam nad tem področjem ni nikoli odrekla in znano je da ga je ponovno upravljala pred pričetkom reformacije in nekaj časa po njej, čeprav to ni bilo nikoli uradno priznано. (Zelko I.: gl.op 5, str. 43-44)

31 Erjavec J.: Župnija Martjanci, Stopinje 1977, str. 81-82

32 Kuzmič F.: Martjanska cerkev v 17. stoletju, Zbornik soboškega muzeja 3, Murska Sobota 1993
Škafar I.: Gradivo za zgodovino kalvinizma in luteranstva na ozemlju belmurskega in beksinskega arhidiakonata, Acta ecclesiastica Sloveniae 3, Ljubljana 1981, str. 81-170

Erjavec J.: gl. op. 31, str. 82-84

Zelko I.: gl. op. 12, str. 100-126

33 gl. op. 17

34 Erjavec J.: gl.op.31, str. 83-84

Zelko I.: Gradivo za prekmursko zgodovino, Acta ecclesiastica Sloveniae 5, Ljubljana 1983, str. 236-237

35 Morda. se je to zgodilo v letu 1671, kakor to navaja protestantsko poročilo o vrnitvi cerkva katoličanom iz leta 1681 (Zelko I.: gl. op. 34, str. 237)

36 Visitatio Kazoiana, Püspöki Levéltár, Szombathely

Zelko I.: gl. op. 34, str. 239 - 296

36 Bathány visitatio, Püspöki Levéltár, Szombathely

leta 1778³⁷ med 2447 prebivalci 904 katoličanov in 1543 evangeličanov. Samo v Martjancih je bilo takrat 60 katoličanov in 50 evangeličanov. Kasneje pa se je pričela ta slika ponovno spreminjati, kajti po Somogyevi vizitaciji leta 1808³⁸ imamo v Martjancih 46 katoličanov in 127 evangeličanov in po prvem ljudskem štetju v Jugoslaviji leta 1921 129 katoličanov in 260 evangeličanov.³⁹

Zemljiški gospodje so bili vedno tudi patroni martjanske cerkve. Za Széchyji in Batthyányji so leta 1690, ko so uradno postali lastniki Martjanec, to obveznost prevzeli grofje Szapáry in jo opravljali vse do leta 1926. Takrat je grof Szapáry sklenil pogodbo z martjanskim župnikom, s katero je na cerkev Sv. Martina in župnijsko nadarbinsko prenesel del gozda v Mlajtincih namesto dotedanjega prispevka k zidanju in vzdrževanju župnišča, s tem pa se je odkupil tudi patronatskih obveznosti.⁴⁰

Civilno-upravno so spadali Martjanci pod Železno županijo s sedežem najprej v Vasváru in nato v Szombathelyu. Leta 1770 so bile v avstrijskih deželah z zakonom uvedene t.i. števne občine po principu, da je imelo vsako naselje in katastrska občina svojo upravno enoto - krajevno občino ali sosesko. Od leta 1850 je ta zakon veljal tudi za Ogrsko. Kot posebnost pa so bile v ogrskem delu ustanovljene kot upravne enote notarišije (notariati) s plačanimi uradniki, ki so obsegale več občin, najpogosteje v enakem obsegu kot so bili naborni okraji. Leta 1850 so bili Martjanci sedež notariata z občinami: Noršinci, Lukačevci, Mlajtinci, Tešanovci, Moravci in Sebeborci.

Jugoslovska oblast je obdržala majhne vaške občine, ukinila pa je notariate, čeprav jih je med leti 1921 in 1927 skušala nadomestiti s t.i. političnimi občinami in nato leta 1935 z novimi združenimi občinami. Združena občina s sedežem v Martjancih je poleg navedenih krajev prejšnjega notariata obsegala še Krnce in Andrejce. Po vzpostavitvi velikega okraja Murska Sobotla leta 1955 so bili občini Martjanci priključeni še vsi kraji do madžarske meje. Po oblikovanju občine Murska Sobotla in znotraj nje petnajstih krajevnih uradov leta 1963 obsega krajevni urad Martjanci 7 naslednjih katastrskih občin: Noršinci, Moravci, Sebeborci, Krnci, Andrejci in Martjanci.⁴¹

Dejstvo, da so bili Martjanci vedno sedež različnih upravnih enot ima svoje vzroke v tradiciji. Najprej je to sedež župnije, nato pa ima status trga, vsaj od 17. stoletja dalje, čeprav so Martjanci, razen imenitne gotske cerkve, vedno izgledali kot vas. Poleg številnih dokumentov, ki omenjajo Martjanec kot trg, prebivalce Martjanec pa kot tržane, je gotovo najpomembnejši dokaz za to, da je kraj ta status tudi dejansko imel, obzidje. Utrjeno obrambno zidovje, ki je obdajalo trg bi mu lahko po nekaterih mnenjih dalo tudi status mesta⁴² in če odmislimo, da se kraj nekajkrat omenja kot város (mesto) ali mezőváros

37 Visitatio Canonica Szilyana, Püspöki Levéltár, Szombathely

38 Visitatio Canonica Somogyana, Püspöki Levéltár, Szombathely

39 Kokolj M.: Prekmurski Slovenci 1919-1941, Murska Sobotla 1984, str. 112; Podatki nam kažejo tudi gibanje števila prebivalcev v kraju. Leta 1900 so imeli Martjanci namreč 462 prebivalcev, potem pa je to število začelo padati (vojna, izseljevanje, manjša nataliteta) tako, da so jih leta 1931 našli le 347 in po štetju iz leta 1971 Martjanci še vedno niso dosegli števila iz leta 1900.

40 Kokolj M.: gl.op. 39, I Agrarna reforma 1919-1941, Veleposestvo Szapáry, str. 565

41 Bračič V.: Prostorski razvoj upravne in samoupravne razdelitve na območju severovzhodne Slovenije (2.del), Časopis za zgodovino in narodopisje 50/1-2, 1979, str. 557-572

42 Zelko I.: gl.op.2, str.24

(podeželsko mesto) nimamo nobenega drugega otipljivega dokaza za takšen status. O stanju obzidja, ki si ga zaradi pomanjkanja drugih gradbenih materialov moramo predstavljati kot v dveh vrstah v tla zabite debele hlode, prepletene s šibjem in nasute s teptano zemljo,⁴³ poroča Blaž Temlin v dveh pismih svojemu zemljiškemu gospodu Adamu Batthyányju. Prvo je že citirano iz leta 1641⁴⁴, drugo pa je napisano 18. septembra 1644. V njem Temlin odgovarja na grofovo zahtevo, da ga obvesti o stanju Martjanec in Murske Sobote in pravi: "... torej lahko vaši visokosti napišem, da sem Martjančanom vzel vdanostno pismo, v katerem zagotavljajo Turkom zvestobo in ga bom, kakor hitro bo mogoče poslal nazaj v Kanižo. Vem pa, da bo tisti po katarem bom poslal to pismo strašno tepen. Zgodilo se bo tudi to, če ne sicer takoj, pa čez nekaj dni - vaša visokost naj mi verjame - da bodo Turki prišli v Martjanec ropat, in sicer v takšnem številu, da bodo morda od kraja opustošili in uničili to mesto. Mnogo meščanov se je že izselilo, ob vhodnih vratih pa je ostalo le nekaj kmečkih fantov, ki zdaj tam beračijo..."⁴⁵

Med tema dvema pismoma je nastal še en dokument. To je poročilo, ki ga je dobil grof Batthyány, kot poveljnik cesarske vojske 26. marca 1644, govori pa o tem, da so si Turki hoteli podrediti Martjanec (tako kot so pred tem že storili s številnimi drugimi kraji op.M.F.) vendar jim to ni uspelo, ker je trg s cerkvijo obdan z obzidjem in jarkom, brani pa ga 60 pešcev.⁴⁶ Situacija se je v naslednjih mesecih očitno zelo spremenila, saj so se verjetno kmalu po drugem Temlinovem pismu tudi Martjanci uklonili turški oblasti, kakor je že sam pisec napovedal. Da se je to zgodilo, nam potrdi seznam uklonjenih krajev iz leta 1649, ki navaja, da so se Martjanci leta 1644 uklonili agi Mustafi Peciju. Od 26 hiš so plačevali 12 tolarjev in 5 forintov dimnine, paši Ceriju pa 1 tolar, 22 pintov masla in 4 voze v vprego. 24 tržanov so Turki odvedli s seboj, 4 so pobili, 2 pa sta se odkupila.⁴⁷

Martjanci in njegovi prebivalci so v času turških vpadov zelo trpeli. Prvič naj bi se pojavili Turki v njihovi okolici leta 1529, ko so se vračali izpred Dunaja. Do Radgone so potem plenili še v letih 1578, 1583 in 1591. Od leta 1593 do 1606 so pobirali podložnosti vse do Sobote in Monoštra.⁴⁸ Po miru leta 1606 naj bi se oblikovala nova mejna črta, zato sta budimski paša in Ferenc Batthyány, kot poveljnik cesarske vojske južno od Donave oblikovala komisijo, ki naj bi si ogledala omenjene kraje ter povedala, komu naj služijo. Tako naj bi bila določena natančna meja med dražavama, vendar morebitne spremembe ne bi smele prizadeti plemiških pravic. Torej so bili plemiči, ki so živeli v Turkom plačujočih vaseh, osvobojeni dajatev.⁴⁹ Vendar ta razmejitev ni bila nikoli dokončno opravljena in Turki so od mnogih krajev na spornem področju tudi po sklenitvi miru, zahtevali podložnost in ti so se jim

43 Smej J.: Prizadevanje Sobočanov za mestne pravice od leta 1366, Vestnik 5.4.1990, str.8

44 gl.op. 16

45 Batthyány levéltár - Missiles -48 811, Magyar Országos Levéltár, Budapest ; prevod iz madžarščine dr. Jožef Smej

46 Batthyány levéltár - P 1315 I.Adam iratai, I.csomó.ur.332, Magyar Országos Levéltár, Budapest

47 Batthyány levéltár - P 1315 I.Adam iratai, masolat könyv, 4.csomó, Magyar Országos Levéltár, Budapest

48 Grafenauer B.: O turški oblasti in o nastanku drobne zemljiške posesti v Prekmurju, Prekmurski Slovenci v zgodovini, Murska Sobota 1961, str.82

49 Grafenauer B.: gl.op.48 , str.83

postopoma uklanjali. Prebivalci Martjanec so že leta 1643, da bi se zaščitili pred ropanjem, Turkom poslali maslo in denar. Leta 1644 pa jim je namero, da bi paši predali vdanostno pismo preprečil oskrbnik njihovega gospoda.⁵⁰ Kljub temu so se kmalu uklonili turški oblasti, kar pa ni nujno povezano z osrednjo oblastjo v Kaniži, saj se iz dajatev vidi⁵¹, da so nanje pritiskali predvsem lokalni turški veljaki. Različno razmerje posameznih krajev do Turkov nam kaže znana Martjanska pogodba ali listina martjanskih "Cehmeštrov" iz leta 1643⁵², ki pripoveduje, da je pokrajina leta 1604 prešla v "pogansko roko". Predikant iz Martjanec zato ni mogel obdelovati vinograda v Vučji Gomili in ga je dal v najem. Obdelovati pa ga ni mogel zaradi nenehnih turških vpadov in zato, ker se je Vučja Gomila že leta 1629 uklonila turški oblasti⁵³. Torej petnajst let pred Martjanci. Zato, ker razmejitvena meja ni bila dokončno določena, tudi niso povsem jasna razmerja posameznih prekmurskih krajev do turške oblasti ali do oblasti njihovih zemljiških gospodov. Lep primer tega je tudi že omenjen spor med luterani in kalvinci glede uporabe martjanske cerkve iz leta 1652⁵⁴. Kljub temu, da so se Martjanci že leta 1644 uklonili turški oblasti in da so se kalvinci glede razsodbe v sporu obrnili na pašo v Kaniži, je na koncu spor glede cerkve odločil zemljiški gospod Adam Batthyány. Takšne nejasne razmere so trajale več kot pol stoletja. Po miru v Vasváru leta 1664 je sledilo še nekaj turških vpadov, vendar o kakršnikoli njihovi oblasti ne moremo več govoriti. Situacija se je do konca 17. stoletja umirila. Bilo pa je 17. stoletje tudi najburnejše stoletje v šestoletni martjanski zgodovini, kajti prav iz tega časa se nam je ohranilo največ zanimivih dokumentov, ki pričajo o pomenu trga Martjanci kot cerkvenega, upravnega in kulturnega središča svoje širše okolice.

50 gl. op. 45

51 gl. op. 47

52 Škafar I.: József Bágy, Anton Trstenjak in Martjanska pogodba iz leta 1643, Kronika 20/1, 1972, str. 42-49

53 gl. op. 47

54 gl. op. 34

MARTJANCI IN DER GESCHICHTE

Zusammenfassung

Martjanci werden in den mittelalterlichen Dokumenten zum ersten Mal im Jahre 1365 als Zentmartun erwähnt. Sie waren einer der wichtigsten Orte im Rahmen des Grundstücks Lindua mit dem Sitz in Gornja Lendava. Dieses Grundstück bekam nach der Familie Amadejci im Jahre 1365 mit der königlichen Verleihung die Familie Széchy. Die Herren Széchy waren bis zu ihrem Aussterben 1685 auch die Herren von Martjanci. Im 17. Jahrhundert teilten sie die Herrschaft über den Ort mit den Grafen Batthyány, im Jahre 1690 wurden sie aber von den Grafen Szapáry ersetzt, die die Herren von Martjanci bis zum Ende des Ersten Weltkriegs waren.

Was die zivile Verwaltung betrifft, gehörten Martjanci zu dem Komitat Vas. Von 1850 war in Martjanci der Sitz des Notariats, später auch von zahlreichen anderen Verwaltungseinheiten. Was die kirchliche Verwaltung betrifft, gehörten Martjanci zu dem Bistum Győr, bestimmte Zuständigkeiten maßte sich hier, trotz der Abgrenzung im Jahre 1176, auch das Bistum von Zagreb an. Im Jahre 1777 war das ganze Gebiet vereinigt unter der Verwaltung des Bistums in Szombathely, von 1923 aber unter der Administratur des lavantinschen Bistums in Maribor. Eine selbständige Pfarre sind Martjanci vermutlich von ungefähr 1300. Vom Ende des 16. Jahrhunderts bis 1673 war die Kirche in Martjanci unter der Verwaltung der Protestanten. Von Anfang des 17. Jahrhunderts hatten Martjanci den Marktstatus. Zahlreiche Dokumente zeugen uns davon, daß der Markt mit der Kirche von einer Ringmauer und einem Graben umgeben war, das Eingangstor beschützten aber von dem Grundherrn angestellte Schützen. In Ungarn werden diese Schützen "jobagion" genannt. Sie bekamen für die Bekleidung des Amtes das Land als dauerhaftes Eigentum, viele von ihnen betrieben auch Gewerbe.

Trotz der Ringmauer und Verteidigung beugten sich Martjanci im Jahre 1644 der türkischen Herrschaft, so daß sie den lokalen türkischen Magnaten den Anteil dafür bezahlten, daß sie nicht angegriffen wurden. Die Türken sind aus diesem Gebiet nach dem Frieden in Vasvár im Jahre 1664 zurückgezogen. Eine reiche und interessante Geschichte von Martjanci zeugt uns davon, daß der Ort mehrere Jahrhunderte ein wichtiges Verwaltuns.

JANEZ AKVILA IN POSLIKAVA V MARTJANCIH*

Janez Balažič

Leta 1984, točneje med 15. in 20. oktobrom, je v Szombathelyu potekal mednarodno zasnovan znanstveni simpozij o Janezu Akvili in stenskem slikarstvu 14. stoletja. Srečanje sta pripravila Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta SAZU iz Ljubljane in Umetnostnozgodovinski inštitut madžarske akademije znanosti. Pet let pozneje, leta 1989, je v Budimpešti - v uredništvu Ernő Marosija - izšel zbornik razprav in komentarjev o Janezu Akvili in stenskem slikarstvu 14. stoletja.¹

Publikacija prinaša vrsto kakovostnih prispevkov. Med madžarskimi strokovnjaki je potrebno posebej izpostaviti Ernő Marosija,² Ferenc Levárdyja,³ Jánosa Végha⁴ in Tünde Wehli.⁵ Avstrijske kolege je odlično zastopala Elga Lanc.⁶ Med slovenskimi umetnostnimi zgodovinarji je na simpoziju sodeloval, žal že pokojni, Ivan Komelj.⁷ Svoje rezultate raziskav naj bi, kakor piše Marosi v predgovoru zbornika,⁸ na znanstvenem srečanju predstavila tudi Emilijan Cevc in Andreja Volavšek, ki pa svojih pogledov o umetnostni zapuščini Janeza Akvile zaradi prometne nezgode nista mogla predstaviti.

Čas posveta in čas izdaje zbornika sodi v obdobje, v katerem obhajamo jubileje nastanka večine spomenikov, slednjič tudi v letu 1992 - 600 letnico martjanske cerkve, ki jo je mojster Akvila skupaj s svojimi pomočniki ovekovečil s stenskimi slikarji. Za gradnjo župne cerkve v Martjancih gre seveda posebna zasluga župniku Erazmu, kajti za njegovega časa je bila cerkev dograjena. Sloviti napis nad prvo vrsto prizorov na južni poševnici in južni steni prezbiterja namreč pravi: ... *Item Anno M^o. C·C·C·L·X·X·X· / X·II·E·dificata·fuit·ista·ecclesia·et (..?) / t(em)p(or)e plebani Erasmi*·, v prevodu: ... *leta 1392 je bila zgrajena cerkev, v času župnika Erazma*. Če zaenkrat pustim ob strani vsebino nadaljnega besedila, ki govori o Radgončanu Janezu Akvili, smiselno zaključujem, da je letnico 1392 potrebno razumeti kot čas dograditve cerkvene stavbe. Cerkev sv. Martina je bila torej zgrajena do leta 1392, ko je tu župnikoval Erazem.

Če sem torej pri branju in razumevanju tega napisa dosleden, nujno

* Prispevek je nastal za objavo po predavanju, ki ga je imel avtor v Martjancih 16. septembra 1992 ob 600-letnici nastanka župne cerkve v Martjancih

1 Več avtorjev: *Johannes Aquila und die Wandmalerei des 14. Jahrhunderts*, Tagungsbeiträge (15.-20. oktober 1984) Budimpešta 1989 (ed. Ernő Marosi, od tod citirano *Johannes Aquila*: 1989).

2 Ernő Marosi, Eine Einleitung in die Probleme um Johannes Aquila, v: *Johannes Aquila*: 1989, pp. 39-53.

3 Ferenc Levárdy, Die Persönlichkeit des Johannes Aquila, v: *Johannes Aquila*: 1989, pp. 29-38.

4 János Végh, Ungarische Aquila-Forschungen, v: *Johannes Aquila*: 1989, pp. 57-61.

5 Tünde Wehli, Ikonographische Bemerkungen zu den Werken des Johannes Aquila, v: *Johannes Aquila*: 1989, pp. 78-81.

6 Elga Lanc, Johannes Aquila und seine Werkstatt in Radkersburg und Fürstenfeld, v: *Johannes Aquila*: 1989, pp. 62-77.

7 Ivan Komelj, Die formalen Charakteristika der Baukunst des Johannes Aquila, v: *Johannes Aquila*: 1989, pp. 54-56.

8 Ernő Marosi, Vorbemerkung, v: *Johannes Aquila*: 1989, pp. 5-6.

sprejemam leto 1392 kot časovno zamejitev dokončanja gradnje farne cerkve v Martjancih. Iz tega sledi, da je leto 1392 časovni mejnik, ki je v letu 1992 označeval jubilejnih 600 let, kar v Martjancih stoji župnijska cerkev.

Pozitivistično zastavljeni tezi o letu 1392 stoji nasproti dejstvo, da je letnico zapisal slikar Janez Akvila, ki je skupaj s pomočniki poslikal cerkev. Po mojih dognanjih, ki se opirajo na stilno-kritično oceno slikarij, je mogla poslikava v prezbitoriju, kakor tudi prizori na severni steni ladje, nastati šele po letu 1392. Leto 1392 zatorej predstavlja *terminus ante quem non*, torej časovni mejnik pred katerim ni mogla nastati poslikava v Martjancih, ne v prezbitoriju, še zlasti pa ne v ladji. Hkrati s tem relativiziram, torej problematiziram tezo, da je bil Janez Akvila graditelj cerkve, s tem pa zavračam gledanje, da ga je potrebno motriti predvsem kot podjetnika.⁹

V tem smislu Janeza Akvilo obravnava večina starejših raziskovalcev. Med temi sodi na prvo mesto Franz Florian Römer,¹⁰ ki je z njemu lastno pozitivistično natančnostjo evidentiral stanje v cerkvah, kjer so se ohranile stenske slikarije Akvilove delavnice. V poznejših obravnavah so raziskovalci bolj ali manj širili spoznanja o mojstru in njegovi umetnostni zapuščini.¹¹

Toda kdo je bil Janez Akvila ?

Obdobje njegove ustvarjalne dejavnosti predstavlja čas druge polovice, natančneje zadnje četrtine 14., sledi pa nas vodijo celo v prvo desetletje 15. stoletja. V splošnem bolje spoznavamo in spoznamo dela znamenitih zgodovinskih osebnosti, če so nam poznani tudi njihovi življenjepisi, torej vse tiste bistvene poteze življenja nekega človeka-ustvarjalca, ki dajejo popolnejšo podobo o njem kot ustvarjalni osebnosti.

Vendarle prav v teh nadrobnostih ostaja življenje mojstra Janeza Akvile kakor *tabula rasa* - nepopisan list. Žal do danes raziskovalcem ni uspelo najti pisnih virov, ki bi zanesljivo orisovali mojstrovo življenje. Tako popolnoma nič ne vemo o njegovem času in kraju rojstva, šolanju, kaj šele o kakih mičnih nadrobnostih, ki bi po zgledu zgodb »velikih umetnikov«¹² burile našo domišljijo ter pripomogle k celovitejši rekonstrukciji ustvarjalnega delovanja našega slikarja.

Čeravno Akvila v svojem prostoru in času ni mogel biti neznana osebnost, tako pač sklepamo po razprostranjenih spomenikih njegovega delovanja, nam žal ni znano niti to, kdaj je mojster umrl oz. kakšno je bilo njegovo nasledstvo.

Preostane nam, vsaj kar zadeva biografijo umetnika, prazna stran, a hkrati najpomembnejše - njegovo delo! Toda: Si morete predstavljati, da bi poznali zgolj delo Pabla Picassa, na primer znameniti mural *Guernica*, ki tako celovito beleži vizijo umetnika, njegovo skrajno osebni pogled na bombardiranje

9 Marijan Zadnikar: *Martjanci*, Murska Sobota 1968, p. 45. Francè Stelè: *Slikarstvo v Sloveniji od 12. do srede 16. stoletja*, Ljubljana 1969 (od tod citirano Stelè: 1969), pp. 157 ss.

10 Franz Florian Römer, *Kirchliche Wandgemälde des XIII. und XIV. Jahrhunderts in der Eisenburger Gespanschaft, Mitteilungen der k.k. Central Commission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale*, Dunaj 1874 (Supplementband), pp. 203-215.

11 Janez Höfler - Janez Balažič: *Johannes Aquila*, Murska Sobota 1992 (od tod citirano *Johannes Aquila*: 1992), pp. 7-12, pp. 117 ss. (tam navedena literatura).

12 Ernst Kris/Otto Kurz: *Die Legende vom Künstler - Ein geschichtliche Versuch*, Frankfurt am Main 1980 (Suhrkamp).

Sl.1. Martjanci, žup.c. sv. Martina, avtoportret Janeza Akvile (foto: Marjan Smerke)

Abb.1. Martjanci, Die Pfarrkirche des hl. Martin, Autoporträt von Johannes Aquila (Photo: Marjan Smerke)

španskega mesteca, tega svojevrstnega simbola španske državljanske vojne, tragične civilizacijske zmote frankistične Španije, ne da bi vedeli, da je tudi sam umetnik bil Španec in zato prizadet do te mere, da je moral na sebi lasten način izraziti protest!

Mišljenjski, duhovni prostor časa, v katerem je deloval Janez Akvila, je bil drugačen. Mojster je deloval v kolektivni anonimnosti, po ustaljenih hierarhičnih normah, ki so jih oblikovali naročniki in sam ceh, ki mu je pripadal. Zato je za Akvilo kot ustvarjalno osebnost povedno predvsem to, kar lahko spoznavamo in spoznamo iz njegovega opusa.

Kot prvo znano delo mojstra velja poslikava nekdanje župne cerkve sv. Trojice v Veleméru.¹³ Kraj danes leži onstran meje, se pravi v županiji Vas na Madžarskem. V zgodovinskem, civilnoupornem, pa tudi v cerkvenoupornem pogledu je Velemér spadal pod t.i. gornjelendavsko posest, v času poslikave cerkve pa pod bana Nikolaja Széchyja, katerega sedež je bil v gradu v Gornji Lendavi v Slovenski krajini-Tótságu. V cerkvenoupornem oziru je Velemér spadal v t.i. belmurski arhidiakoniat, ki je rezidiriral v cerkvi sv. Nikolaja v Murski Soboti.

V Veleméru je Akvila v letih 1377 in 1378 v celoti poslikal cerkev. V prezbiteriju, točneje na njegovi severni stenski traveji, desno od zakramentalne niše, se je ohranila *mojstrova lastna podoba*.¹⁴ Upodobitev kaže bradatega moža, ki v aktu molitve oz. priprošnje dviga glavo kvišku, zavzeto priprošnje pa osmišljata njegovi v molitev sklenjeni roki, ob katerih poteka delno ohranjen napisni trak, z njega pa se dá perebrati zgolj *...anne Aquila pictore*. Ob upodobljenčevih nogah se je ohranilo znamenje slikarskega ceha, ki se kaže kot ščit s tremi manjšimi belimi ščitki v notranjem polju.

Po skorajda dve desetletji pozneje nastalem *avtoportretu* v Martjancih (Sl.1.), naslikanim nad oknom južne poševnice prezbiterija, je zlahka opaziti, da gre za isto formalno matrico, le da je tu v celoti berljiv napis na traku, bolj razvidno pa je tudi samo slikarsko cehovsko znamenje ob Akvilovih nogah. Napis v značilnem molitvenem obrazcu pravi: *Omnes s(anc)ti-orate-p(ro) me Johanne Aquila pictore*, kar bi v prevodu pomenilo: vsi svetniki, molite za mene, *Janeza Akvilo, slikarja*.

Oba *avtoportreta*, kakor tudi ohranjen napis v zadnjem znanem mojstrovem delu, namreč ob poslikavi notranjščine v nekdanji avguštinski-eremitski cerkvi v štajerskem Fürstenfeldu, govorijo v simbolno istovetni priprošnji. Napis v Fürstenfeldu pa je posebej zanimiv, saj njegova vsebina *Orate-deum-p(ro)-me / Johanne-Aquila-pictore*,¹⁵ zveni v imperativni obliki: *molite Boga za mene, Janeza Akvilo slikarja!* V Fürstenfeldu, kjer je poslikava nastala kmalu po letu 1400, je na južni poševnici prezbiterija upodobljena *Veronika s prtom*.¹⁶ Ob njenih nogah je na levi strani naslikano znamenje slikarskega ceha.

Vsi doslej omenjeni primeri, torej molitveni obrazi ob mojstrovih lastnih podobah, kakor tudi slikarski grbi ob njih, slej ko prej prepričujejo, da je bil Janez Akvila predvsem slikar. Mojstrovi lastni podobi, ki veljata za najstarejša srednjeevropska slikarska avtoportreta, že sama zase govorita o izjemnosti

13 *Johannes Aquila*: 1992, pp. 22-33, 50-61 (repr.), 114-117.

14 *Ibidem*, p. 59 (repr.).

15 *Johannes Aquila*: 1992, p. 109 (repr.).

16 *Ibidem*, p. 111 (repr.).

Akvilovega opusa. Že s tem se je mojster deklarativno vpisal v zgodovino likovne umetnosti, posebej stenskega slikarstva zadnje četrtine 14. stoletja. Primer je zgovoren tudi zato, ker potrjuje, da je bil Akvila v svojem času ne zgolj kakovosten obrtnik, marveč tudi zrel, samozavesten umetnik, ki se je zavedal svojega poslanstva in stanu. Prav Akvila, v svojem prostoru in času, zaznamuje začetek velikega, individuuma zavezanega razvoja, ko se ustvarjalni prispevek ni več izgubljal v narekovani anonimnosti, marveč za njim stoji prepoznavljivi individualni ustvarjalni napor.

Akvilo smo po znanih spomenikih spoznali kot slikarja. Iz obraznih potez *avtoportreta* v Veleméru naposled moremo sklepati tudi o starosti slikarja; po mojem mnenju je bil tedaj mojster star med 30- in 40-letom, torej v srednjih letih svojega življenja. Z ozirom na to, da je to edina opora za biografski oris mojstrovega življenja, lahko sklepamo, da je bil rojen okoli leta 1340 oz. do leta 1345. Tako stališče po svoje podpira tudi martjanski *avtoportret*, kjer kljub slabši vidnosti gre za upodobitev starejšega bradatega moža, ki je takrat najbrž že učakal Abrahama. Mož je napravljen v imenitno srednjeveško opravo; na glavi nosi štulasti klobuk, oblačilnemu okusu njegovega časa pa ustreza tudi tesno oprijeta suknja, nogavice, zašiljena obuvala ter za pasom opasana ukrivljena sablja.

Kljub vsemu pa še vedno ne vemo, od kod izvira mojster Akvila oz. kje je bil doma. Prav o tem nas pouči nadaljevanje napisa v Martjancih, ki govori o letu 1392 kot letu dograditve cerkve in času župnika Erazma. Napis se za tem delom nadaljuje po mični distinkciji, ločilu v obliki stiliziranega cveta ter po dvema pikama na vsaki strani: *p(er)·man(us)·Johannis·Aquila·de·Rake-spurga·oriundi...*, se pravi: z roko Janeza Janeza Akvile, izvirajočega iz Radgone....¹⁷ Od tod naprej je napis uničen, manjka pa zadnja beseda, ki bi jo lahko nadomestili po originalu z *depicta* - poslikana oz. z *ornata* - okrašena. Naposled bi drugi del napisa v Martjancih lahko smiselno razumeli v pomenu, da je bila z roko Janeza Akvile, izvirajočega iz Radgone, poslikana oz. okrašena. Iz dosedanjih spoznanj izhaja, da je bil Janez Akvila rojen v desetletju pred sredo 14. stoletja, da je *izviral* iz Radgone (kjer je bil doma in se je morebiti tamkaj tudi rodil), da je bil slikar-*pictor*, kar posredno potrjujeta ohranjena *avtoportreta*, teksti napisov ob njih in navsezadnje tudi znamenja slikarskega ceha.

Posebno vprašanje se dotika tudi njegovega latiniziranega priimka *Aquila*. Ob tem se je madžarska stroka rada razgrevala tako, da je latinsko obliko prevajala v smislu nemškega *Adler* v madžarski *Sas*, torej orol. Takšne in podobne interpretacije zvenijo sporno in nekoliko šovinistično in jih je odločno zavrnil že prof. Stelè ter pravilno razložil, da pač gre na pomenski ravni za sinonim Janeza Evangelista¹⁸ in torej na simbolni ravni aludira na mojstrovo ime in priimek, se pravi Janez Evangelist iz Radgone. Iz povedanega se dá potegniti zaključek, da je bil Janez Evangelist, torej Janez Akvila učen mož, ki se je svojega poklica moral izučiti v kakem znanem, na vsak način imenitnem in učenem okolju.

Časovna odmaknjenost srednjega veka nemalokrat zbuja pomisleke o izobrazbi »umetnikov«, ki da so bili le prenašalci teoloških ali drugih vsebin

17 Marijan Zadnikar: *Martjanci: Cerkev sv. Martina 1392 - 1992*, Murska Sobota 1992, repr. 22.

18 France Stelè: *Monumenta Artis Slovenicae I: Srednjeveško stensko slikarstvo*, Ljubljana 1935, p. 14, op. 61.

v prepoznanljivo likovno matrico, to pa jim je predpisoval bodisi kler ali vsiljeval naročnik. Takšno stališče je kajpak zmotno, kajti sama umetnostna praksa z ohranjenimi spomeniki priča o samosvoji umetniški moči njihovih snovalcev.

Če se v tem oziru vrnem k Janezu Akvili, potlej ugotavljam, da tudi njegova zapuščina razkriva, da si je mogel mojster ustrezno znanje za opravljanje svojega dela pridobiti v učenem miljeju, najverjetneje v kakem samostanskem skriptoriju.¹⁹ Navsezadnje tako tezo podpirajo tudi zapleteni ikonografski programi in rešitve, te pa praviloma spremljajo napisi v latinščini. Ti bi, ob natančnih grafoloških in sintaktičnih analizah pokazali, da jih je zasnoval in spisal za tisti čas izjemno izobražen človek. Dasiravno zveni nekolikanj tendenciozno, pa vendarle, možnosti, da se je mladi Akvila učil in deloval v sicer neznani samostanski delavnici, nakazuje delo za avguštince-eremite v Fürstenfeldu in se s tem posredno potrjuje misel o sodelovanju mojstra z menihi. Morda ni daleč od resnice, da je bil Janez Akvila v mladosti učenec v samostanski slikarski - rokopisni delavnici in od tu tudi njegovo nagnjenje k ilustriranju, torej k neke vrste, če si ta termin vendarle sposodim iz sodobnega besednjaka, stripovskemu načinu podajanja vsebin.

Na tem mestu bi porabil preveč prostora, če bi želel natančno pregledati in zajeti vsa stališča znanstvenikov, ki so se v svojih prispevkih dotaknili vprašanja, od kod izvira oz. generira njegov slikarski slog. Gotovo je, da pri Janezu Akvili kaže upoštevati zelo širok vplivni prostor, ki seže od Italije oz. italijanskih stenskih slikarjev, Koroške, dunajskega slikarstva do Češke, na katere umetnostno produkcijo se sklicuje večina mlajših znanstvenikov.²⁰

Moje spoznanje in stališče je, da je izvore Akvilovega slikarskega stila potrebno iskati v smeri češkega slikarstva druge plovice 14. stoletja, zlasti v krogu slikarjev, ki so delali za cesarja Karla IV. Luksemburžana ter za plemstvo in kler v njegovi bližini.

Posebej velja izpostaviti stensko poslikavo v gradu Karlstein, zlasti ciklus *Apokalipse* v Marijini kapeli, freske v arkadah hrvaškega samostana Emaus v Pragi ter iluminacije v *Liber viaticus*, rokopisnem spomeniku, nastalim med leti 1355-60, pa tudi na t.i. *vyšehradski antifonar*, ki ga hranijo v samostanki knjižnici v Vorau, datira pa v čas okoli leta 1360. Vse kaže, da so na izoblikovanje slikarskega rokopisa Janeza Akvile napravili izjemen vtis iluminatorji, ki so v času okoli leta 1365 delali za *Jana iz Opave* (*Johann von Troppau*) in za *Jana iz Střede* (*Johann von Neumarkt*). Menim, da je Akvilov slikarski izraz mogoče iskati v tem vplivnem spektru.

Za Akvilovo prvo znano delo velja poslikava nekdanje farne cerkve v Veleméru. Tu je, kot sem že omenil, Janez poslikal cerkev v letih 1377-78. Kot pars pro toto izpostavljam prizor na severni steni prezbiterija, ki kaže neznano *svetnico z modelom cerkve v rokah*,²¹ kjer gre za imenitno ikonografsko rešitev in aluzijo na patronatsvo gornjelendavskega fevdnika - bana Nikolaja Széchyja. S svetničine desne strani je upodobljen angel Gabriel, ki tvori skupaj z *Marijo*, naslikano na južni poševnici prezbiterija, kompozicijo *Oznanjenja*.

19 Cf. op. 3, p.32.

20 Cf. op. 11.

82 21 *Johannes Aquila*: 1992, p. 61 (repr.).

Sl.2. Martjanci, žup. c. sv. Martina, sv. *Martin obudi tri mrtve viteze*, mojster martjanskih apostolov (foto: Marjan Smerke)

Abb.2. Martjanci, die Pfarrkirche des hl. Martin, *der hl. Martin erweckt drei tote Ritter zum Leben*, Meister der Apostel von Martjanci (Photo: Marjan Smerke)

Po likovnih karakteristikah obeh svetniških likov, obraznih tipih, oblikovanju draperije in nasploh v njunem celotnem habitusu, prepoznamo bistvene karakteristike slikarskega sloga Janeza Akvile. Na formalni ravni - po Steletu - se Akvila uvršča v t.i. gotsko - prostorski plastični slog,²² značilen prav za čas zadnje četrtine 14. stoletja. K temu je potrebno dodati, da je nenavadno izrazitost in zmožnost slikarja opaziti predvsem v upodabljanju obrazov. V njih se razodeva ponotranjeno, z lirsko mehko podano življenje svetniških figur, torej obrazi, ki žarčijo kontemplativno moč.

Mehko, plastično modeliranje svetniških postav, poudarki na svojevrstnem poduhovljenem notranjem žitju naslikanih obrazov, pospremljenih s prikrito gestikulacijo, se kažejo kot označevalni za slikarjev stil. Tem bistvenim potezam Akvilove slikarske govorice sledimo v drugem, po obsegu in ikonografskih rešitvah najobsežnejšem delu - poslikavi prezbiterija in ladje prafarne cerkve v Turnišču.²³ Sam obseg poslikave sili v hipotezo, da so pri nalogi mojstru pomagali sodelavci. Gledano časovno so z deli pričeli nekako okoli leta 1380. V prezbiteriju so bila dela zaključena leta 1383, kakor priča napis pod konzolo severne stene prezbiterija.

V prezbiteriju po kakovosti izstopajo apostolski liki, ki so očitno Akvilovo lastnoročno delo. Doslej so le-te, zlasti Stelè, pripisovali nekemu Akvilovemu sodelavcu, ki mu sicer gredo odlične slikarske karakteristike. Na vsak način pa prav apostoli ostajajo eden izmed vrhuncev in kakovostnih dosežkov gotskega slikarstva tudi v širšem srednjeevropskem kulturnem prostoru. Vendarle pa apostole moremo hkrati videti v očitni navezavi na Akvilovo prvo delo, slikarje v Veleméru, in skorajda nerazumljivo je, da bi iz takšnih ali drugačnih razlogov iskali nekega slikarja, recimo pomočnika, ki bi mu zaradi očitne odličnosti pritikal posebno ime. Gre za lastnoročno delo mojstra Janeza Akvile, vsakršne druge interpretacije pa se same po sebi izključujejo.

V opusu slikarske delavnice Janeza Akvile prav gotovo izstopa poslikava sten turniške cerkvene ladje. Tu so bili, in kakor kažejo dosedanje analize, mojster in pomočniki zaposleni vse od leta 1383 do leta 1389, natančneje do avgusta tega leta, kakor to dokumentira delno ohranjen napis na desni strani slavalocne stene. Slikarje v ladji predstavljajo pravcati zbir pripovedi o svetnikih, saj se ena za drugo vrste legende, podane v izraziti pripovedni maniri, ki jih praviloma spremljajo obširni latinski teksti oz. napisni trakovi. Tu se zvrste prizori starozavezne *Suzanine* zgodbe, ikonografska mična upodobitev *legende o Katarini Aleksandrijski*, ilustracija *legende sv. Barbare*, zgodba sv. *Nikolaja*, del poslikave riše dogodke iz življenja apostola Pavla, slikovita pa sta tudi prizora *Križanja sv. Petra* in *Stigmatizacije Frančiška Asiškega*. Zlasti pomenljiva je likovno in ikonografsko bogato zasnovana *legenda o sv. Ladislavu* v enajstih kadrih, ki velja za najobsežnejšo v srednjeveškem stenskem slikarstvu nasploh. V njej se seveda najde nešteto zanimivih momentov, ki spodbujajo k presenetljivim pomenskim interpretacijam,²⁴ končno pa povečujejo mesto samega naročnika - Ladislava I. Bánffyja.

22 Francè Stelè: *Gotsko stensko slikarstvo: Ars Sloveniae*, Ljubljana 1972, pp. X-XI.

23 *Johannes Aquila*: 1992, pp. 30-38, 62-85 (repr.), 117-121.

24 Ernő Marosi, *Der Heilige Ladislaus als ungarischer Nationalheiliger - Bemerkungen zu seiner Ikonographie im 14-15. Jh.*, *Acta Historiae Artium Hungariae*, 33, Budimpešta 1987-88, pp. 227-229.

Za slikarjimi turniške cerkve se kronološko uvršča poslikava kletnega prostora na Glavnem trgu št. 30 v avstrijski Radgoni.²⁵ Tu je mojster, pri delu pa mu je očitno pomagal spreten pomočnik, poslikal banjasto obokan prostor, najbrž tam okoli leta 1390, vsekakor pa pred letom 1392, po katerem so nastajale slikarije v Martjancih. Posebna vrednost te poslikave je v tem, da gre za profane slikarije, ki upodabljajo *obleganje mesta, konjeniško bitko*, viteško vzdušje pa oživljajo zlasti prizori tragične zgodbe o *Piramu in Tizbe*, žanrsko učinkovite pa so tudi scene *lova, dvoboja in ljubezenskega para v ograjenem vrtu*.

Če v nizanju del mojstra Janeza Akvile in njegove delavnice preskočim poslikavo farne cerkve v Martjancih, potlej moram omeniti tudi poslikavo mestne župne cerkve Janeza Krstnika v Radgoni, ki naj bi nastajala v času okoli leta 1405. Od nje se je ohranil le skromen in za slogovno prepoznavo premalo zgovoren fragment freske in kaže del napisal ter del nekega neznanega *donatorja z modelom cerkve v roki*.

Slednje znano delo mojstra in njegove slikarske delavnice, ki so ga avstrijski konservatorji odkrili šele v letih 1977/78, je poslikava notranjščine nekdanje avguštinske-eremitske cerkve v Fürstenfeldu.²⁶ Samostanu, ki ga je že leta 1364 ustanovil Habsburžan Rudolf IV., je bila zgrajena cerkev do leta 1368. Poslikana je bila nekaj desetletij pozneje, natančneje po letu 1400, ko je samostan pridobil zapuščino Nikolaja Riegersdorferja in njegove žene.

Poslikava v Fürstenfeldu kaže prvine internacionalne gotike, ki jih je v delavnico Janeza Akvile zanesel neznan slikar, ki ga istovetim s mojstrovim sodelavcem že iz pred tem nastale poslikave v prezbitoriju v Martjancih. Zaradi tega ga imenujem z začasnim imenom **mojster martjanskih apostolov**. Delavnica je prezbitoriju avguštinske cerkve v Fürstenfeldu poslikala štiriindvajset dopasnih likov v medaljonih, dasiravno jih je ohranjenih manj, ki izmenično kažejo pare *prerokov in apostolov*, pač v uresničitvi tipologije *concordia veteris et novi testamenti*. Posamični liki so le stežka razpoznavni, med njimi pa sta najbolj ohranjena prerok *Jeremija* in *apostol Peter*. Više, v poljih pod konzolami, so vnovič upodobljeni na prestolih starozavezni preroki, pri tem pa velja opomniti na likovno učinkovito rešitev njihovih glav, saj so le-te bile plastično oblikovane kot konzolni nastavki obočne mreže.

Izmed prizorov v Fürstenfeldu posebej izstopa podoba *Veronike s prtom*, za njo pa stojè češki zgledi, zlasti prvine, katerih protagonist je bil Mojster třeboanskega oltarja (Meister von Wittingau). V obrazu, ki naj bi kazal *Kristusovo obličje*, opažamo izrazite portretne karakteristike. V njem bi lahko celo spoznali namig na lastno *podobo slikarja*, zlasti zato, ker je ob Veronikinih nogah upodobljeno tudi slikarsko cehovsko znamenje. Ob tem zadnjem znanem delavničnem delu naj velja opozorilo, da se v portretnem značaju obraza na *Veronikinem prtu* srečujemo s potezami protorenesančne resnosti, zazrte v realizem, ki je šele sledil.

Poslikave v Martjancih sem se doslej dotaknil le v točkah, ki so pripomogle k mozaični skici o osebnosti Janeza Akvile. Tako v *avtoportretu* kakor tudi v samem napisu nad vrsto pritličnih prizorov v prezbitoriju spoznavamo Akvilo kot slikarja. Kljub temu se je v obrambo teze, da je pač bil mojster Akvila v prvi vrsti predvsem slikar, nujno dotakniti nekaterih problemov v zvezi z

25 *Johannes Aquila*: 1992, pp. 38, 86-89 (repr.), 121-122.

26 *Ibidem*, pp. 42-46, 106-112 (repr.), 126-127.

Sl.3. Martjanci, žup. c. sv. Martina, *župnik Erazem in apostoli*, mojster martjanskih apostolov (foto: Marjan Smerke)

Abb.3. Martjanci, die Pfarrkirche des hl. Martin, *der Pfarrer Erasmus und die Apostel* (Photo: Marjan Smerke)

arhitekturo prekmurskih gotskih cerkva 14. stoletja, ki jih je Stelč poimenoval kot prekmurska skupina.²⁷ Kaže, da je gradnja cerkva v Prekmurju potekala po določenem zaporedju, kar je mogoče prepoznati v samem arhitekturnem tipu, zlasti pa v razvoju stavbnih členov. Kot prvo v tej vrsti štejem arhitekturo starega prezbiterija soboške farne cerkve sv. Nikolaja, zanjo pa je znano, da jo je poslikal nek neznan slikar, ki je prišel sem iz prostora današnje Slovaške.²⁸ Za njo je mogla časovno nastati arhitektura velemerške cerkve, potlej turniške, pa arhitektura cerkve pri Sv. Juriju ter naposled župna cerkev sv. Martina v Martjancih. Moje stališče je, da je ob Akvilovi slikarski delavnici najverjetneje delovala v Prekmurju še posebna stavbarnica. Kvečjemu je mogoče tudi za naprej pustiti odprto vprašanje, ali je bil Akvila hkrati tudi neke vrste podjetnik, ki je ob poslikavi poskrbel tudi za gradnjo omenjenih cerkva.

Brez dvoma je mojster dodobra obvladoval prostor, v katerem je snoval svoje slikarje, še več: v zasnovi prizorov se bliža iskanju ustreznih arhitekturnih ambientov, ki pa mu večidel služijo kot nekakšna dramaturška kulis, kamor postavlja svetniške figure ali naslika dogodek iz svetniške legende. Cerkev v Martjancih razodeva na zunaj in v notranjščini, da je nastala iz enotne oblikovne volje. Razmeroma stroga členitev cerkvenih sten ponuja skorajda idealno mesto za poslikavo. Imanentni red arhitekture narekuje tudi vzpostavitev ustrezne simbolne predstave v njej. Prezbiterij, ki naj bi s svojo liturgično funkcijo služil predstavam o nebeškem Jeruzalemu, je po slikarijah strogo členjen in že uveljavlja sicer ohlapno ikonografsko shemo »kranjskega prezbiterija«.²⁹

V pritličnem pasu prezbiterija se od severne stene vrste prizori, ki kažejo sv. Martina, kako od svojega plašča reže blago in ga daje beraču, sledijo mu celopostavni liki svetnic *Dorotheje*, *Helene* in *Barbare*, na vzhodni stranici pa figure *Marjete*, *Apolonije* in *Hedvike*. V pritličju južne prezbiterijske stranice so naslikani *Elizabeta Ogrska*, *žene pri grobu* in *Imago Pietatis*. Južna stena kaže najprej sv. Martina kako obuja k življenju troje mrtvih viteзов(Sl.2), poleg tega prizora pa je žanrsko razgibana podoba *smrti sv. Martina*.³⁰

Osrednji, največji del prezbiterija zavzemajo celopostavni liki *dvanajstih apostolov*,³¹ upodobljenih v bogato drapiranih oblačilih. Visoke postave so zasnovane v lahni S-liniji pred zelenomodrim ozadjem, nad njimi se dviga razgibana baldahinska arhitektura. Ob nogah prvega apostola na severni steni kleči *župnik Erazem* (Sl.3), od njega pa se vije napisni trak *deus esto propicius michi peccatori* - bog bodi milostljiv meni grešniku. V prvi skupini je po atributu mogoče spoznati kvečjemu apostola Jerneja, v drugi severni stenski traveji pa so z leve na desno naslikani *Andrej*, *Peter* in *Pavel*. Med oknom severne in vzhodne stranice je svoje mesto dobil sv. škof, ki naliva ubožnemu vode. Popularnemu motivu sv. *Nikolaja*, ki obdaruje ubožne neveste, je namenjena ploskev med oknom vzhodne in južne prezbiterijske stranice. Na sami južni steni vodi prvo skupino apostolov *Janez Evangelist*, v drugi skupini pa sta apostola *Jakob* in *Tomaž*. V oglu, ob oknu južne stene prezbiterija, je

27 France Stelč, *Umetnost v Slovenski krajini, Slovenska krajina* (zbornik), Beltinci 1935, p. 24.

28 Janez Balazic, *Prispevki k razreševanju umetnostnozgodovinske problematike soboškega prezbiterija*, *Zbornik soboškega muzeja*, 1, Murska Sobota 1991, pp. 33-56.

29 Stelč: 1969, pp. 38-48.

30 Cf. *Johannes Aquila*: 1992, pp.94-97 (repr.).

31 Ibidem, pp.98-101 (repr.).

upodobljen sv. Erazem, ki stoji nasproti že omenjenega župnika Erazma na severni steni, ki ga smemo gotovo videti v vlogi naročnika gradnje in poslikave cerkve.

Apostoli očitno kažejo drugačno slogovno naravnost slikarja, katerega stilne poteze se že odmikajo od prvin, ki smo jih kot označevalne spoznali pri Akvilovih starejših delih. V njih se namreč kaže tista stopnja gotskega slikarstva, ki pod pojmom internacionalne gotike zavladala ob izteku 14. stoletja domala po vsej Evropi. Slikarski način govori, tako pa velja tudi za poslikavo v Fürstendeldu, da so v delavnico zašle bodisi povsem sveže pobude oz. nek na Češkem šolan slikar, seveda mlajši sodobnik Janeza Akvile, ki ga je mogoče videti tudi kot njegovega naslednika. Stilni profil našega slikarja moremo iskati v smeri del *mojstra třeboňskega oltarja*, paralele pa bi našli tudi v rokopisnem slikarstvu, zlasti v iluminacijah, ki so nastale za češkega kralja in cesarja Venceslava. Med iluminatorji, ki so v tem oziru posebej vplivali na našega slikarja, velja omeniti *mojstra Frano*, katerega slikarske karakteristike so le-temu presenetljivo sorodne. Iz tega sledi, da je martjanski slikar moral poznati delo, če že ne same rokopise, ki so nastali za omenjenega Venceslava v času okoli leta 1390.

Seveda bi bilo zmotno, da bi pri poslikavi v Martjancih Janezu Akvili povsem odrekli udeležbo. Nasprotno, mojster je lastnoročno naslikal oba preroka, kralja Davida in Salomona nad čudovito baldahinsko arhitekturo v zaključku prve severne stenske traveje.³² Zlahka opazimo, da gre za obrazna tipa, ki sta po plastični modelaciji, zlasti pa v obrazih identična s tistimi, ki jih poznamo iz Veleméra in Turnišča. Mojstru Akvili je smiselno pripisati tudi poslikavo v prvi poli oboka, kjer so upodobljeni *simboli štirih evangelistov* ter prizor z *angeli*, ki nosijo *Kristusa v mandorli*. Ostale preroke, naslikane v zaključkih sten, ter *anđele* s teksti hvalnic na oboku³³ pa po stilnih potezah pripisujem mojstru martjanskih apostolov.

Ob že omenjenih prizorih je sočasno nastajala tudi poslikava notranje stene slavoloka, kjer je čez celo ploskev naslikan *Jurijev boj z zmajem*, v levem oglu *Pavel puščavnik*, v desnem pa *lev pri vodi*,³⁴ ob katerem zlahka opazimo vezi z iluminacijami iz *Venceslavove biblije*.

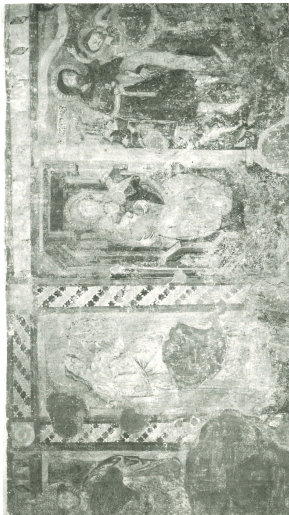
Večkrat se je zastavljalo vprašanje o tem, ali so slikarije na zunanji slavoločni in južni ladijski steni³⁵ sočasne s poslikavo prezbiterija, obveljalo pa je prepričanje, da so nastale nekolikantj pozneje, namreč okoli leta 1400. Stilni značaj slikarj na severni ladijski steni, kjer so z leve na desno upodobljeni sv. papež (Gregor), Katarina Aleksandrijska z donatorjem, Ana Samotretja ter Krst v Jordanu (Sl.4), kaže, da gre za isto roko, ki je v prezbiteriju slikala postave apostolov. Taisti slikar je zasnoval dandanašnji zaradi baročnega svoda okrnjena prizora na slavoločni steni, namreč *svetnika z donatorjem* in *Marijo zavetnico s plaščem*. Najbrž se ob tem ne bom pretirano motil, če nastanek poslikave, ki jo pripisujem začasno imenovanemu *mojstru martjanskih apostolov*, razpotegnem čez celo zadnje desetletje 14. stoletja.

32 Johannes Aquila: 1992, p. 102 (repr.).

33 Ibidem, p. 104 (repr.).

34 Johannes Aquila: 1992, p. 103 (repr.).

35 Ibidem, p. 92 (repr.).

SL.4. Martjanci, žup. c. sv. Martina, poslikava na severni ladijski steni, mojster martjanskih apostolov (foto: Marjan Smerke)
 Abb.4. Martjanci, die Pfarrkirche des hl. Martin, die Szenen an der nördlichen Wand des Langhauses, Meister der Apostel von Martjanci (Photo: Marjan Smerke)

Ob koncu velja opomniti, da poslikava farne cerkve sv. Martina v Martjancih predstavlja važen mejnik v delovanju slikarske delavnice Janeza Akvile, saj posrečeno združuje dvoje različnih stilnih stopenj, torej gotskega - prostorsko plastičnega sloga, ki mu je pripadal Janez Akvila, in delo mojstra martjanskih apostolov, katerega stilni značaj že pomeni vnos novih slikarskih prvin internacionalne gotike. Vse to se je odvijalo sočasno s tedaj najbolj progresivnimi umetnostnimi strujami, zato poslikava v Martjancih nemara zasluži posebno pozornost tudi znotraj srednjeevropskega kulturnega prostora.

JOHANNES AQUILA UND DIE MALEREIEN IN MARTJANCI

Zusammenfassung

Die Erforschungen des Opus von Johannes Aquila nahmen einen Aufschwung im Sinne der Qualität vor allem nach dem internationalen Symposium, das im Jahre 1984 in Szombathely stattfand; die Forschungsergebnisse sind im Jahre 1989 in einer Buchform erschienen. Im Jahre 1992 feierte die Pfarrkirche des hl. Martin in Martjanci ein ehrwürdiges Jubiläum - den 600. Jahrestag. In diesem Zusammenhang ist vielsagend die Inschrift: ... Item Anno M^o .C.C.L.X.X.X./X. II. Edificata. fuit. ista. ecclesia. et (..) / t(em)p(or)e plebani Erasmi., in Übersetzung: im Jahre 1392 wurde die Kirche erbaut, zur Zeit des Pfarrers Erasmus. Die Jahreszahl 1392 ist als der zeitliche Grenzstein zu verstehen, als die Kirche erbaut wurde. Die Fortsetzung der Inschrift, nach der Distinktion in der Form von einer stilisierten Blüte, lautet: p(er).man(us).Johannis. Aquila.de.Rakersburga.oriundi ..., also: mit der Hand von Johannes Aquila, stammend aus Radkersburg ... (verziert, bemalt?). Aus der Inschrift und aus dem Autoporträt im Chor der Pfarrkirche von Martjanci erfahren wir, daß hier der Meister Johannes Aquila an der Arbeit war.

Aber wer war Johannes Aquila? Nach bisherigen Erkenntnissen wurde er wahrscheinlich zwischen 1340 und 1345 geboren. Er "stammte" aus Radkersburg. In seiner Jugend war er Schüler in einem von Klosterskriptorien, wofür wir Grundlagen in den Malereien selbst suchen können, so in seinem ersten bekannten Werk - in der ehemaligen Pfarrkirche in Velemér (1377/78, heute in Ungarn), in der alten Pfarrkirche in Turnišče (Chor 1383, Langhaus 1389), im Keller eines Bürgerhauses in Radkersburg (um 1390), die Malereien in Martjanci (nach 1390) und im letzten bekannten Werk - in den Malereien in der Augustiner-Eremiten Kirche in Fürstenfeld (nach 1400) in der österreichischen Steiermark.

In seinen Werken, die von den Elementen des gotischen räumlich-plastischen Stils bezeichnet sind, kann man die Einflüsse der tschechischen Tafel- und Wandmalerei aus der Zeit Karl des IV. Luxemburger finden, vor allem aber die Einflüsse der illuminierten Handschriften (Liber viaticus aus der Zeit zwischen 1355 und 1360, Antifonar aus der Bibliothek in Vorau, datiert in die Zeit um 1360, und die Handschriften aus der Zeit um 1365, die zur Zeit von Johann von Troppau und Johann von Neumarkt entstanden sind).

Johannes Aquila stellt sich in seinem Opus vor allem als Maler vor, wovon seine Autoporträts aus Velemér und Martjanci zeugen. Neben ihnen, wie z.B. in der Inschrift in Fürstenfeld, befindet sich auch das Malerzunftzeichen und die Inschrift Omnes s(anc)ti.orate. p(ro) me Johanne Aquila pictore, in Übersetzung: alle Heiligen, betet für mich, Johannes Aquila, Maler. Gerade darin enthüllen sich die wesentlichen Kennzeichen, die Aquila als Maler bestimmen.

In Martjanci bemalte Aquila und seine Malerwerkstätte nach dem Jahr 1392, als die Kirche erbaut wurde, das ganze Volumen des Chors und auch einen Teil des Langhauses. In der ebenerdigen Zone sind im Chor die Szenen aus der Legende des hl. Martin, daneben die Figuren der Heiligen und Imago pietatis. Die Zentralstelle nehmen die Figuren von zwölf Aposteln ein, des Pfarrers Erasmus, des hl. Bischofs, des hl. Nikolaus, der die armseligen Bräute beschenkt und des hl. Erasmus.

In den Abschlüssen der Chorwände sind die Bildnisse der alttestamentlichen Propheten, auf dem Gewölbe aber die Symbole der vier Evangelisten, die Engel mit Christus in der Mandorla und die Engel mit den Texten der Loblieder. An der inneren Wand des Triumphbogens sind der hl. Georg im Kampf mit dem Drachen, Paulus Einsiedler und der Löwe beim Wasser abgebildet. Gering erhalten sind die Malereien an der Außenwand des Triumphbogens, die den Donator mit dem Heiligen und die Schutzmantelmadonna darstellen; an der nördlichen Seite des Langhauses sind die Bildnisse des hl. Papstes (Gregor?), der Katharina mit dem Donator, der hl. Anna Selbdritt und der Taufe in Jordan.

Die meisten Malereien, außer den zwei Propheten im Abschuß der nördlichen Wand des Chors und der Malereien des ersten Gewölbebogens und einiger anderer Figuren, die offensichtlich eine eigenhändige Arbeit von Aquila sind, sind unter der Hand eines unbekannten, jedenfalls eines jüngeren Mitarbeiters von Aquila der nach bestimmten Malerzügen der Apostel mit dem vorläufigen Namen "Meister der Apostel von Martjanci" bezeichnet wird. Die stilistischen Charakteristiken des Meisters der Apostel von Martjanci entsprechen den Elementen der internationalen Gotik, hinter denen die Muster des Meisters des Wittingauer Altars und die Illuminationen aus der sogenannten Wenzeslavs Bibel stehen. Die Malereien in Martjanci stellen einen bedeutenden Grenzstein in der Tätigkeit der Malerwerkstätte von Johannes Aquila dar, denn sie vereinigen zwei verschiedene Stilströmungen sehr gut, also den gotischen räumlich-plastischen Stil, dem Johannes Aquila angehörte, und die Arbeit des Meisters der Apostel von Martjanci, dessen Beitrag sich nach den frischen Anregungen der Malerei der internationalen Gotik richtet. In diesem Hinblick sind die Malereien in Martjanci auch innerhalb der mitteleuropäischen Kunsthinterlassenschaft der Aufmerksamkeit würdig.

MARTJANSKA CERKEV V 17. STOLETJU

Franc Kuzmič

Ko je nadvojvoda Ferdinand Habsburški, namestnik kralja Rudolfa v Notranji Avstriji, septembra in oktobra 1598 izgnal protestantske pridigarje in učitelje iz Štajerske in Kranjske,¹ se je dotok protestantizma v krajini med Muro in Rabo okrepil. Zemljiški gospodje Nadasdyji so dali pregnancem zatočišče na Petanjcih,² Szechyji pa pri Gradu na Goričkem in Soboti. Žal se ti pregnanci zaradi jezika niso mogli vključiti v nadaljnji razvoj reformacije na ozemlju Prekmurja, zato so odhajali naprej, večinoma na sever med Nemce.³

V tem času so se pojavili v bližini še Turki. Oktobra 1600 je padla Velika Kaniža.⁴ Sultan je Veliko Kanižo nato povzdignil v sedež pašaluka (ejaleta). Kljub sklenitvi miru med kraljem Rudolfom in sultanom Mohamedom III. leta 1606 so Turki občasno vdirali na vmesni pas, to pa je bilo Prekmurje.⁵

Na prehodu v 17. stoletje so torej tudi Prekmurje in samo vas Martjance pretresali najrazličnejši dogodki: turške tolpe so sprva ropale, potem je sledila nekakšna neuradna turška zasedba Prekmurja, v župnijo Martjance pa je prihajal protestantizem.

Ze konec 16. stoletja so v Martjancih župnikovali župniki, ki so se v srcu oprijeli Lutrovega pojmovanja vere.⁶

Iz posebnega popisa o davkih iz leta 1599 in 1601 je razvidno, da je martjanski pastor plačeval 4 forinte in 50 denarjev davka.⁷ Po vsej verjetnosti bi naj bil to Ivan Jagodič, katerega omenja protestantska vizitacija iz leta 1627, da je vernikom iz nekaterih vasi znižal svojo zbirco. Toda vizitatorji zahtevajo, da mora popraviti nazaj na staro mero.⁸

Vizitacijski zapisnik iz leta 1627 za Martjance vsebuje:

»Vizitacija martjanske cerkve, opravljena 13. julija za pastora Mihaela Domjana.

Pastorjevi dohodki:

K tej župniji pripadajo trije kosi zemlje, na katerih morejo posejati vsega 40 mernikov rži ali pšenice. Tudi je majhen gozdiček, iz katerega je dovoljeno

1 Metod Benedik: Protireformacija in katoliška prenova. - V: Zgodovina Cerkve na Slovenskem. Celje (MD) 1991, 113-140.

2 Ivan Škafar: Priloge : izvirna poročila, regesti in zapisi o delovanju luteranov (evangelikanov) na Petanjcih 1592-1637. V: Acta ecclesiastica Sloveniae 6 (1984), str. 155-222.

3 Franc Šebjančič: Protestantško gibanje panonskih Slovencev. Murska Sobota (FZ) 1977, str. 11-13.

4 Székfi Gyula: Magyar történet. Budapest 1935. Köt. 3.

5 Bogo Grafenauer: O turški oblasti in o nastanku drobne zemljiške posesti v Prekmurju. V: Prekmurški Slovenci v zgodovini. M. Sobota 1961, str. 82.

6 Janez Erjavec: Župnija Martjanci. V: Stopinje 1977, str. 82.

7 J. Erjavec, n. d., str. 82.

8 Ivan Zelko: Gradivo za zgodovino reformacije v Prekmurju. ČZN 1973, zv. 1, str. 112-113.

predikantu nositi snljad na ogenj razen hrastovega lesa.

Dalje je travnik poleg nekdanjega ribnika, na katerem more zrasti, ko dobro obrodi, 16 voz sena.

Dalje je vinograd v Vučji gomili, katerega je predikant Janez Salasegi prepustil Jurku Ferenceku, da ga obdeluje in da popolnoma ne propade - pod pogojem, da daje vsako leto predikantu od njega vedro vina gornine. Toda kot prepoznajo stari ljudje, je vinograda skupaj z orno zemljo, sadovnjakom in travnikom toliko, da bi od tega morali dajati eno vedro; in drug človek bi dal tudi z veseljem. Zato je treba župnijski vinograd prepustiti predikantu, ker je že pet let, da ni dal niti kapljice gornine, nasilno ga imajoč v lasti. Celo prej, če je kdaj tudi dal, je bilo to tudi ničvredno.

Dalje dajejo v trgu Martjanci, v Mlajtincih, Moravcih, Sebeborcih vsi celi kmetje in polkmetje, ki imajo vprego, in prav tako, ako je nimajo, po en mernik rži vrhane mere; tudi proso tako, če ga vzame namesto rži. Ti vaščani, ki imajo vprego, so dolžni vsako leto zorati dvanajst ogonov, predikant pa jim je dolžan postreči z jedjo in s pijačo.

Dalje gre podobno mernik pšenice iz Puconec, toda ne orjejo. Iz Gorice (mu) gre prav tako od vsakega mernik rži; ne orjejo.

Dalje plačujejo Predanovčarji 23 denarjev manj en dunajec, to so dolžni dati vedno ob novem letu.

Dalje plačujejo sedaj Brezovčani, Lemerčani, Pužovčarji, Strukovčarji 15 d. Toda kakor se spominjajo ljudje, so nekda iz teh vasi plačevali tudi z mernikom. Toda neki "papeževski" duhovnik je rajši jemal namesto mernika žita 15 denarjev, ker je bilo žito poceni; in zato je prišlo to končno v navado. Zato je to treba popraviti.

Dalje plačujejo sedaj župljani od podružnice sv. Sebeščana: Šalamenčani, Pečarovčarji, Vanečarji, Moščančarji, Dankovčarji, Mačkovčarji namesto mernika trideset pintov vina tisti, ki imajo celo kmetijo - polkmetje pa petnajst, štrtinjeki sedem in pol, kočarji en pint. Nekda so pa dajali, kot priznavajo vaščani sami, celi kmetje štirideset pintov, polkmetje dvajset itd. Pa je bil predikant po imenu Janez Jagodič, ki jim je iz svoje volje pustil deset itd. - in tudi sedaj tako plačujejo zaradi tega dovoljenja. Toda treba je popraviti.

Dalje dajejo kočarji po vsej župniji po enodnevnega delavca.

Dalje so vasi, ki so bile opustošene zaradi Turkov, namreč Negonci, Tešanovci, Križanci, Obranačakovci, Bükovnica. Te vasi so tudi dajale mernik rži vrhane mere in tudi orale dvanajst ogonov, namreč Negonci in Tešanovci. Druge tri so plačevale z vinom po štirideset pintov celi kmet itd. Sedaj so te vasi opustošene in nič ne dajejo od tega. Toda ti vaščani si dajejo postavljati hiše raztreseno po hribih in uživajo polja svojih opustošenih posestev. Kadar želijo, jim je celo predikant na razpolago. Enako kot vsi drugi so tudi taki dolžni sedaj plačevati toliko, kot so plačevali v svojih nekdanjih vaseh, iz katerih izhajajo. Kočarji (plačujejo) po štiri denarje.

Dalje gre od krsta hleb kruha od kmetov. Kočarji pa dajejo 4 denarje in hleb kruha. Dalje - od spovedi v cerkvi gre novčič (obol); na domu 4 denarji.

Dalje - od oklicev poročencev gre 4 denarji. Od poroke po vsej župniji 12 denarjev, pint vina, hleb kruha, pečenka.

Dalje - od vpeljevanja otročnice 4 denarji.

Dalje - od pogrebne sprejema tu v trgu ne gre nič; ako pa kdo želi, da ima predikant ob mrliču nagovor, plača 40 denarjev.

Dalje - ako kdo umrje v zunanjem delu župnije, niti od nagovora niti od

spremljanja (mrliča) ne plačujejo več kot tolar ali mernik pšenice ali koš čebel; od tega je predikant dolžan plačati kantorju dvajset denarjev.

Dalje - ako prinesejo mrliča iz vasi brez spremljanja in žele, da predikant skupaj s kantorjem in z dijaki poje ob grobu, gre od tega 20 denarjev; groš od tega je kantorjev.

Dohodki cerkve:

Cerkev ima dva keliha skupaj s patenama, vsi so iz srebra in pozlačeni. Drugega dohodka cerkev nima, razen da gre od vsakega mrliča, ki ga pokopljejo v cerkvi, 1 forint, ki ga sprejmejo cerkveni ključarji.

Cerkev ima 63 forintov denarja, ki je bil v tem letu razdeljen (izposojen) in od katerega gre vsako leto 10 denarjev obresti od forinta. Te obresti so dolžni zbrati cerkveni ključarji na svečnico - in (jih) ali pri sebi držati ali tudi to izposoditi na obresti.

Dalje - 228 forintov cerkvenega denarja je odnesel Jurij Széchy ko je ob osamosvojitvi od očeta odšel v Balog, in ga je pod prisego obljubil vrniti. Njegovo ženo je treba terjati. Ako bi pa ne hotela dati, je treba tudi po zakonu zahtevati od nje. Blagorodni gospod Tomaž Szechy je odnesel kelih, obljubivši njegovo ceno; tudi sedaj je še tam.

Kantorjevi dohodki:

Kantorju plačujejo Noršinci in Nemčavci vsak celi kmet in vsak polkmet mernik pšenice zvrhane mere; ti so dolžni predikantu orati s svojim plugom dvanajst ogonov. Tako so dolžni dati kočarji po enodnevnega delavca letno.

Dalje od zvonjenja ob pogrebu 5 denarjev; od spremljanja mrliča 20 denarjev.

Dalje - od poučevanja otrok mu gre prav toliko kot v Murski Soboti.

Dne 13. julija leta 1627:

NB. Jaz Mihael Domjani obenem s svojo ženo in s svojimi otroki odstopam svoj vinograd v Mihalovskem bregu - namreč tri ogone vinograda - kateremu je na eni strani mejaš Sebastijan Serec, na drugi strani Matej Sakač - martjanski župniji s pogojem, naj ga uživa naslednji predikant, ako ga hoče; ako ga pa hoče prodati, naj bo njegova cena za stavbo cerkve. Ta vinograd pa tedaj izročim iz svoje roke in tudi iz rok svoje žene in svojih otrok, ko se po božji volji odselim od tod ali ko v tem kraju umrjem. Zaradi večje gotovosti dajem podpis s svojo roko.

Gornina vinograda je pet pintov. Isti kot zgoraj.

(nečitljiv podpis)

To je napisano svojeročno v dveh izvodih.⁹

Omenjeni vizitacijski zapisnik nam nudi vpogled v gmotno stanje martjanske župnije.

Naj še pripomnimo, da so vasi Puževci, Brezovci, Lemerje in Strukovci tvorile posebno podružnico sv. Marjete v Puževcih. Do leta 1756 je pripadala k martjanski župniji, nato pa k cankovski župniji.¹⁰ V letih 1590-1756 je bil

9 Prevod vizitacijskega zapisnika je bil objavljen v ČZN 1973, zv. 1, str. 105-126; citat na str. 112-114.

10 Vis. cam. 1756, str. 1156-1158.

v Puževcih krajevni duhovnik. Ko so leta 1655 kalvinci prevzeli martjansko župnijo, se je evangeličanski duhovnik začasno preselil k podružnici sv. Marjete.¹¹ V letih 1672/73 in vse do 1756 je deloval pri tej podružnici spet katoliški licenciat.¹²

V času turških ropov martjanski predikant Ivan Salasegi (Janos Szalaszege) ni mogel sam obdelovati cerkvenega vinograda v Vučji Gomili, zato je bil skupaj s cerkvenimi ključarji prisiljen izročiti ta vinograd v obdelavo Jurku Ferenceku. Dogovor je bil sklenjen leta 1604.¹³

V prvi polovici 17. stoletja je martjanska župnija imela 25 gospodarsko dokaj razvitih naselij v osrednjem delu Prekmurja, s tem pa je imel duhovnik vsekakor zaznaven vpliv na razvoj dogodkov v Prekmurju. Tega so se zavedale vse strani: kalvinska, luteranska in katoliška, najbolj pa menda kalvinska, ki je zaradi pomanjkanja pastorejv domačega rodu in vse večjem širjenju luteranstva do leta 1640 izgubila vse prekmurske župnije, ki jih je imela pod svojo upravo.¹⁴

Martjanci so v letih 1612-1618 spadali pod kalvinski seniorat s sedežem pri Sv. Juriju na Goričkem.¹⁵

Kalvinski škof Istvan Pathy je 11. novembra 1612 na sinodi v Köveskutu ordiniral Mihala Domjana, kalvinskega duhovnika v Martjancih. V Martjancih je deloval v letih 1612-1648.¹⁶

Svoj vinograd v Mihalovskem bregu je v posebni oporoki 13. julija 1627 prepustil martjanski cerkvi.¹⁷ Ta martjanski pastor Mihael Domjan je bil menda tisti, ki je zanimal iskrno verske nestrpnosti v martjanski župniji. Čeprav je bil ordiniran kot kalvinski duhovnik, je vseeno pred luteranskimi vizitatorji leta 1627 izpričal svojo pripadnost luteranstvu, čez dve leti pozneje pa je bil na kalvinskem cerkvenem zboru v Kermendinu. Leta 1618 je bil v Szentlőrinczu izvoljen za kalvinskega presbiterja (pomočnika seniorja) rogašovskega okrožja.¹⁸

Iz časa njegove duhovniške službe pa izvira še en zanimivi dokument, in sicer takoimenovana "Martjanska pogodba" iz leta 1643. Napisana je v prekmurščini, nanaša pa se na že prej omenjeni vinograd v Vučji Gomili. Prepisana v gajici se glasi: "*Mi Svetoga Martina Cehmeštri v-Martjance, Forjan Šebjan, Bencik Števan z-Tešanovec, Nemec Mataj z Martjanec, i Ullen Štefan z-Martjanec, damo naznanje vsem kim se godi pristoi po vetom našem liste da nigdašnji vu Kristuši preminoči naši Bratove, i počteni Cehmeštri Svetoga Martina po imeni Herbar Stanko z-Noršinec, Maroša Šebjan z-Mladetinec, Matjašič Lukač z-Martjanec i Halašta Gerigor z-Martjanec, ino Salasegi Janos Martjanski Predikator; bili so dali cerkveni vinograd Vuče gomile v roke našemu nigdanjemu gmajnaru Ferencek Jurku po kaniškem vretiei na šerto leto, tojeto Anno Domini 1604. pod tem zrokom, kai bi ga delal, i z njega hasen jemal,*

11 Ivan Zelko: Protestantska cerkvena uprava v Prekmurju od konca XVI. stoletja do leta 1781. V: Bogoslovni vestnik, 1970, str. 230.

12 Vis. can. 1698, 739-740 in Vis. can. 1756, str. 1128.

13 Tako je zapisano v pogodbi iz leta 1643. (Prim. Kronika 20 (1972) 1, str. 42-47.

14 F. Šebjanič: n. d., str. 32.

15 Ivan Škafar: Gradivo za zgodovino kalvinizma in luteranstva na ozemlju belmurskega in beksinskega arhidiaconata. V: Acta ecclesiastica Sloveniae 3 (1981), str. 101.

16 J. Erjavec, n. d., str. 83.

17 Glej konec pri vizitacijskem zapisniku - op. 9 v besedilu.

18 Glej op. 15, str. 98.

vseh do tih dob, doklam bi Gospodin Bog od poganske roke orsag oslobodil. Arie te Vinograd Predikator od Turkov i Racov nei-smel kopati, ni k njemu hoditi. A zatemtoga kaibiga prez vsake pravde, pernje, i ceringe v roke dal Svetoga Martina Cehmeštrom i Predikatoru, te bi iedno vedro goren vsako leto od toga vinograda Predikatoru daval. I gda bi se paki iedno malo omirilo bilo stemi Poganmi, anno Domini 1642, počese naši pošteni Cehmeštri od Ferencek Jurka sinov te vinograd Cirkveni jemati, tojeto od Ferencek Ševana, Mikloša i od Mihalj Djaka, a oni se postavise, i ne hoteše zrok pustiti, nego hoteše za svoj širok deržati, zatoga voło morali so Cehmeštri k pravdi stopiti v-Martjanec, pravda je te vinograd nazaj na Cirkev priglednola i vroke dala, tako govoreši, Nigdar nišče nemore Cirkvenoga široka ni odati ni kupiti, ni silom ladati ni deržati, Bili so vu te pravde Sobočki Pošteni Rihtarje Valpoti i ladavci Pleteš Mihalj, Petek Mataj, Recek Mihalj, Sabo Jörko, Forjan Marton, Podlessek Ivan, Tratnjek Mikloš, Tratnjek Ivan, Kolar Mataj, Hebar Martin, Grabar Juri, Hebar Mikloš, Lutar Mikloš Prokator, Lačen Mikloš, Temlin Balaš Deak Gospona Botjani Adama VRakičanski Dogoš, Bükeffi György Deak Gospona Forgača Dogoš, Cukvič Mikloš Deak etc, Luther Juri Valpot, i ostali vnogi. A mi Cehmeštri šteli smo te vinograd drugomi dati, ki bi od njega vekše gorno daval. Gda bi bil to zaslišal Ferencek Mikloš, pride k nam z leipimi ljudmi ter se začne moliti, naj bi te Cirkveni širok ne jemali proč od njega, ar bi on gotov bil od toga vinograda gorno pobolšati, a mi Cehmeštri štiri vedra gornoga počesmo od njega prositi, a te Ferencek Mikloš svoje dobre vole obeča vsako leto tri vedra goren, pred svetoga Martina dnem z iednim tlednom Martjanskomu Predikatoru pripelati, nato smo engedüvali te vinograd tomu Ferencek Miklošu, kopati, gnojiti, grobati, povekšavati, ino vsega zasaditi, vživati vse do teh dob doklam bode hotel Martjanski Predikator sam te vinograd kopati. I te Ferencek Mikloš se nam vsem Cehmeštrom i vsoi Počtene Gmajne i Predikatoru z vörom i z prisegom obečal i založil, da gda godi bode hotel Martjanski Predikator te Cirkveni Vinograd delati, da ga hoče dobre vole svojimi Bratmi, prez vsake Pravde, prez vsake ceringe i Plače nazaj v roke dati, engedüvati, zevsim Cimprom ka je gode na Cirkvenoj zemli pocimpral, Ar smo mi njemu prez Penez te vinograd dali, tak i on hoče nam prez penez nazaj dati, gda godi bode potrebno ali Cehmeštrom ali Predikatoru. Bili so v tom zpravišču naši leipi Sosdje i pošteni Gmajnarje z Martjanec Lačen Mikloš, Duah Mikloš, Matjašič Ivan, Lopič Štefan, z Vanečega Lončar Mikloš, z Puconec Lončar Mihalj, z Mladetince Dravec Števan, z Štefanovec Šibonka Jörko, i ostalni gmajnarje z našim Dušnim Pasterom Domianji Mihalj Predikatorom navkupe. To spravljanje smo med sobom z Aldomašmi polgi običanja poterdili, ino znašim podpiskom i zpečatni zapečatili. Pisano i včinjeno je veto dugovanje 1. januari Ano a partu Virgineo 1643.

	+
	Benczik Stephan
+	
Sebian Forjan	
mppria	
	+
	Ullen Stevan
+	
Nemecz Mattaj	
	+
	Michäel Domiany Pastor
	S. M. ppria

(Z drugo, poznejšo roko:)

Quod Copia haec cum suo Vero Originali de V(er)bo ad verbum n(on) tantum 97

Comportata Sed et propria manu descripta sit Testor.

Nicolaus Barbely Districtus
Tottsagh VArchidiacon mppria

(Tretja roka:) Super Vineas Parochia
les in Sidahegy.¹⁹

Po Domjanovi smrti je prišlo do odkritega spopada obeh protestantskih struj, ko so luterani določili svojega novega martjanskega predikanta in istočasno tudi kalvinci. Luterani so namreč v Loesmandu 22. julija 1648 ordinirali za Martjance Janeza Synkocha (Šinkovca), kalvinski škof pa je 14.9.1649 ordiniral za Martjance Domjanovega sina Mihaela. Po prevzemu duhovniške službe je Domjan naletel na nezaupanje in odpor dobršnega dela faranov. Čez dve in pol leti je moral Martjance zapustiti. V tem času je bil v Martjancih tudi luteranski predikant Synkoch. Toda kalvinci so na sinodi v Kajdonu 24. maja 1652 ordinirali za Martjance predikanta Janeza Rakicsanyija (Rakičanskega).²⁰ Tako sta spet v vasi živela dva predikanta različnih veroizpovedi. V vasi je nastal razdor. Kalvinski verniki so prepovedali vstop v cerkev luteranskemu predikantu, luteranski pa kalvinskemu.²¹ Nezačuden luteranski verniki so hoteli imeti le svojega predikanta, zato so se zdražbe, prepiri in prerekanja nadaljevali, dokler se štirinajst ali osemnajst uglednih martjanskih občanov in odločilo in odpravilo v Veliko Kanižo k turškim oblastnikom po pomoč. Ti naj bi naredili dokončno red. Odposlanci so imeli s seboj pismo, ki je bilo zapečatenost s pečatom Železne županije. Kaniški age so presodili, naj v kraju delujeta kalvinski in luteranski predikant. V madžarskem jeziku napisana dva odloka, datirana z 29. junijem 1652, prvi je namenjen martjanskim vernikom, drugi pa luteranskemu predikantu augsburške veroizpovedi.

Pismi turških oblastnikov se glasita:

"Martjanskemu občinstvu v Železni županiji. Mi, kaniške mejne utrdbe poglavitni age: vi, ki ste martjanski občani, od malega do velikega, ko boste videli to naše pismo, vam s tem dajemo na znanje, da je izmed vas prišlo k nam štirinajst ali osemnajst vaščanov s pismom, zapečatenim s pečatom vse županije. Razumeli smo vse, kar je bilo v pismu: da naj vsakdo ostane pri svoji veri; kalvin naj vzdržuje kalvinskega pridigarja, luteran pa luteranskega in sleherni naj plačuje svojemu predikantu. Mi, kaniške age, smo to potrdili. Če so vam torej glave drage in jih potrebujete, zvesto prenašajte drug drugega. Živite lepo v miru med seboj. Predikanta obeh veroizpovedi bodita strpna drug do drugega in živita složno, ker če nastane zdražba med vama, bosta plačala s svojima glavama. Luteran naj plačuje luteranu, kalvinec pa kalvincu. Tega se držite. Če predikanta uživata sadove zemlje turškega ispaja, naj od nje tudi

19 Prepis iz razprave Ivana Škafarja: Jožef Bagary, Anton Trstenjak in martjanska pogodba iz leta 1643. V: Kronika 20 (1972) 1, str. 42-47.

20 Glej op. 15, str. 152.

21 Prim. Ferenc Oslay: Z historie našega naroda. V: Domovina 3 (1922), 9-10, str. 2.

plačujeta. Če vam je kaj do glav, se tega držite. Dano v Kaniži 1652." Namesto podpisa enajst pečatov.²²

Glede pisma predikantu pa prihaja do težave. Nekateri viri poročajo, da je pismo namenjeno kalvinskemu predikantu Janczu Rakičaniju,²³ drugi pa poročajo, da predikantu augsburške veroizpovedi.²⁴ Prevod omenjenega pisma je po Ivanocyjevem zapisu in objavi.²⁵

"N. N. martjanskemu predikantu augsburške veroizpovedi.

Jaz, Musel, martjanski ispai, ti dajem na znanje; si pop ali kakšen vrag? Znano mi je, da občane preganjaš in mučiš, sam pa hodiš sem ter tja in pohajkuješ. Zdaj pa, kakor hitro vidiš to moje pismo, če hočeš prebivati v moji vasi, spoštuj občane. Kajti če boš z vaščani še naprej ravnal tako kot doslej: pri svoji pravi turški veri ti pravim, da se boš tega kesal; v moji vasi pa ne bivaš, ker če izvem, da tam stanuješ, zagotovo pridem takoj tja in ti zažgem hišo."²⁶ "Dano v Kaniži, 1652. junija 29."²⁷

S tem martjanskim sporom sta se morala spoprijeti še oba superintendenta in nazadnje še predstavniki deželnega zbora v Bratislavi.²⁸

Glede tega spora je zanimivo še pismo grofice Sare Draškovič, ki si želi, da bi verniki martjanske župnije prišli nazaj v katoliško cerkev. Pismo se glasi:

"Svojemu dobrohotnemu gospodu iskren pozdrav.

Naj vas Bog blagoslovi z nebeškimi darovi!

Pater György Kiraly, prefekt mojih sinov, vam prinese to pismo in vam razloži voljo martjanske občine glede zadeve veroizpovedi.

Pred kratkim sem tega patra poslala k martjanskim občanom in jih opomnila naj vendar že nehajo z mnogimi prepiri in naj sprejmejo staro dobro papinsko vero in naj dovolijo vstop papinskemu duhovniku.

Na ta moj poziv so odgovorili takole: Če zemljiški gospodje to želijo od njih, bodo ubogali in dovolijo vstop duhovniku.

Ker pa tam bivaajoči luterani in rabini še zmeraj ne popustijo v verskih stvareh, prosim gospoda grofa kot enega izmed pospeševalcev katoliške vere, da najdete način, kako bi se vzpostavila katoliška vera tudi v naši martjanski cerkveni občini.

22 Pismo je bilo že večkrat objavljeno. Izvirnik je iz Martjanec odnesel profesor in madžarski zgodovinar Lajos Bitnicz, v martjanskem župnijskem arhivu pa pustil prepis. Pismo so objavili: Franc Ivanocy: Vázlatok a régmúlt korból, v: Szombathelyi újság 7 (1900) 15, str. 10. Prevod v slovenščino je nato delno objavil Josip Gruden (Zgodovina slovenskega naroda. Celje 1911, str. 701). Pismo je objavil tudi Fran Sušnik v svojem potopisu oz. spomilih Prekmurški profili (Slovenec, 1924) in nato še ponatis v posebni knjižici Prekmurški profili (Maribor 1929, str. 57-59). Prevod je Sušniku oskrbel Vilko Novak (prim. V. Novak, Srečanja s pisatelji, v: Mohorjevi koledar 1983, 171). Vilko Novak je tudi prevedel (Ivanocyjev prepis) za Novine (prim. Franc Ivanocy, Iz naše davnine, v: Novine 24 (1937) 34, 2). V Domovini (glej op. 21) je izšel tudi prevod v prekmurščini. Glej še objavo v AES 5 (1983) 236-237.

23 Prim. Stopinje 1977, 83; Prekmurški profili, str. 58.

24 Prim. Szombathelyi Újság, 1900, 15, 10; AES 5 (1983) 237.

25 To citirano pismo je kritično prevedel dr. Jožef Smej iz madžarščine, in sicer tako, da je primerjal Bitniczev prepis, Ivanocyjevo ter Oslayevo objavo. Za objavo tega prevoda se mu na tem mestu zahvaljujem.

26 Pismo je znova kritično prevedel dr. Jožef Smej.

27 Nekateri prevodi (AES 5 (1983), 236-237, Smej) nimajo zraven datuma 29. junia - so brez ali kvečjemu z letnico.

28 Glej op. 15, str. 110.

V tej točki sem pripravljena z vašim blagorodjem kot z enim izmed zemljiških gospodov sodelovati.

Več vam bo o tem ustno poročal omenjeni pater. Prosim vaše blagorodje, da mu popolnoma zaupate in da ga z natančnimi smernicami ter z dobrim odgovorom odpošljete nazaj k meni.

Prav nič ne dvomim, da bo Bog ustrezno moji sveti visokosti in časti tako uredil to zadevo, da se bo lahko ta uboga občina vrnila nazaj na staro katoliško vero.

Za ta svoj trud lahko tudi vaše blagorodje pričakuje od Boga plačilo.

Naj Vas Bog še dolgo ohrani v dobrem zdravju.

Datum iz Gornje Lendave, 17. oktobra 1651

Vašemu blagorodju dobrohotno uslužna

Sara Draškovič, vdova

po nekdanjem grofu Dionizu Szetsiju.²⁹

Deziderij Szechy, zemljiški gospod gornjelendavskega in soboškega ozemlja se je vrnil v katoliško cerkev že pred letom 1637. Žena Sara je bila iz hrvaške katoliške rodbine. Njen sin Peter Szechy je leta 1672 izgnal predikanta iz Grada.³⁰

Državni zbor v Bratislavi je 1. maja 1655 v navzočnosti evangeličanskega superintendenta Musaya odločil, da naj evangeličanski pastor Martjance zapusti. Vaščani, ki so bili večina v vasi, so se temu sklepu uprli. Na svojo stran so dobili zemljiškega gospoda Adama Batthyanya, ki je 6. junija 1655 superintendentu Musayu pisal, naj naredi red in ne prepusti cerkve v Martjancih kalvincem.³¹ Zemljiški gospod Adam Batthyanyi, zdaj sicer ponovno katoličan, je bil dejansko na strani luteranov.

V drugem pismu superintendentu Musayu farani odločno zatrjujejo, da "kalvinca ne bodo pustili priti" v Martjance.

Tudi sinoda v Szakonyu je 9. junija 1655 zaman pozvala martjanske evangeličane, da bi izročili cerkev kalvincem. Predikant Synkoch in evangeličanski verniki so kalvince pri prevzemu zavrnili. Šele na vnovični poziv superintendenta Gregorja Musaya so evangeličani popustili, verjetno zaradi možne visoke denarne kazni. Tako se je predikant Synkoch izselil iz župnišča in več kot pol leta živel v drugi vasi.³²

Martjanski evangeličani vseeno niso odnehali in so 31. oktobra 1655 superintendentu Musayu poslali pismo in v njem dokazovali, da bratislavski zbor ni imel pravice, da bi jim odvzel cerkev, saj je pastor Domjan svoje kalvinstvo prikrival.³³ Poudarili so še, da "brez privolitve zemljiškega gospoda nikomur ne bodo prepustili svoje cerkve."

²⁹ Pismo je prevedel iz madžarščine dr. Jožef Smej.

³⁰ Sándor Payr: A dunántúli evangélikus egyházkerület története. Sopron 1924, str. 257, 260.

³¹ F. Šebjanič, n. d., str. 23.

³² Miroslav Kokolj, Bela Horvat: Prekmursko šolstvo. M. Sobota 1977, str. 37.

³³ M. Kokolj-B. Horvat, n. d., str. 37.

Končno so na sinodi v Nemetgencsu 25. novembra 1655 krinkarstvo prepovedali. Odslej se je moral vsak pastor obhajati pri svojem seniorju. Evangelizirski pastor Janoš Synkoch se je vrnil v Martjance.³⁴

Superintendent Musay je v pismu 24. marca 1656 prekdonavskemu kalvinskemu škofu priznal svojo nemoč glede uresničevanja bratislavskega dogovora, da bo martjansko župnijo prepustil kalvincem.³⁵

Kalvinsko vodstvo je na cerkvenem zboru junija 1656 imelo Martjance še med svojimi župnijami, sicer kot izpraznjeno, konec maja 1657 pa v pregledu kalvinskih župnij Prekdonavja Martjanec več ni, kakor tudi ne drugih prekmurskih župnij, razen Hodoša in Sela.³⁶

Z izgubo Martjanec so se kalvinci sprijaznili in tako prekinili vsako svojo organizacijo ali načrtovano dejavnost med prekmurskimi Slovenci.

Leta 1661 je superintendent Musay vključil v popis luteranskih župnij tudi Martjance.³⁷

Vseeno pa moramo poudariti, da je kalvinizem s svojo organizacijsko prakso vzpodbudil boljšo ureditev luteranskih skupnosti, predvsem, da so pritegnili prosvetne krajevne zastopnike v župnijska vodstva.

Protestantje so imeli martjansko cerkev do leta 1673. Takrat so jo morali predati katoličanom.³⁸

Pomembno je še omeniti, da je dunajska vlada zaradi državne zarote Wesselenyi-Zrinski-Frankopan na Madžarskem reagirala tako, da je ukinila verske zakone iz let 1606, 1608, 1645 in 1647.³⁹

Po zakonu iz leta 1647 zemljiški gospodje iz cerkva, kjer so imeli patronat, niso smeli pregnati duhovnikov.⁴⁰ Po letu 1670 je bil ta zakon ukinjen.⁴¹

Zadnji martjanski luteranski duhovnik je bil Adam Bokany.⁴² Iz vizitacijskega zapisnika iz leta 1627 je razvidno, da je v Martjancih delovala šola. Učil je kantor, ki je bil hkrati učitelj (školnik). Iz vizitacije še zvemo, da je imel učitelj za poučevanje otrok isto plačo kot učitelj v Soboti.

Leta 1698 je bil v Martjancih kantor in školnik Mihael Žutak, po rodu iz Tišine, ki je bil luteran, čeprav je bila cerkev že v katoliških rokah, saj je učitelj-kantorjev primanjkovalo.⁴³

Kazojeva vizitacija iz leta 1698, torej konec 17. stoletja, navaja, da je bilo v tem času od 1396 prebivalcev 52 katoličanov.

In sedaj še nekaj o Turkih, saj je prišel vzhodni del Prekmurja v turško področje, med njimi tudi Martjanci.⁴⁴

34 M. Kokolj-B. Horvat, n. d., str. 37.

35 F. Šebjanič, n. d., str. 23.

36 F. Šebjanič, n. d., str. 23.

37 F. Šebjanič, n. d., str. 24.

38 M. Kokolj-B. Horvat, n. d., str. 43.

39 Ivan Zelko: Gradivo za prekmursko cerkveno zgodovino. - V: *Acta ecclesiastica Sloveniae* 5 (1983), str. 238-239.

40 János Karácsonyi: Magyarország egyháztörténete főbb vonásai 970-től 1900-ig. Veszprém 1929, str. 140.

41 Glej op. 39, str. 238.

42 Glej op. 39, str. 237.

43 J. Erjavec, n. d., str. 88.

44 Ivan Zelko: Turška oblast v Prekmurju. - Stopinje 1983, str. 132-137.

Turki so nameravali že takoj v začetku Martjanec požgati. Leta 1641 so iz Martjanec odvedli v sužnost precej otrok. Junija 1643 so Turki grozili, da Martjanec izropajo. Zato so vas močno zastražili in zavarovali. Avgusta so del grožnje uresničili. Velika turška pehota 3000 vojakov je napadla in izropala vse dele Martjanec.⁴⁵

Turki niso hoteli nikogar brez odkupnine izpustiti iz ujetništva. Martjančani so si hoteli pridobiti naklonjenost Turkov s tem, da so poslali v Kanižo maslo in cesarjev denar. Verjetno so se učili iz izkustva sosednje vasi Nemčavci, saj ta vas do avgusta 1643 ni plačevala davka, niti dala v Kanižo Turkom nobenega darila. Zato so si Turki sami vzeli, kar so hoteli, ko so avgusta 1643 izropali Nemčavce.⁴⁶ Naj omenimo še primer odkupnine iz sosednje vasi Sebeborci, ko je odkupnina mlinarjeve žene in dveh otrok znašala 130 mernikov pšenice, 100 mernikov rži, 26 mernikov ajde in 6 mernikov ovsu.⁴⁷ Leta 1641 je bilo iz turške sužnosti odkupljenih več ljudi iz Mlajtinec.⁴⁸

Zanimivo je še pismo Blaža Temlina grofu Adamu Batthyanyju o tem, kako so Martjančani zagotavljali Turkom zvestobo, pa jim je le-ta to vdanostno pismo vzel. Med ostalim piše:

"Prejel sem vaše pismo, iz katerega sem razbral ukaze vaše visokosti; med drugim mi zapovedujete tudi, naj vas obvestim, v kakšnem stanju so Martjanci in Murska Sobota; torej lahko vaši visokosti napišem, da sem Martjančarjem vzel vdanostno pismo, v katerem zagotavljajo Turkom zvestobo, in ga bom, kakor hitro bo mogoče, poslal nazaj v Kanižo. Vem pa, da bo tisti, po katerem bom poslal to pismo, strašno tepen. Zgodilo se bo tudi to, če ne sicer takoj, pa čez nekaj dni - vaša visokost naj mi verjame - da bodo Turki prišli v Martjanec ropat, in sicer v takem številu, da bodo morda do kraja opustošili in uničili to mesto. Mnogo meščanov se je že izselilo, ob vhodnih vratih pa je ostalo le nekaj kmečkih fantov, ki zdaj tam beračijo, toda le-ti komu naj koristijo in če sploh lahko računamo nanje, o tem naj presodi vaša visokost."⁴⁹

V tem kratkem orisu je bila podana podoba Martjanec v 17. stoletju. V arhivih je še gradivo, ki čaka na prevod in obdelavo. To nadvse zanimivo gradivo bo gotovo dalo se bolj celostno podobo Martjanec, župnije, ki je imela zanimivo zgodovino, posebno še v 17. stoletju.

45 Diplomatiak Levéltár v Madžarskem državnem arhivu v Budimpešti (navajam kratico DL) 48799.

46 Ivan Zelko: Turški napadi in ropanja v gornjem Prekmurju. Stopinje 1986, str. 77.

47 DL 48725

48 DL 48758

49 Pismo v prevodu dr. Jožefa Smeja je datirano: V Rakičanu, 18. septembra 1644.

DIE KIRCHE VON MARTJANCI IM 17. JAHRHUNDERT

Zusammenfassung

Am Übergang aus dem 16. ins 17. Jahrhundert erschütterten Prekmurje verschiedene Ereignisse. Zuerst wurde das Gebiet von den türkischen Räuberbanden überfallen, dann folgte eine unamtliche türkische Besetzung von Prekmurje und auf einige katholische Gebiete drang der Protestantismus ein. Schon am Ende des 16. Jahrhunderts übernahmen auch die Pfarrer in Martjanci Luthers Auffassung des Glaubens. Die Situation in dieser Pfarre können auch verschiedene Urkunden aus dieser Zeit erläutern und beleuchten, einige davon sind auch im vorliegenden Beitrag in Übersetzung veröffentlicht. In der ersten Hälfte des 17. Jahrhunderts hatte die Pfarre von Martjanci 25 wirtschaftlich ziemlich entwickelte Ortschaften im zentralen Teil von Prekmurje, deswegen nahm der Geistliche einen bedeutenden Einfluß auf die Entwicklung der Ereignisse in Prekmurje. Dessen waren sich Calvinisten, Lutheraner und Katholiken bewußt.

Martjanci gehörten in den Jahren von 1612 - 1618 zu dem kalvinischen Seniorat mit dem Sitz bei Sv. Jurij in Goričko.

In diesem Jahrhundert kam es auch zu einer offenen Auseinandersetzung zwischen dem lutheranischen und kalvinischen Prädikanten, damit auch zwischen den Gläubigen. Die Verhältnisse hatten sich so verschärft, daß sogar die türkische Behörde aus Nagykanizsa intervenieren mußte, die sie zur Toleranz und zum Zusammenleben aufrief, sonst büßen sie es mit ihrem Leben. Mit dieser Auseinandersetzung befaßten sich auch die entsprechenden Kirchenbehörden. Am Ende bekamen die Pfarre Lutheraner. In ihren Händen blieb sie bis zum Jahre 1673, als sie sie den Katholiken übergeben mußten.

Im 17. Jahrhundert gab es in Martjanci auch eine Schule. Unterricht erteilte der Kirchensänger, der für das Lehren der Kinder das gleiche Gehalt wie ein Lehrer in M. Sobota hatte.

Viele Dörfer wurden von den Türken geraubt und in Brand gesteckt.

NEKATERI SPOMINA VREDNI MOŽJE MARTJANSKE (PRA)ŽUPNIJE

Jožef Smej

Ob 600-letnici martjanske župnijske cerkve - leta 1992 - je prav, da se spomnimo nekaterih mož, ki izhajajo iz raznih krajev martjanske (pra)župnije ali pa so v njej delovali¹.

Tu jih le na kratko predstavimo, več o njih - vsaj nekaterih - pa bo v posebni razpravi².

Prvi po imenu znani mož je plebanus Erasmus (župnik Erazem). Ta je dal leta 1392 pozidati in poslikati sedanjo martjansko cerkev, v kateri je tudi upodobljen. Kdaj in kje je bil rojen, ne vemo. Po sliki in po neobičajnem imenu bi sklepali, da je bil redovnik, morda dominikanec. Kot tak gotovo ni deloval v Martjancih sam, ampak je moral imeti ob sebi vsaj enega ali več redovnih sobratov.

Skupaj s plebanom Erazmom moramo omeniti še arhitekta in slikarja martjanske cerkve. Sam se je podpisal takole: Johannes AQUILA de Rakespurga, tj. Janez Orel (?) iz Radgone. Njegove poslikave vidimo tudi v župnijski cerkvi v Veleméru (pomadžarjeni kraj vzhodno od Prosenjakovc) in v Turnišču.

Po sliki, kakor se je sam upodobil, lahko sodimo, da je bil plemenitega rodu.

Iz časa, ko so znali pisati le izobraženci, dijaki (obiskovalci latinskih šol, zato je "dijaški jezik" v Prekmurju sinonim za latinščino), zvemo za imena duhovnikov in laikov martjanske župnije. Vrezana so kot nagrobni napisi v steno cerkve. Njihovih imen gotovo ne bi bili vrezovali v freske in med nje, če ne bi bili kakorkoli pomembni za kraj in župnijo.

"Anno 1483 obiit Nicolaus ch, pl(e)ban(us)" - v prevodu: Leta 1483 je umrl Nikolaj ch, župnik.

Leta 1485 je bil v Martjancih kaplan Mihael, prej (?) ali pozneje (?) župnik v Bogojini; kaplan Adalbert; leta 1492 kaplan Peter Freys ... de Karniola (s Kranjskega) in nato leta 1519 Peter Sand.

Prej omenjenemu župniku Nikolaju je sledil Andrej Sestranchicz, ki je umrl leta 1507.

Na bedenji dan sv. Benedikta (tj. 10. marca) je umrl župnik Sestranchetz.

O nasledniku Udalriku Sestranchiczu je kar dvakrat zapisano: "Ta je bil tisti, ki je pojedel (?), pogoltnil (?), zapravlil (?) ali potratil (?). Vse to bi bil lahko pomenil glagol "comedit".

O naslednjih treh ne vemo, ali so bili kaplani ali laiki, kantorji, ludi magistri ali učitelji: 1580 Jakob Kotaj, 1582 Johannes Sucoris, 1595 Tomaž Ÿlen; 1597 Pavel Zek, Diak (pisar ali tudi kantor).

1 Prispevek je nekoliko predelan referat, ki ga je avtor imel 17. septembra v martjanski cerkvi ob neposredni pripravi njenega 600-letnega jubileja.

2 Avtor namerava napisati razpravo o martjanski župniji v perspektivi 600 let.

Tako spregovore stene martjanske cerkve.

Okrog leta 1592 je martjanska župnija prešla v roke protestantov. Leta 1599 in 1601 se omenja martjanski pastor. Po imenu nam ni znan. Morda je bil to predikant Janez Jagodič, ki je župljanom podružnične cerkve Sv. Sebeščana znižal davke³.

V čas protestantske uprave martjanske župnije, se pravi nekako od leta 1592 do 1673, sodijo pogosti turški vpadi. Ti so se vrstili še posebej po zavzetju Kaniže (leta 1600). Iz te dobe nam je znanih veliko imen, povezanih z martjansko župnijo.

Martjanski predikant Janos Szalasegi zaradi turških vpadov ni mogel obdelovati cerkvenega vinograda v Vučji gomili, zato so leta 1604 martjanski cehmeštri dali vinograd v zakup Jurku Ferenceku. Ti cehmeštri (Martjanska pogodba, spisana 1. januarja 1643, jih imenuje "poštene" so bili: Stanko Hebar iz Noršinec, Šebján Maroša iz Mladetincev in Lukáč Matjašič ter Gerigor Halašta, oba iz Martjanec. Vsi ti so morali biti rojeni ok. leta 1570. Torej častljiva imena iz preteklosti.

Martjansko pogodbo so v četrtek 1. januarja 1643 podpisali cehmeštri Šebján Forján iz Sebeborec (manu propria, tj. svojeručno), Števan Bencik iz Tešanovec (podpis le s križcem), Mataj Nemec in Števan Ulen, oba iz Martjanec (podpis obeh le s križcem) ter Mihael Domiány, pastor v Martjancih (sua manu propria, tj. svojeručno).

V isti pogodbi so imenovani tudi "lepi sosedje in pošteni gmajnarji": Mikloš Lačen, Mikloš Duih, Ivan Matjašič in Števan Lopič, vsi iz Martjanec; Mikloš Lončar "z Vanečega" (Vaneča je takrat spadala pod martjansko župnijo), Mihael Lončar iz Puconec, Števan Dravec iz Mladetincev in Jörko Šibonka iz Tešanovec.

Po smrti martjanskega pastora Mihaela Domiányja, se pravi od leta 1648 do 1652, so se za martjansko župnijo potegovali privrženci tako augsburške kakor helvetske veroizpovedi, po domače luterani in kalvinci. Tako sta bila leta 1652 v Martjancih kar dva pastora različnih veroizpovedi: Janez Synkoch (Šinkovec), predikant augsburške veroizpovedi. Ni jasno, kateremu od teh je bilo namenjeno turško pismo iz Velike Kaniže z dne 29. junija 1652, v katerem je med drugim rečeno: "*Jaz, Muszel ... ti dajem na znanje: si pop ali kakšen vrag? Znano mi je, da tržane preganjaš in mučiš ... če boš še naprej s tržani ravnal kot doslej, na svojo turško vero ti pravim, da se boš tega kesal. V moji vasi pa ne stanuj, ker če zvem, da tam stanuješ, grem zares takoj tja in ti zažgem hišo.*" Verjetno je ta opomin veljal Janez Rakicsányiju, ki je bil sicer kalvinec, a se je delal, kot da je predikant augsburške veroizpovedi. Ker drugi zgodovinski viri ne govorijo o takšnem ravnanju predikanta Rakicsányija, je verjetno, da gre za natolčevanje od privržencev ene ali druge veroizpovedi, tj. augsburške ali helvetske.

Okrog leta 1600, v času reformacije, se je martjanski (katoliški) župnik zatekel k podružnični cerkvi sv. Marjete v Pužavcih (martjanska župnija je imela tri podružnice: Sv. Marjeta v Pužavcih, Sv. Fabijan in Sebastijan v

3 Visitatio generalis ecclesiarum schlavonicarum ... anno 1627 die 10 Iulii facta. Škofjski arhiv v Sombotelu.

Pečarovcih in Sv. Nikolaj v Selu). V Pužavcih so v drugi polovici 17. stoletja delovali katoliški licenciati. Po imenu sta znana dva: Adam Verbič iz Gornje Lendave in Nikolaj Miholič.

Adam Bokany, zadnji martjanski predikant, je leta 1673 predal župnijo katoličanom.

Med spomina vredne može martjanske župnije sodi tudi Nikolaj Legen, ki nam je ohranil t.i. Starejšo martjansko pesmarico (MP I). V 2. del te pesmarice se je leta 1710 na strani 144 podpisal takole: "Per me Nicolao Legen in Martyanczi" (v dobesednem prevodu: "Po meni Nikolaju Legenu v Martjancih"). Kdo je bil ta Nikolaj Legen? Gotovo je bil učitelj, kantor ali ludi magister, ker je bil izobražen. Za sabo je imel latinske šole. Po priimku sodeč bi lahko bil domačin iz Noršfneč.

Martjanska ali Prekmurska pesmarica I, starejša, nekoč last omenjenega Legena, je bila kupljena 1922 in je sedaj v mariborski univerzitetni knjižnici med rokopisi pod števil. Ms 56.

Iz dobe, ko je bila martjanska župnija leta 1673 vrnjena katoličanom, moramo omeniti nekatere spomina vredne može.

Matija Pavel Tusilovič, martjanski župnik, doma iz Pregrada. Prej je bil župnik v Bogojini (od 1673 - 1679).

Tusilovič je v Martjancih nasledil Matija Slavic, doma iz Turnišča. Prej je bil župnik v Bogojini (1689 - 1691) in Soboti (1691 do ok. 1700). Slavic je leta 1702 dal obokati martjansko cerkev.

Za zgodovino zaslužen mož je bil tudi župnik Nikolaj Barbely. Med svojim župnikovanjem v Martjancih (1753 - 1754) je svojeročno overovil prepis Martjanske pogodbe iz leta 1643⁴.

Martjanski župnik Mihael Gaber (1779 - 1815) je bil velik mecen Mikloša Kúzmíča. Oba sta bila doma iz Dolnjih Slaveč. Gaber se je rodil 10. aprila 1753, tj. 16 let po Kúzmíču. Po priimku njunih mater (Hüly in Hüll) sodeč, lahko sklepamo, da sta bila sorodnika.

Ob Gabrovi smrti 13. septembra 1815 je žalovala za njim vsa "Slovenska okroglina", tako sklepamo po nagrobniku, ki je vžidan v zunanjo steno martjanske cerkve. Nagrobnik je sestavljen v latinskem jeziku. V slovenskem prevodu se glasi: "Leta MCCCXV (kamnosek je po pomoti izpustil črko D = 500, zato pravilno leta MDCCCXV - 1815) 12. septembra globoko žalujeta slovenska duhovščina in ljudstvo, kajti v Gospodu je zaspal oče sirot, prijatelj vseh Mihael Gaber, martjanski župnik v 63. letu svoje starosti. tu počiva v svetem miru."⁵

Franc Novak, rojen 7. decembra 1791 v Tešanovcih, je bil kaplan v Beltincih, leta 1816 nekaj časa župnijski upravitelj v Martjancih, nato pa župnik v Turnišču od 1817 do svoje smrti 21. januarja 1836.

V tisku je izšla njegova pridiga, ki jo je imel leta 1819 ob blagoslovitvi kapele v Markišavcih⁶.

4 Prim. Ivan Škafar, Jožef Bagáry, Anton Trstenjak in martjanska pogodba iz leta 1643, v: Kronika 20 (1972) 39-49.

5 Prim. Jože Smej, Muza Mikloša Kúzmíča. Pomurska založba 1976, str. 20-21.

6 Gyula Géfin, A szombathelyi egyházmegye története, 2., Szombathely 1929, str. 363.

Za Stankom Vrazom je bil Novak prvi, ki je zbiral in zapisoval ljudske pesmi v Prekmurju. Vraz ga hvali, da se je resnično briga za slovenski jezik in narodnost svoje domovine. Večji del njegovih zbranih pesmi je bil najbrž uničen po njegovi smrti⁷.

Cepprav izvzet iz martjanske župnije, vendar rojen v Noršincih 13. februarja 1801, zasluži Janoš Kardoš, evangeličanski pastor (umrl 12. avgusta 1875 na Hodošu), da se ga kot pisatelja in šolnika spomnimo na tem mestu⁸.

Jožef Bagáry je opravljal župniško službo v Martjancih od leta 1874 - 1912. Rojen je bil 8. januarja 1840 v Sóbóti in je tam 14. maja 1919 tudi umrl. Kot prekmurski pisatelj (Perve knjige čtenyá ... 1871, ponatis 1886) in velik narodnjak se je neizbrisno vpisal v našo zgodovino⁹.

Jožef Pustai, sin kolarja Ivana Pozderca in Frančiške, r. Nemeš, se je rodil 26. januarja 1864 v Beltincih. Piimek Pozdrec si je z dovoljenjem madžarskega notranjega ministrstva leta 1884 števil. 35717 spremenil v Pusztai. Kot martjanski kantor in šolski upravitelj je poučeval otroke iz vse župnije, in sicer dopoldne in popoldne. Ustanovil in vodil je kmečko posojilnico.

Izdal je 3 knjige: Krščansko katoličanske cerkvene pesmi ... 1893; Paduanski sveti Anton ... 1893; Mala molitvena knjiga ... 1900. V rokopisu je ohranjena njegova partitura (notni zapis vseh pesmi, natisnjenih leta 1893). Morda pa so njegove tudi Nove slovenske senske knjige ... 1909. Od leta 1899 naprej je deset let urejeval koledar Dober Pajdaš. V letu 1919 je bil nekaj časa tudi urednik Novin. Umrl je 13. februarja 1934 v Beltincih¹⁰.

Jožef Horvat II., rojen 31. avgusta 1880 v Veliki Nardi (Nagy Náda), je med svojim župnikovanjem v Martjancih (1912 - 1932) dal postaviti v cerkvi po Plečnikovem načrtu veliki oltar (1925), oskrbel pri mariborski livarni dva nova zvona (1926) in pozidal novo župnišče (1928). Umrl je v Martjancih 1. maja 1932.

Njegov naslednik Andrej Berden, rojen 28. novembra 1887, v duhovnika posvečen 5. aprila 1914, kaplan v Beltincih, pri Gradu, v Szepetneku, Lendavi, pri Sv. Juriju in Prekmurju in župnik v Martjancih od 1932 do svoje smrti 8. januarja 1963.

Bil je nekaj časa urednik Novin, za kar se mu Jožef Klekl st. ob izročitvi Novin, 7. januarja 1940, posebej zahvaljuje¹¹.

V anale martjanske župnije bo vpisan tudi Josip Dravec (rojen 25. 9. 1912 v Martjancih, sedaj biva v Zagrebu). Pri Slovenski akademiji znanosti in umetnosti je izdal dve dragoceni knjigi: Glasbena folklor Prekmurja, Pesmi, Ljubljana 1957 in Glasbena folklor Prlekije, Pesmi, Ljubljana 1981.

Zdi se, da nobena župnija v Prekmurju ne razpolaga s toliko po imenu znanih in spomina vrednih mož iz davne preteklosti, kakor ravno (pra)župnija sv. Martina v Martjancih.

7 Prim. Jože Smej, Ali znamo pristihniti prekmurski ljudski pesmi? v: Stopinje 1977, str. 100.

8 O njem gl. SBL I, str. 427-429 in nazadnje še: Enciklopedija Slovenije 4, Ljubljana 1990, str. 416.

9 Prim. Jože Smej, Prekmurski pisatelj Jožef Bagáry in mileni madžarske države leta 1896, v: ČZN 49 (1978) št. 1, str. 115-123; isti, Prekmurski pisatelj Jožef Bagáry in jubilej martjanske cerkve, v: Stopinje 1991, str. 104-107.

10 Prim. SBL II, str. 603 in Ivan Škafar, Bibliografija prekmurskih tiskov od 1715 do 1919, SAZU 1978, str. 93 (številke pri: Pustai Jožef).

11 Novine 28 (1940) 1, str. 1.

EINIGE MERKENSWERTE MÄNNER DER (UR)PFARRE VON MARTJANCI

Zusammenfassung

Am 600. Jahrestag der Pfarrkirche von Martjanci - im Jahre 1992 - zählt der Autor die Namen einiger merkwürdiger Männer auf, die aus verschiedenen Orten der (Ur)Pfarre von Martjanci stammen bzw. die in dieser Pfarre tätig waren.

Der Autor stellt am Ende fest, daß wahrscheinlich keine Pfarre in Prekmurje über so viele bekannte und merkwürdige Männer aus der Vergangenheit verfügt, wie gerade die (Ur)Pfarre von Martjanci.

POROČILO O ARHEOLOŠKEM IZKOPAVANJU V BUKOVNCI LETA 1992

Irena Šavel

Arheološka raziskovanja bakrenodobne naselbine v Bukovnici so bila tudi v letu 1992. O kratki zgodovini raziskovanj na tem predelu je že bilo napisano¹, zato bom uvodni del tega poročila namenila vprašanju raziskovanja bakrenodobnih naselbin v Pomurju.

Arheološka raziskovanja neo-encolitskega obdobja v Pomurju so bila zastavljena kot dolgoročna raziskovalna naloga. Prva faza tega projekta je

*Polja z imenom Seča na vzhodni strani bukovnice z naselbinskimi ostanki
(Foto: Irena Šavel)*

*Die Felder mit dem Namen Seča auf der östlichen Seite von Bukovnica mit den
Siedlungsresten (Foto: Irena Šavel)*

¹ I. Šavel, Poročilo o arheološkem izkopavanju v Bukovnici leta 1991, Zbornik soboškega muzeja 2, 1991/1992, 91 - 94

bila topografija, pri kateri smo evidentirali neo-eneolitska najdišča². V drugi fazi projekta smo evidentirana najdišča preverjali s sondami, tako smo dobili natančno poselitveno sliko tega časa, ugotovili velikost posameznih naselbin in jih kronološko opredelili. Sondažna preverjanja so ugotovila naselbine v Šafarskem, Kot, Breg, Seča pri Bukovnici, Kapitan domb pri Dolnjem Lakošu, Male čistine pri Filovcih, Joušje pri Dobrovniku, Ciglenice pri Kobilju, Budino pri Mlajtincih, Sela pri Gomilici, Gosposko pri Gančanih, Rim pri Puconcih, Pod gorov pri Korovcih in Selca pri Brezovici. Poselitveno sliko dopolnjujejo tudi slučajne najdbe kamnitega orodja na kar 49 evidentiranih najdiščih³. S topografijo in sondiranjem smo ugotovili, da naša pokrajina ni bila ne prej in ne pozneje v arheoloških obdobjih tako gosto poseljena kot prav v času neo-eneolitika.

Prav to dejstvo in pa arheološka neraziskanost pokrajine tega obdobja sta bili vzrok za mogoče preveč ambiciozno zastavljen projekt z naslovom Neo-eneolitsko obdobje v Pomurju, ki niti ni prav zaživel. Z letošnjim letom se namreč projekt za nedoločen čas umika, ker zanj nismo uspeli pridobiti sredstev za raziskavo. Tretja faza našega načrtovanega dela bi naj bila sistematična arheološka raziskovanja oziroma izkopavanja doslej pri topografiji in sondaži ugotovljenih oziroma evidentiranih naselbin. Raziskovanje neo-eneolitskega obdobja je zastavljeno z namenom, da se ugotovijo razmerja med posameznimi naselbinskimi točkami, ki se očrtujejo na izbiri prostora poselitve, na sistemu poselitve, na izrabi prostora in na vrsti gospodarstev. Istočasno bi se raziskovala zunanja in notranja arhitektura, duhovna in materialna kultura ter socialna struktura prebivalcev.

S tretjo fazo raziskovanja smo pravzaprav že začeli v letu 1980 v Šafarskem pri Razkrižju. Le-to je potekalo do leta 1984⁴. Vse od leta 1987, z vmesnimi prekinutjimi, pa smo raziskovali ostanke nekdanje obsežne naselbine v Bukovnici⁵. Ko sedaj zaključujemo s kratkim historiatom raziskovanja, lahko povemo, da je naloga ostala na pol poti, saj vsega, kar smo želeli raziskati, nismo mogli, vendar pa dosedanje delo kaže na zadovoljive rezultate.

V letu 1992 smo raziskovali na vzhodnem predelu Bukovnice, na poljih z ledinskim imenom Seča. Izkopavanja so potekala od 7.9. do 26.9.9.⁶ Izkopanih je bilo samo pet sond v velikosti 8x4 m in 4x4 m, v skupni površini 96 m². Sonda 1 je bila izkopana na par. št. 1016 k.o. Bukovnica v velikosti 8x4 m. Že v prvi plasti, ki jo je sestavljala sivorjava ilovica, pomešana s prodrom, je bilo nekaj kosov bakrenodobnih posod. Drugo plast je sestavljala zelo trda ilovica, v kateri pa ni bilo najdb, niti sledov arhitekture. Sonda 2 je bila

2 I. Šavel, *Arheološka topografija Slovenije - topografsko področje XX (Prekmurje)*, 1991.

3 I. Šavel, *Kamnite sekire iz Prekmurja*, Poročilo o raziskovanju paleolita, neolita in eneolita v Sloveniji 7, 1979, 81-96.

4 I. Šavel, *Kamniti predmeti iz Bukovnice in drugih najdišč v Pomurju*, Poročilo o raziskovanju paleolita, neolita in eneolita v Sloveniji 15, 1987, 127-139.

5 I. Šavel, *Rezultati sondiranj v Šafarskem*, Poročilo o raziskovanju paleolita, neolita in eneolita v Sloveniji 8, 1980, 51-77.

6 I. Šavel, *Poročilo o raziskovanju od leta 1981 do 1983 v Šafarskem*, Poročilo o raziskovanju paleolita, neolita in eneolita v Sloveniji 12, 1984, 39-71.

7 I. Šavel, *Raziskovanje v Šafarskem od leta 1984 do 1985*, Poročilo o raziskovanju paleolita, neolita in eneolita v Sloveniji 13, 1985, 17-27.

8 I. Šavel, *Bukovnica - rezultati terenskih raziskav v letih 1987-1988*, Poročilo o raziskovanju paleolita, neolita in eneolita v Sloveniji 20 (v tisku).

9 Pri izkopavanju so poleg podpisane sodelovali Jože Varga, konservator v Pokrajinskem muzeju Murska Sobota, dijaki in študentje: Robi Tješinski, Igor Sahjan, Saša Šavel in Marko Krenn.

izkopana na njivi s parc. št. 1033 k.o. Bukovnica v velikosti 4x4 m. Z izkopom za planum 1 smo posneli od 15 do 20 cm debelo plast orne zemlje. Površina planuma je bila dokaj enakomerna s sledovi globljega oranja, sestavljala pa ga je rjava trda ilovica, v kateri je bilo nekaj kosov prazgodovinske eneolitske keramike. V planumu 2 je bila v jugovzhodnem vogalu sonde mehkejša plast, kjer je bilo več keramičnih posod, vendar sledi kakšne jame ali druge arhitekture nismo opazili. V tem jugovzhodnem vogalu smo poglobili še za naslednji planum, vse do globine, ko se je pojavila sterilna plast.

Sonda 3 je bila izkopana na isti parceli kot sonda 2 in sicer na njeni južni strani, prav tako v velikosti 4x4m. Površino planuma 1 je sestavljala rumenorjava ilovica ter precej eneolitskih keramičnih posod. V jugovzhodnem vogalu je bila najdena kamnita sekirica. V planumu 2 je bila odkrita manjša jamica, ki je bila zapolnjena z žganino in kosi precej grobega lonca. Površina planuma 3 je bila sterilna.

Sonda 4 je bila izkopana na južni strani sonde 2 v velikosti 4x4 m. Površino planuma 1 je sestavljala rjavkasta ilovica, v kateri so bili fragmenti eneolitske keramike. Površino planuma 2 pa je sestavljala sivkasta ilovica, oglje in zdobljena opečena ilovica ter kosi keramičnih posod. Podobna je bila površina

Geodetski posnetek Bukovnice z vrisanimi izkopanimi sondami v letu 1992
Die geodätische Aufnahme von Bukovnica mit den eingezeichneten
ausgegrabenen Sonden im Jahre 1992

planuma 3. Planum 4 je bil izkopen samo v zahodnem delu sonde, saj je ostala površina bila že sterilna. V planumu 4 sta bili odkriti dve globlji jami, v katerih je bila žganina, drobci opečene ilovice in deli keramičnih posod.

Sonda 5 je bila izkopana na parc. št. 676, na njivi z ledinskim imenom Breg. Odprli pa smo samo planum 1 in 2, v katerih so bili deli keramičnih eneolitских posod. Z delom smo predčasno, zaradi pomanjkanja sredstev, končali.

V letu 1992 smo kljub zelo majhni raziskani površini lahko ugotovili, da se poselitev oziroma naselbina iz časa neo-eneolitika v Bukovnici ni omejevala zgolj na zahodni predel (ledina Kot), kjer smo raziskovali od leta 1987 do 1991, ampak se je širila na druge predele v bližini, kar so že prej ugotovila mikropogofska in sondažna raziskovanja, pa tudi slučajno najdeni eneolitski predmeti na površini njiv.

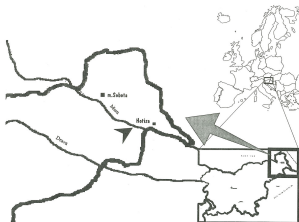
Hribovito obrobje Goričkega pri Bukovnici je bilo eno izmed tistih lokacij v naši pokrajini, ki je bilo v času bakrene dobe primerno za poselitev. Vsekakor je bližina vode in rodovitna zemlja imela pri izbiri tega prostora za naselitev odločilno vlogo. Dosedanja raziskovanja so ugotovila, da se je naselbina zaradi neomejenosti prostora horizontalno širila. Prebivalci so poznali gradnjo nadzemnih lesenih in z ilovico ometanih hiš, na prostem so bile peči in ognjišča ter večje jame. Največ izkopanega materiala predstavljajo izdelki iz gline in kamnito orodje, ki je bilo v glavnem najdeno v jamah. Ne poznamo pa niti lesenih in koščenih izdelkov, prav tako ne ostankov živalskih kosti. Prav keramično gradivo (v glavnem lonci, sklede, čaše) je tisto, ki lahko naselbino natančno kronološko opredeli. Najdbe iz prejšnjih let izkopavanja kažejo, da je naselbina bila povezana z istočasnimi najdišči zahodnega dela Madžarske, predvsem z najdiščem Kisunym - Nadasi tabla, ki v keramičnih posodah nadaljuje tradicijo naselbine v Seju, ki je opredeljena v II. stopnjo lengyelske neolitske kulture. Prav tako pa so povezave z najdišči Ujperint in Janoshaza, katerih gradivo ima značilnosti III. stopnje lengyelske kulture. Naselbina je torej nastala ob koncu neolitika, da pa je živel še naprej v mlajši čas, potrjujejo mlajše oblike posod s konkavno - konveksno profilacijo, lonci s trakastimi ročaji in bikonične sklede z ostrim prelomom in z jezičastimi izrastki, ki so značilne za mlajšo stopnjo lasinske kulture (stopnja II - III). Prisoten pa je tudi vpliv še nekoliko mlajše retz-gajary in boleraz kulture. Ti kulturi sta značilni za srednjeevropski prostor v začetku mlajšega eneolitika.

ZAČASNO POROČILO O DEBLAKU IZ HOTIZE

Miran Erič

Najdba

V enem izmed mrtvih rokavov reke Mure pri Hotizi blizu Lendave, kjer danes kopljejo prodne naplavine za gradbeništvo, so tam zaposleni delavci 8. junija 1989. leta odkrili nekaj čez devet metrov dolg čoln, izdolben iz hrastovega debla.

*Karta Evrope, Slovenije in Prekmurja z lokacijo čolna
Die Landkarte von Europa, Slowenien und Prekmurje mit der Lokation des Einbaumes*

V Hotizi smo strokovni delavci Zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine Maribor 26. junija 1989. leta dokumentirali deblak, ki so ga potegnili iz enega od mrtvih rokavov Mure ob priliki eksploatacije gramoznih plasti za potrebe gradbeništva. Stroj - bager je zagrabil deblak v vodi na globini cca. 4-5 m, kjer je ležal v sterilni gramozni plasti. Deblak je bil precej poškodovan, saj ga je košara za dviganje gramozu večkrat zagrabila in ob tem polomila del pokončnih stranic ter del krme in kljuna.

Izdelan je bil iz enega kosa debla in na obeh straneh koničasto zaključen. Mesta, kjer so bile v deblu grče, so bila izvrtana, vanje pa so bili vstavljeni leseni čepi, ki so bili izdelani iz mehkejšega lesa kakor ostali del deblaka. Na sprednji in zadnji strani sta bila v deblaku izdelana praga-ojačitev trupa in kot opora pri veslanju, srednji del pa je bil polkrožno obdelan. Deblak je bil izdelan s sekiro, katere zaseki so vidni še danes predvsem na notranji strani trupa. Na stranici v zoženem delu deblaka je vidna poglobitev, ki je nastala ob uporabi vesla.

Ohranjena dolžina deblaka je 934 cm, z ohranjenim kljunom in krmo pa bi bila dolžina precej nad 10 m. Notranja širina v srednjem delu deblaka je 85 cm, zunanja pa 110 cm. Povprečna debelina sten je 10-16 cm, ohranjena višina pa do 70 cm. V srednjem zunanjem delu je deblak rahlo konkavno usločen. Starost deblaka je bila ugotovljena z analizami radioaktivnega ogljika C14 v laboratoriju Rudjer Bošković v Zagrebu s posredovanjem RC Slovenije v Ljubljani 6.4.1990 in 12.6.1990. Analize lesa so pokazale izredno starost deblaka, ki sodi v prazgodovinsko obdobje. Iz razmer, v kakršnih je bil deblak najden, je trenutno nemogoče ugotoviti, kaj pomenijo neobdelani komadi fosilnega lesa, ki ga bager ob izkopu gramoza večkrat zagradi in dvigne iz vode.

Zaradi nevarnosti izsušitve, smo ga ponovno potopili, dokler se ne najdejo možnosti njegove prezentacije v Lendavi.

Ivan Tušek

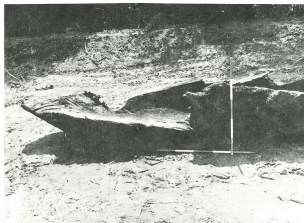
Hotiza: deblak (Foto: Ivan Tušek)
Hotiza: der Einbaum (Foto: Ivan Tušek)

Hotiza: deblak iz sprednje strani (Foto: Ivan Tušek)
Hotiza: der Einbaum von der Vorderseite (Foto: Ivan Tušek)

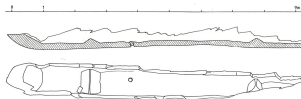

Hotiza: deblak - osrednji del z notranje strani (Foto: Ivan Tušek)
Hotiza: das Zentralteil des Einbaumes von der Innesnseite (Foto: Ivan Tušek)

Hotiza: deblak v profilu - sprednja stran (Foto: Ivan Tušek)

Hotiza: der Einbaum im Profil (Foto: Ivan Tušek)

Hotiza: risba deblaka (risba: Marija Lubšina - Tušek)

Uvodne raziskave

Še istega leta (4.oktobra) sva na povabilo g. Tuška in ZVNKD Maribor opravila ogled najdišča v Hotizi. Iz deblaka, ki smo ga za to priložnost izvlekli iz vode, sva vzela 4 vzorce za analizo. Trije vzorci, in sicer HTZ 1, HTZ 2 in HTZ 4, so vzorci debela iz katerega je bil čoln izklesan, med tem ko je HTZ 3 vzorec lesenega čepa vstavljenega v izvrtano grčo.

Z nesebično pomočjo kolegov iz oddelka za lesarstvo Biotehniške fakultete v Ljubljani katerega vodja je prof. dr. Niko Torelli sva dobila podatke o vrsti vzorčenega lesa. Izkazalo se je, da so vzorci HTZ 1, HTZ 2 in HTZ 4 hrast dob (Quercus Robur), vzorca HTZ 3 (čep) pa zavoljo hude propadlosti celične strukture lesa ni bilo mogoče natančno določiti. Ugotovili so, da bi les lahko bil ena izmed difuzno poroznih vrst lesa kot so topol, oreh, bukev, gaber ali javor. Zavoljo dejstva, da se les potopljen v vodo po določenem času popolnoma prepoji z vodo in le-ta kemično izlužuje celulozo in lignin sva opravila merjenja dimenzij in tehtanja, da bi ugotovila stopnjo razpadlosti notranje celične strukture lesa. Ugotovila sva, da so vzorci HTZ 1, HTZ 2 in HTZ 4 to je debela hrasta, vsebovali tudi do 500 % vode kar pomeni ponekod do 62 % delež propadle lesne snovi. Seveda je po oceni to le izjemoma, kljub vsemu pa se vsaj na vzorcih kaže podoba približno 30 % do 60 % uničene površinske strukture deblaka ter med 2 % do 21 % uničene sredice oziroma jedra deblaka.

Omenjena podoba stanja se lepo vidi tudi pri krčenju lesa ob zračnem sušenju vzorcev.

Iz razpredelnice so razvidna krčenja vzorcev po vzdolžni, radialni in tangencialni smeri, za primerjavo pa so dodane še vrednosti recentnega ali "novega" hrastovega lesa:

Vzorec	Max. vseb. vode %	krčenje v %			Delež prop. lesne snovi %
		Longi.	Radial.	Tangent.	
HTZ1	500	14	35	/	62
HTZ2	154	0.6	/	2.6	1.8
HTZ4 površina	256	2	/	22	33
HTZ4 sredica	209	/	13	17	21

Recentni hrast	150	0.4	4	7.8	0

Difuzno porozni					
HTZ3 površina	846	12	7	/	
HTZ3 sredica	470	6	/	19	

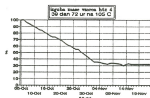
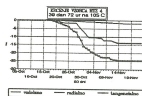
Recentni D.P.	160	0.3-0.6	4-6	7.5-11	0

Razpredelnica krčenja maksimalne vsebine vode in delež proporcionalne lesne snovi

Tabelle der Zusammenziehung der maximalen Wassergehalts und Anteil des proportionalen Holzstoffes

Znano je dejstvo, da krčenje lesa nad 10 % razmerij povzroča neprijetne deformacije; pri tem se les spiralno zvija, pojavljajo se razpoke v vzdolžni in prečni smeri, v primeru da gre za predmet, izgubi svoje funkcionalne kvalitete ipd. Do takih deformacij prihaja zaradi razpada notranje celične strukture in seveda spremembe sil napetosti v medceličnih vezeh. Ker razpad celične strukture ni homogen se tudi les nehomogeno ali pa brez "pravil" krči kar prinaša nove nepredvidljive poškodbe predmeta. Praviloma je krčenje lesa pri sušenju neposredno povezano s stopnjo razpadlosti lesa in iz razpredelnice lahko ugotovimo tudi do 35 % krčenja v radialni smeri (recenten les (RL) se praviloma krči 4 %) in do 22 % v tangencialni smeri (RL do 7.8 %), pri vzorcih z večjo vsebnostjo vode. Tako je bilo torej stanje vzorcev.

Za primerjavo si oglejmo še grafični prikaz kontroliranega sušenja enega dela vzorca HTZ 4 za boljši vpogled mehanizma izgubljanja mase in krčenja lesa.

Grafična podoba krčenja in izgube mase

Die graphische Darstellung der Zusammenziehung und des Verlustes der Masse

Datacija

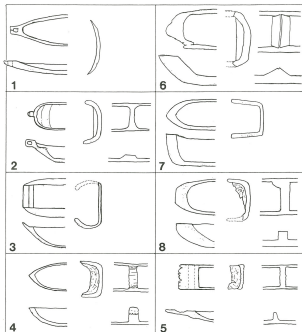
Hkrati ob analizah izgube mase ter krčenja lesa sva ob pomoči kolegov iz FNT Oddelka za Geologijo Uroša Hrleca in Inštituta Jožef Stefan dr. Pezdica oddala del vzorca HTZ 4 v analizo radioaktivnega ogljika C 14 dr. Nadi Horvatinič vodji Radiocarbon laboratorija na Inštitutu Rudjer Bošković v Zagrebu. Mimo kakršnihkoli pričakovanj o starosti je aprila 1991 prispela vest iz Zagreba o starosti deblaka. Presenetljivih 7613 ± 187 BP, kakor v laboratorijih označijo dobljeno vrednost oz. starost izmerjenega vzorca. Dendrokronološko kalibrirana in popravljena starost z 61 % (1 sigma) verjetnostjo bi bila 8131 do 8164 let BP, z 95 % (2 sigma) verjetnostjo pa 7958 do 8384 let BP. Seveda se je takoj pojavil sum, da je z vzorcem bilo nekaj narobe in da dobljene vrednosti niso točne. Ponovno sva pripravila del vzorca HTZ 4 in po uradni poti preko Restavratorskega centra Slovenije

naročila novo analizo. V jeseni 1991 so bili podatki na razpolago. Pa ne zelo drugačni. Nove analize so izkazale starost 7118 ± 118 BP, kalibrirana in popravljena starost pa - 61 % (1 sigma) = 7820 - 8040 BP ; 95 % (2 sigma) = 7670 - 8130 let BP.

Žal pa razen lesa, zaradi načina izkopa, ob deblaku niso našli nobenega drugega predmeta ali snovi, ki bi to starost lahko potrdila.

Oblika

Ogledali bi si konstrukcijsko posebnost deblaka, katerih sicer pri deblakih ni mogoče prav natančno tipizirati zaradi omejenosti pri delu in materialu. V osnovi imamo vedno deblo drevesa, bodisi hrast ali smreko, bor ali lipo ali morda kaj drugega, način dela pa je vedno bolj ali manj podoben. Sekira in ogenj je še do pred nekaj desetletij (Lenček, 1950) bilo edino orodje za izdolbljanje. Kljub vsemu poznamo nekaj konstrukcijskih značilnosti, ki ločijo deblak od deblaka.

*Risbe tipov čolnov
Die Zeichnungen der Typen der Kähne*

1. Hrastov (*Quercus* sp.) deblak, najden na ledini Zakotek pri Preserju, dolg 9 m, In situ, datiran (Z-1932) 2350 ± 130 BP (Dirjec, 1990). Za Ljubljansko barje skoraj po pravilu zelo plitek deblak. Krma v dolgi špici zaključena z izdolbenim ušesom za privezovanje vrvi? Brez reber.

1. Der Eicheneinbaum (Länge: 9 m; Datierung: (Z-1932) 2350 ± 130 BP (Dirjec, 1990).

2. Borov (*Pinus Sylvian*) deblak, najden v Švicarskem jezeru Neuchâtel razstavljen v kantonalnem muzeju zgodovine in arheologije v Lausanne, dolg 11,30 m, datiran (UCLA 2706 A) 2045 ± 60 BP (Arnold, 1988). Deblak Cudrefin ima polkrožno zaključeno krmo z izrezljanim ušesom za privezovanje ter ozko politko. Rebno za jačanje konstrukcije je plitko in prirezano skoraj do dna čolna.

2. Dek Kieferneinbaum (*Pinus Sylvian*?); Fundort: der See Neuchâtel in der Schweiz; Länge: 11,30 m; Datierung: (UCLA 2706) 2045 ± 60 BP (Arnold, 1988).

3. Hrastov (*Quercus* sp.) deblak, najden v jezeru Hallwil blizu vasi Beinwil am See v Švici, dolg 6,60 m, datiran (UCLA 2706 G) 450 ± 30 BP (Arnold, 1988). Zanimiva bi bila primerjava tega deblaka s čolni iz Sri lanke (Kapitän, 1991).

3. Der Eicheneinbaum (*Quercus* sp.); Fundort: der See Halewil in der Nähe des Dorfes Beinwil am See in der Schweiz; Länge 6,60 m; Datierung: (UCLA 2706 G) 450 ± 30 BP (Arnold, 1988).

4. Hrastov (*Quercus* sp.) deblak iz jezera Lednice blizu Gniezna na Poljskem, dolg 10,40 m, v muzeju, datiran v 11. stol. (Niewiecki, 1973). Dokaj tipično elipsasto v špico zaključena krma, globina polna prav tako. Rebno je skoraj v celoti puščena prečna masa debla.

4. Der Eicheneinbaum (*Quercus* sp.); Fundort: der See Lednice in der Nähe von Gniezn in Polen; Länge: 10,40 m; Datierung: das 11. Jahrhundert (Niewiecki, 1973).

5. Hrastov (*Quercus* sp.) deblak iz dna potoka Ognon v bližini Monceya - Franche - Comté, Francija, dolg 5,10 m, datiran (GIF 3716) 610 ± 90 BP (Passard in ost., 1987). Deblak je nenavadno plitek, s kvadratasto zaključeno krmo. Puščeno rebro je v višini robov.

5. Der Eicheneinbaum (*Quercus* sp.); Fundort: der Boden des Baches Ognon in der Nähe von Moncey - Franche - Comté, Frankreich; Länge: 5,10 m; Datierung: (GIF 3716) 610 ± 90 BP (Passard und andere, 1987).

6. Hrastov (*Quercus Robur*) deblak iz mrtvega rokava Mure blizu Hotize v Prekmurju, dolg 9,34 m, In situ, (Tušek, 1990), datiran (Z 2294) 7613 ± 187 (Erič, 1992). Krma je polkrožno izdolbena, debelina krme je precej debela. Zelo zanimiva so rebra, ki so izdolbena v trikotne oblike ter so precej nizka. Lahko bi služila tudi kot podpora naknadno vloženi deski za dno.

6. Der Eicheneinbaum (*Quercus Robur*); Fundort: toter Arm der Mura in der Nähe von Hotiza in Prekmurje; Länge: 9,34 m, In situ (Tušek, 1990); Datierung: (Z 2294) 7613 ± 187 (Erič, 1992).

7. Novejši deblak iz lesa hoje (jelka; *Abies Alba*), izdolben 1895. leta v bližini Trsta, dolg 6,20 m, shranjen v depozitu Etnografskega muzeja Slovenije (Lenček, 1950). Deblak je zelo globok in izdolben skoraj v popolnem U-profilu. Sicer sta krma in prena elipsasto zaključeni, do dna pa padata skoraj navpično.

7. Der neuere Einbaum aus dem Holz des Tannenbaumes (*Tannenbaum*; *Abies Alba*); ausgehöhlt im Jahre 1895 in der Nähe von Triest; Länge: 6,20 m; aufbewahrt im Depot des Etnografski muzej Slovenije (Lenček, 1950).

8. Hrastov (*Quercus sp.*) deblak, najden pri zemeljskih delih v Claptonu, London Borough of Hackney, dolg 3,54 m, spravljen v Londonskem muzeju, datiran dendrokronološko 950-1000 našega štetja (Marsden, 1989). Prirezana elipsasta, dokaj debela krma. Rebri kvadratni, izsekani do polovice.

8. Der Eichenbaum (*Quercus sp.*); Fundort: Clapton, London Borough of Hackney; Länge: 3,54 m; aufbewahrt im Museum in London; Datierung: dendrochronologisch datiert 950-1000 nach unserer Zeitrechnung (Marsden, 1989).

Ozadje

V eni izmed najpomembnejših revij za podvodno arheologijo, *International Journal of Nautical Archaeology*, št. 18, izšlo 1989. leta (katero sicer lahko najdemo tudi v Narodnem muzeju v Ljubljani ter v Pomorskem muzeju Sergej Mašera v Piranu) si preberimo zapis (Marsden 1989) Davida Whippa v članku " Pozno Saxonski deblak iz Claptona " : " Claptonski deblak je bil odkrit 1. oktobra 1987 med zemeljskimi deli za alternativno igrišče, kakšnih 40 m od zahodnega brega reke Lea.... " ter v nadaljevanju: " .. rovokopač je med razkopavanjem terena odkril tudi precej dolg kos bruna. Nadzornik del je ugotovil, da je bruno pravzaprav deblak in takoj obvestil Oddelek za arheologijo v Londonskem muzeju. Nemudoma so obiskali najdišče, ugotovili stanje čolna ter ga naslednji dan s pomočjo dvigala prepeljali v Londonski muzej.....Voznik rovokopača ocenjuje, da je deblak izkopal iz globine približno 6 metrov.... "

Urednik tega članka Peter Marsden, sicer arheolog iz Londonskega muzeja, in njegovi sodelavci, v nadaljevanju opišejo deblak ter les, iz katerega je narejen, analizirajo način obdelave, skušajo ugotoviti s kakšnim orodjem je bil deblak izklesan, ga konservirajo, opravijo njegovo rekonstrukcijo in nenazadnje povedo tudi, koliko je čoln star. V tem primeru so uporabili eno novjših metod analiziranja starosti lesa, ki se strokovno imenuje dendrokronologija. Osnova je pravzaprav zelo preprosta. Dejstvo je, da v enem letu drevesu priraste nekaj novega lesa, ki ga gozdarji imenujejo letni prirastek ali, če vzamemo prerez debla, branika. Dendrokronologi so izmerili debeline letnih prirastkov ter prešteli količino branika, vse skupaj na podlagi nekaterih statističnih metod obdelali ter dobili posebno krivuljo. Ko so nabrali veliko količino vzorcev iz živih dreves, najdenih starih debel v močvirjih, starih stavb ali gradov ter cerkva, prazgodovinskih kolišč in drugih lesenih najdb iz zgodovine in prazgodovine, so uspeli izdelati krivuljo, ki sega tudi čez 6000 let v preteklost. Omeniti moram, da so take krivulje lokalno omejene zaradi različnih klimatskih vplivov, različnih rastišč in še nekaterih drugih dejavnikov. 123

Peter Marsden in njegovi sodelavci so ugotovili, da je bil deblak izklesan pred približno 1000 leti.

Vendar določanje starosti na podlagi drevesnih letnic danes še ni najbolj razširjena metoda.

Najpogosteje uporabljena metoda določanja starosti organskih snovi je ugotavljanje prisotnosti radioaktivnega ogljikovega izotopa C 14. Rad bi jo na kratko predstavil predvsem zaradi dejstva, da je večini deblakom, katere bi rad primerjal z deblakom najdenim v Hotizi, starost določena prav na podlagi ogljikovega izotopa C 14. Atmosfera in s tem živi organizmi so za časa svojega življenja izpostavljeni kozmičnemu sevanju, kar povzroča ob trčenju z molekulami dušika in kisika njihovo termalizacijo. Ti termalni nevtroni povzročijo nuklearno reakcijo z jedrom N-14 česar produkt je seveda ogljikov izotop C 14. Ta se zavoljo reakcije s kisikom pretvori v radioaktivni ogljikov dioksid in se spusti v nižje sloje atmosfere kjer ga absorbira rastlinje. Prav tako se enakomerno porazdeli po zemlji in živi materiji. Seveda zaradi nestabilnosti ponovno razpada v C 14. S tem se začne obdobje, ki ga pri radioaktivnih snoveh imenujemo razpolovna doba in pomeni čas v katerem razpade polovica atomov radioaktivnega elementa. Znanstvenik W.F. Libby (1955) je 1947 leta odkril in kasneje na podlagi meritev dokazal, da je razpolovna doba C 14 5568 ± 30 let. Ta čas so kasneje na kongresu v Cambridgeu 1962 kljub natančnejšim raziskavam (5730 ± 40) potrdili zavoljo raziskav, ki so izšle pred tem.

Oglejmo si nekatere najznamenitejše lesene najdbe datirane z metodo radioaktivnega ogljika C14 objavljenih v mednarodnih publikacijah v svetu, od katerih jih je največ iz debla izdolbenih čolnov.

North Ferriby v angleški pokrajini Yorkshire je eno najznamenitejših najdišč ladij. Leta 1910 so tam odkrili prvo od treh, iz platic zgrajenih ladij (Riley & Gomme, 1910). Naslednjo ladjo v tem predelu so našli 1941. zadnjo 1946. leta. Po razvoju metode C 14 so v šestdesetih letih opravili analize lesa iz ladij in nekaterih drugih lesenih najdb ob ladjah. Zavoljo dokaj ohlapnih rezultatov, ki nam jih nudi metoda C 14, so ladje datirane med 960 in 1776 let p.n.št. Našo posebno pozornost pa si zasluži podatek, ki nas prevzame. To je analiza leskovega kavlja, najdenega ob eni izmed ladij. Le-ta naj bi izviral iz 11 tisočletja p.n.št. (12950 $\pm$ 240, Q-836; Booth, 1984) kar je hkrati tudi najvišja, z metodo C 14 določena starost za obdelan lesen predmet.

Sicer je najstarejši deblak v Angliji najden na severu pokrajine Cumberland v vasi Branthwaite blizu Workingtona, ki so ga datirali v čas med 1610 do 2135 let p.n.št. (Switsur & West, 1975)

Razen omenjenih deblakov in ladij so v Veliki Britaniji doslej datirali z radiocarbonsko metodo 27 čolnov v Severni Angliji, 38 v Južni Angliji, 35 v regiji Humber in 7 deblakov v Walesu in na Škotskem, torej skupaj 107 deblakov, ki so datirani med 500 do 3600 let starosti.

Najstarejši do danes najden čoln izdolbenec je bil najden blizu vasi Pesse v Nizozemski pokrajini Drenthe. (W. Van Zeist, 1957) čoln je bil najden približno 4 metre globoko v zemlji ob poglabljanju Mwnovega plovnega kanala

13. avgusta 1955. Takoj so bili obveščeni strokovnjaki, predvsem konservatorji in arheologi. Že 20. avgusta so 2.98 m dolg in do 44 cm širok deblak prepeljali v laboratorije Arheološkega inštituta Rijksuniversiteit v Groningenu. Ugotovili so, da je deblak iz srebrnega bora (*Pinus Sylvestris*), analize C 14 pa so izkazale starost 8275 ± 275 BP (GrN-486), kasnejša analiza pa starost 8825 ± 100 BP (GrN-6257). Prof. dr. Hl. de Vries iz Groningenske univerze se je odločil, da bo deblak konserviral s sladkorjem ter ga izsušil z zmrzovanjem. V članku (1957) Van Zeist ugotavlja, da je bila metoda konserviranja zelo uspešna.

Tako torej Nizozemci o in s svojimi redkimi, vendar zelo kvalitetnimi najdbami.

Država	Štev. dat. najdb	Najstarejša najdba	Viri
V. Britanija	104	3545 ± 100	McGrail, 1978a; Switsur, 1989
Danska	64	5010 ± 100	Booth, 1984
Norveška	26	1810 ± 60	Myhre, 1973a; Booth, 1984,
Švedska	21	4200 ± 60	McGrail, 78a; Booth, 1984,
Belgija	22	2150 ± 50	Dauchot-Dehon, 1986;*
Francija	21	7960 ± 100	Lanting, 1992
Nemčija	1	7670 ± 50	Lanting, 1992
Nizozemska	2	8275 ± 275	Van Zeist, 1957
Grčija	1	270 ± 70	Steventon, 1986;*
Ciper	6	2630 ± 45	Katzev, 1972
Italija	19	4580 ± 50	Booth, 1984;
Bulgarija	1	559 ± 40	Booth, 1984
Estonija	1	280 ± 80	Booth, 1984
Ukrajina	1	1120 ± 100	Booth, 1984
Egipt	4	3990 ± 105	Jenkins, 1980
Izrael	10	2560 ± 360	Hurst, 84; Weinstein, 84;
Malezija	4	1767 ± 50	Sieveking, 1956
Haiti	1	230 ± 40	Booth, 1984
ZDA	7	5717 ± 500	Deevey, 1951; Booth, 1984
Hrvaška	13	2245 ± 90	Brusić, 1986*
Slovenija	5	7613 ± 187	Erič, 1991
Japonska	2	3780 ± 50	Yamada, 1986;*
Kanada	3	330 ± 80	Rutherford, 1984;
Švica	?	$5500 \pm ?$	Lanting, 1992

* Erič 1991

*Tabela C 14 v svetu
Tabelle C 14 in der Welt*

Kar 61 čolnov pa je bilo najdenih in datiranih med 150 in 5010 let starosti tudi v skandinavskih deželah (Booth, 1984; Westerdahl, 1985; Erič, 1991). Prav gotovo najstarejši od teh je deblak, izklesan iz lipovega lesa, najden v Praestelyngenu na Danskem. Sodelavci Geološkega raziskovalnega laboratorija iz Copenhagena so ugotovili starost 5010 ± 100 BP (Booth, 1984). Če izvzamemo najdbe na Nizozemskem, ima tudi severna Evropa (Francija, Belgija, Nemčija) lepo količino datiranih deblakov, od katerih so omembe vredni "Pirogue" iz Noyen-sur-Seine v franciji, datiran 7960 ± 100 BP, znamenita ladja, zgrajena iz platnic, najdena v Pommeroeulu, Hainaut v Belgiji, za katero analize kažejo 2030 ± 60 BP ter deblak iz nemškega Dümmerlohausena, datiranega 7670 ± 50 BP.

Razmere v Sloveniji

Vse od prazgodovine do današnjih dni so tudi v podalpskem prostoru živeči ljudje izkoriščali plovnost rek in jezer za transport. Prvi deblaki so bili v Sloveniji naključno najdeni že zelo zgodaj. Müllner (1894) opisuje najdbo deblaka blizu Kostajnovca na Barju 1834 leta. Omenjena najdba je seveda le ena od desetih deblakov, ki jih je opisal Müllner, med tem ko za najstarejši opis najdbe deblaka velja Hochenwartova (1838) beležka o 2.84 m dolgem deblaku, najdenim med 1826 in 1828 letom ob kopanju Spodnjega Galjevca. Deblak jim je, potem ko so ga izpostavili zraku, razpadel v letnicah hrastovega debla. (Melik, 1946) Pred Müllnerjem in kasneje so se z evidentiranjem deblakov ukvarjali še Dežman (1858), Novak (1907) in Schmid (1911). "Udajamo se upanju, da smo zbrali vse omembe izdolbencev, kar jih je raztresenih po naših muzejskih in podobnih virih, toda izključevati vendarle ni mogoče možnosti, da je ostalo kaj neopaženega." piše Melik (1946) o svojem seznamu. Najpopolnejši popis barjanskih deblakov pa vsekakor vodi ljubljanski arheolog Davorin Vuga, ki spremlja najdbe na Barju že najmanj 20 zadnjih let.

V Sloveniji je danes zabeleženih najmanj 60 deblakov in modelov. Jasno je, da tukaj ne gre za prav toliko ohranjenih plovil, temveč so beleženi tudi tisti, za katere so se spomnili domačini, da so jih pri poljskih delih opazili ali zadeli pri oranju (prim. Vuga, 1981). Seznam zajema tudi vse tiste, ki so po odkritju propadli zaradi neprimere ali celo nikakršne zaščite (prim. Hochenwart, 1838) ali pa so bili pri zemeljskih delih celo uničeni (prim. Dirjec, 1990). Danes je zanesljivo 10 deblakov ohranjenih v slovenskih muzejih, 17 pa bi jih moralo biti ohranjenih in situ na mestih odkritja. V muzejih je ohranjenih tudi 5 majhnih modelov čolničev, za katere ni popolnoma jasno, ali so otroške igrače, ali tkalski pripomoček, ali pa imajo morda vlogo komercialnega obrtniškega izdelka tako kot grški keramični modeli čolničkov iz neolitika in zgodnje bronzne dobe (Marangou, 1991). Omenil bi, da so skoraj vse najdbe iz Ljubljanskega barja. Dejstvo je na prvi pogled zanimivo vendar ne docela nerazumljivo. Geološke posebnosti odtekanja voda iz Barskega jezera pred par tisoč leti so omogočile mirno posedanje sedimenta in nastanek šotnega plašča. Globina teh plasti ni velika in možnosti za tovrstne najdbe so tukaj. Za razliko od porečja Mure, ki svojo mikro podobo spreminja relativno agresivno in hitro. V Hotizi najden deblak je bil izkopan iz globine 4-5 m. Na mestu, kjer je shranjen in situ so ga prodne naplavine od jeseni 1989 leta že prekrile za dobro desetino.

Od omenjenih 27 ohranjenih deblakov je v Sloveniji datiranih s C 14 analizo 5 deblakov.

Laboratorij Ref.St.	Vir	Deblak Vrsta lesa	Datacija		
			BP	BC	±
Z-634	Vuga, 1981a	Lipe, Ljubljana Hrast (Quercus sp.)	1940	AD 50	80
Z-1932	Dirjec, 1990	Zakotek, Preserje Ljubljana Hrast (Quercus sp.)	2350	740	130
Z-1931	Dirjec, 1990	Blatna Brezovica Ljubljana Hrast (Quercus sp.)	3190	1440	130
Z-737	Booth, 1984	Rudnik, Ljubljana	3290	1300	120
Z-2294		Hotiza, Lendava Hrast (Quercus Rob.)	7613	6205	187
Z-2359		Hotiza, (ponovljen) Hrast (Quercus Rob.)	7118	5980	118

S C 14 datirani deblaki v Sloveniji
Mit C 14 datierte Einbäume in Slowenien

Sklep

Na podlagi naključnih najdb prazgodovinskih čolnov v Sloveniji bi lahko površno sklepali, da so v preteklosti plovila uporabljali zgolj na jezerih, saj so praktično vse deblake iz teh obdobj našli ob različnih melioracijskih in agrarnih zemeljskih delih na Ljubljanskem barju. Tako razmišljanje je omogočilo tudi dejstvo, da so najdbe iz območja Alp v glavnem iz jezer. Vendar zadnja najdba iz Hotize (četudi naključna) nudi tudi drugačno interpretacijo. Po rekah kot sta Mura in Drava, ki s svojimi izviri segata v osrčje centralne Evrope je bilo mogoče potovati brez zadržkov. Dejstvo, da je plovba z dokaj velikimi ladjami mogoča že po majhni reki s pretokom pod 20 m³/s ter da so take plovne reke na veliko izrabljali že v rimskem času, nas navaja na misel, da so tovrstni plovni podvigi obstajali tudi v zgodnejših obdobjih. Vprašanje, ali so obvladali tehnologijo zaježevanja za boljšo plovnost že v neolitiku in prej, ostaja do potrditve odprto. V rimskem času so tovrstne zaježitve uporabili zaradi takrat že visoko razvite transportne infrastrukture ter sistematiziranega transporta. Kot tak jezahteval čim boljši izkoristek in po rekah so z metodo "odplavljanja", ki jo je opisal že Plinij, transportirali do 5, včasih tudi do 30 ton materiala ali živega tovara. gradnja ladij je bila prilagojena za plitvo vodo in 1939. leta najdena ladja v Breuschu blizu Strassburga je z nosilnostjo 3.55 ton imela 0.33 cm greza (Eckoldt, 1984). Za plovila kakršen je recimo iz debela izdolben čoln - deblak, ki običajno ni

presegal 15 metrov (običajno je bil krajši - 7 do 10 m) v dolžino in 40 do 50 cm v širino, tovrstna navigacijska tehnologija ni bila tako pomembna. Težko je verjeti, da bi lahko bile reke na zahodnem obrobju Panonske kotline izvzete iz "obravnavne" prazgodovinskega človeka, zato bi sistematično zbiranje podatkov zanesljivo omogočilo sestaviti boljše podobo življenja na rekah v starejših obdobjih.

Iz vsega do sedaj opisanega in navedenega bi zato nujno morali premestiti deblak v posebej pripravljeno sterilno gruščnato ali ilovno plast zemlje in tudi drugače zaščiteno bližnjo okolico predvsem zaradi nevarnosti hitrega uničenja deblaka zaradi delovanja mikroorganizmov v vodi.

Istočasno bi bila nujna arheološka in konservatorska revalorizacija deblaka, izvedba vseh potrebnih nadaljnjih analiz ter objava poročil v domačih in tujih glasilih saj je arheološka vrednost lesenega predmeta izjemna. Na podlagi uvodnih analiz in poizvedovanja je Hotiški deblak četrti najstarejši deblak v Evropi in po vsej verjetnosti tudi v svetu.

Po zaključenih delih opisanih v prejšnjem odstavku bi morali predstaviti deblak javnosti po navodilih posebej sestavljene delovne skupine strokovnjakov in na podlagi strokovne in finančne ocene projekta odločiti o metodologiji konservatorskih postopkov, ki bi deblak spravili v stanje primerno za muzejsko predstavitev.

Miran Erič in Ivo Nemec

LITERATURA:

- Arnold Beat, 1988. Radiocarbon dating of six Swiss watercraft. *International Journal of Nautical Archaeology* 17.2, s.183-186
- Booth Benjamin, 1984. A handlist of maritime radiocarbon dates. *IJNA* 13.3. 189-204. s.191
- Brusič Zdenko, 1968. Istraživanje antičke luke kod Nina. *Diadora* 4
- Dauchot-Dehon Michele, Strydonck van Mark, Heylen Jos, 1986. Institut Royal du Patrimoine Artistique Radiocarbon Dates XI. *Radiocarbon* 28-1. s.69-77 (76)
- Deevey E.S. 1951. Radiocarbon dates, *Science* 113. s.113
- Dežman Karel, 1858. Beiträge zur Naturgeschichte des Laibacher Morastes. Zweites Jahreshft des Vereines des krainischen Landes-Museums. ss. 67
- Dirjec Božena, 1990. Čolni deblaki najdeni v zadnjih letih na Ljubljanskem Barju. Poročilo o raziskovanju paleolita, neolita in eneolita v Sloveniji XVIII. s.135-139
- Eckoldt Martin, 1984. Navigation on small rivers in Central Europe in Roman and medieval times. *IJNA* 13.1. s.3-10.
- Erič Miran, 1991. spisek datiranih čolnov C 14 od 1984 do 1990 (iz *Radiocarbon* 1984-1990) neobjavljeno
- Hochenwart , 1838. Die Entsumpfung des Laibacher Morastes. 6 Abschnitt. Ljubljana. s.79
- Hurst J.Barbara & Lawn Barbara, 1984. University of Pennsylvania Radiocarbon Dates XXII. *Radiocarbon* 26-2. s.212-240 (222)
- Jenkins N. 1980. The Boat beneath the Pyramid
- Katzev M.L., 1972. The Kyrenia ship; A History of Seafaring. *Bass G.* 1973; s.50
- Kapitän Gerhard, 1991. Records of native craft in Sri Lanka-I: The single outrigger fishing canoe oruwa-Part 2.3: Rowed, paddled and poled oru. *IJNA* 20.1. s.23-32
- Lanting J.N., 1992. osebna informacija
- Lenček, 1950. Poročilo o župl. Izvestje srednjih šol v Britsko-Ameriškem pasu svobodnega Tržaškega ozemlja za šolsko leto 49-50. s.3-7
- Marangon Christina, 1991. From Middle Neolithic to Early Bronze Age: Tentative identification of early boat models. IV Symposium "Ship Construction in Antiquity". Athens
- Marsden Peter, 1989. A late Saxon logboat from Clapton. London Borough of Hackney. *IJNA*. 18. s. 89-111
- McGrail Sean., 1978. Logboats of England and Wales. *NMM. Archaeol se.no.2. Br. Archaeol. v.25.* s.160-164
- McGrail Sean., 1978a. Dating ancient wooden boats, *Dendrochronology in Europe; British*

- Archaeological Report International Series 51 s.239-258
- Melik Anton, 1946. Mostiščansko jezero. Ljubljana s.71.op.122
- Myhre Bjorn,1973.I en aker på Gjerland i Forde.Arkeo. Bergen. s. 15-18
- Myhre Bjorn, 1973a. Nausttuf fra eldre jernalder; Arkeo. Bergen. s. 20
- Myhre Bjorn,1980.Gardsanlegget på Ullandhaug I. Gardshus i jernalder og tidlig middelalder i SV-Norge. Ams Skrifter 4.Arkeo Stavanger. s.135
- Müllner Alfons, 1894. Kleinere Mittheilungen. ARGO. Zeitschrift Für krainische Landeskunde. 3/8. s.157
- Niewiecki Włodzimierz, 1973. The Discoveries of inland underwater archaeology in Poland. Science diving international. 3th Symposium C.M.A.S.
- Novak Josip,1907. Zgodovina brezoviške župnije. s. 9
- Passard Françoise, Urlacher Jean-Pierre, Ginier-Gillet Andre,Lambert Georges, Lavier Cathérine, 1987. La pirogue monoxyle de Moncey (Doubs). Archeonautica 7. s.37-54
- Rutherford A.A., Wittenberg Jurgen, Gordon B.C.,1984. University of Saskatchewan Radiocarbon dating X. Radiocarbon 26-2. s.241-292 (278)
- Schmid W., 1911. Jahresbericht für Altertumskunde. s.92b, 93a
- Sieveking G. de G.1956. Recent discoveries in Malaya(1955). Journal of the Malaysian Branch of the Royal Asiatic Society 29-1. s.200-205
- Steventon L.Raymond & Kutzbach E.John, 1986. University of Wisconsin Radiocarbon dates XXIII. Radiocarbon 28-3. s.1206-1223 (1213)
- Switsur Roy,1989. Early English boats. Radiocarbon 31-3. s.1010-1018
- Tušek Ivan, 1990. Hotiza. Varstvo spomenikov. 32 - II. s.197
- Van Zeist W.,1957. De Mesolitische Boot van Pesse. Nieuwe Drentse Volksalmanak. Assen. s. 4-11
- Vuga Davorin,1981. Varstvo spomenikov 23. s.224
- Vuga Davorin,1981a. Varstvo spomenikov 23. s.241
- Weinstein M. James,1984. Radiocarbon dating in the Southern Levant, Radiocarbon 26-3. s. 350
- Yamada Osamu & Kobashigawa Akira,1986.KSU Radiocarbon dates I Radiocarbon 28-3. s.1077-1101 (1089)

BIBLIOGRAFIJA DR. JOŽEFA SMEJA

Franc Kuzmič

Dr. Jožef Smej (1922) sodi med vidne slovenske ustvarjalce na več področjih. Čeprav je končal študij teologije, ni ostal zgolj na tem področju. Piše pesmi, prozo, prevaja literarna in strokovna dela, dela na področju literarne zgodovine, življenjepisov, lokalne zgodovine in še bi lahko naštevali.

Pričujoča bibliografija je sestavljena kronološko, znotraj leta je razdeljena na izvirno in prevajalsko področje, s krepkim tiskom so označena samostojna dela. Vse to je razporejeno po abecedi. Na koncu je dr. Smej predstavljen še kot urednik, sourednik ipd. Iskanje skuša olajšati okvirno kazalo. Pripomniti velja, da tudi ta bibliografija ni popolna, saj ni bilo mogoče vsega gradiva zbrati, identificirati, predvsem ne nepodpisanega in z inicialkami, saj dr. Smej ni vodil svojega osebnega seznama objav.

Prepričan sem, da bo omenjena bibliografija v pomoč vsem, ki jih to področje zanima in na tem področju delajo.

1963

a) Izvirno

- 1 Veličastni praznik sv. Cirila in Metoda v Murski Soboti in Bogojini. - Družina 12 (1963) 15 (l. VIII.), 116-118.

1964

a) Izvirno

- 2 Jožef Vojkovič, župnik v Murski Soboti. (Nekrolog). - Sporočila škofijskega ordinariata duhovščini Mariborske škofije, 1964 - XIV - 131, 95-96.

1968

a) Izvirno

- 3 Hauko Jožef, upokojeni bogojanski župnik. (Nekrolog). - Sporočila škofijskega ordinariata duhovščini Mariborske škofije, 1968, - VI - 66, 40-41.

1969

a) Izvirno

- 4 Bakan Štefan, župnik in doslužni dekan na Cankovi. (Nekrolog). - Sporočila Škofijskega ordinariata duhovščini Mariborske škofije, 1969 - IV - 39, 27-28.
- 5 Bratje evangeličani žive med nami. (Skupaj s K. F. = Francem Kolencem). - CSS 3 (1969), 7/8, 161-163.

1970

a) Izvirno

- 6 Opravilo božje besede. - CSS 4 (1970), 3/4, 49-52.
- 7 Slovenski evangeličani. - V edinosti 1970, 117-124.

1971

a) Izvirno

- 8 Bogojanska cerkev, pesem in zvonovi. Ob 40-letnici smrti plebanoša Ivana Baša. - NM 2 (1971), 10, 374-378.
- 9 Če se zvonec nič več ne oglasi. (Povest iz Prekmurja). - Družina 20 (1971) 12 (20.VI.), 10.
- 10 Dvestoletnica Kuzmičevega prevoda Nove zaveze. - V edinosti 1971, 46-54.
- 11 Med porabskimi Slovenci. - NM 2 (1971) 11, 410-414.
- 12 Murska Sobota včeraj, danes in jutri. - NM 2 (1971) 4, 139-142.
- 13 Na slovenski zemlji nismo od včeraj. Potovanje v Kocljev Baltenski grad, Zalavár. - NM 2 (1971) 7, 242-245.
- 14 (Opombe) k prispevku Fride Kovač: Luthrovo zakonsko in družinsko življenje. - V edinosti 1971, 32-36.
- 15 Oznanjevanje božje besede pri krstu. - CSS 5 (1971), 3/4, 41-43.
- 16 Poroka pred dvema župnikoma. K problematiki mešanih zakonov. - V edinosti 1971, 81-88.
- 17 Spomenikom domačije - zadnja ura naj ne bije! (ob soboški spomeniški problematiki). Maribor 1971. - 46 str. Slike. - 2000 izv.
- 18 V Sloveniji žive evangeličani. - V edinosti 1971, 10-28.

1972

a) Izvirno

- 19 Božična pisma. - Stopinje 1972, 88-90.
- 20 Cerkev v Soboti. (1071-1971). - Stopinje 1972, 20-63.
- 21 Gospodov duh veje. - V edinosti 1972, 117-120.
- 22 Kristus v življenju družine. V: Pot k veri. Maribor (ZKD) 1972, 108-112.
- 23 Življenje s Kristusom v božji večnosti. - V: Pot k veri. Maribor (ZKD) 1972, 118-122.
- 24 Kardinal Missia, vez slovenskih dežel. Ob 70-letnici smrti. - NM 3 (1972) 6, 224-228.
- 25 Löwen 1971. - V edinosti 1972, 130-132. (Poročilo o knjigi K. Raiserja Löwen 1971).
- 26 Samo eno prosim. O pogrebnih mašah. - CSS (1972) 11/12, 194-195.
- 27 Slovenci v Porabju, v Radgonskem kotu in ob naši sedanji severni meji. Mladika 16 (1972) 10, 154-155.
- 28 Špet mi tujina reže svoj kruh. Izselski problem. - NM 3 (1972) 1, 13-16.
- 29 Še hočejo živeti. Med porabskimi Slovenci. - NM 3 (1972) 8, 198-300.

1973

a) Izvirno

- 30 Dr. Franc Ivanocy in evangeličani. - V edinosti 1973, 99-103.
- 31 Ekumenska konferenca v Vodica. - V edinosti 1973, 124-126.
- 32 Ena izmed nagrobnic. - Družina 22 (1973) 41 (28.X.), 9.
- 33 Franc Kolenc, župnik in prodekan, profesor in pisatelj. (Ob 70-letnici). - Stopinje 1973, 75-78.

b) Prevodi

- 34 Géza Gárdonyi: Atila, bič božji. (A láthatatlan ember). Murska Sobota (PZ) 1973, 320 str.
 Por.: Silvester Čuk, Ognjišče 1974, 3, 22-23; Sl.(avko) Ru.(pel), PDK 24.IV.1974, 97, 4; Vilko Novak, PiČ 1974, 5/6, 357-358; M.(arija) Š.(vanjcer), Večer 2.III.1974, 51, 10.

- 35 Huni v zgodovini, v: G. Gárdonyi: Atila, bič božji. Murska Sobota (PZ) 1973, 317-319.
- 36 Kardinal dr. Jakob Missia (1838-1902) in Prekmurje. - Stopinje 1973, 24-30.
- 37 Kúhar Štefan: Pismo Mohorjevi 3. septembra 1913. (Komentar napisal in objavil J. Smej). - NM 4 (1973) 2, 68-72.
- 38 Pomožni škof dr. V. Grmič. (Ob 50-letnici). - Stopinje 1973, 57.
- 39 "Prekmurski Slomšek". Ob 60-letnici smrti dr. Franca Ivanocya. - Družina 22 (1973) 35 (16.IX.), 4.
- 40 Rajni prekmurski duhovniki od leta 1942-1972. - Stopinje 1973, 44-48.
- 41 S porabskimi Slovenci na mašni poti. - NM 4 (1973) 9, 340-342.
- 42 Skrivnost Hérodove hčerke. - Stopinje 1973, 111-115.
- 43 Slovenci v Porabju, v Radgonskem kotu in ob naši severni meji. - Stopinje 1973, 105-109.
- 44 Spomin rajnih pri Gospodovem oltarju. - Družina 22 (1973) 41 (28.X.), 9-10.
- 45 Škofu dr. Maksimilijanu Držičniku ob 70-letnici. - Stopinje 1973, 52-54.
- 46 Varuhinje domačih ognjišč. - NM 4 (1973) 6, 209-211.

1974

a) Izvirno

- 47 Cantus Primicialis - pesem ob Borovnjakovi novi maši - 1851. - Stopinje 1974, 90-95
- 48 Č. kanonik Ivan Jerič. - Stopinje 1974, 101-102.
- 49 Jožef Kerec, zlatomašnik, misijonar, arhitekt, bivši apostolski administrator. - Stopinje 1974, 38-41.
- 50 Kristus v življenju družine. - V: Pot k veri. Maribor (ZKD) 1974, 120-124.
- 51 Sveto leto in Stopinje. - Stopinje 1974, 19.
- 52 Zvonarja Janoša zadnja božična noč. - Stopinje 1974, 59-66.
- 53 Življenje s Kristusom v božji večnosti. - V: Pot k veri. Maribor (ZKD) 1974, 130-135.
- 54 Župniku Janezu Bejku v spomin. - Stopinje 1974, 99-101.

1975

a) Izvirno

- 55 Pastoralna dejavnost Ivanocyjevega kroga: inavguralna disertacija. Maribor (ŠO) 1975. 168 str.
 Por.: V.N. (Vilko Novak), Družina 18. I. 1976, 3, 6; J.R. (Jože Rajhman), Znamenje 1976, 2, 187-188; Vilko Novak, Stopinje 1977, 41-44.
- 56 Spominu profesorja Jakoba Richterja. - Družina 24 (1975) 12/13, 10.

b) Prevodi

- 57 Mikloš Küzmič: Mihaelu Gabru. (Prevedel in napisal opombe). - Stopinje 1975, 29-30.

1976

a) Izvirno

- 58 Dekanu Györköšu v spomin. - Stopinje 1976, 141-142.
- 59 Ob odhodu Jožefa Berdena, prvega hotiškega župnika. - Stopinje 1976, 135-137.
- 60 Ob slovesu od salezijanca Franca Dündeka. - Stopinje 1976, 140-141.
- 61 Prof. Jakob Richter. - Mohorjev koledar 1976, 138-140.

62 Skrivnostni cvet iz Betlehema. - Stopinje 1976, 82-89.

b) Prevodi

63 Bogoslužni molitvenik. Bogoslužno branje. Ljubljana (Slovenska škofovska liturgična komisija) 1976. - 1160 str. Del I. - (Soprevajalec).

64 Muza Miklóša Kúzmica. Murska Sobota (PZ) 1976. 180 str. - (Pripravil, prevedel in napisal opombe).

Por.: Nada Gaborovič, Dialogi 1976, 7/8, 491-493; Sl.(avko) Ru.(pel), PDk 11.IV.1976, 86, 5; Ž.R. (Janez Švajncar st.), Večer 8.VII.1976, 158, 4; Vilko Novak, Znamenje 1976, 6, 571-572; Vilko Novak, Stopinje 1977, 41-44.

65 Mikloš Kúzmich: Prijatelj. - V: Izbor prekmurskega slovstva. Ljubljana 1976, 133.

1977

a) Izvirno

66 Ali še znamo prisluhniti prekmurski ljudski pesmi? - Stopinje 1977, 99-104.

67 Blagoslov betlehemske skrivnosti. - Družina 26 (1977) 49/50, 8-9.

68 Od aktivnega narednika do župnika. (Spominu Jožefa Šoštareca). - Stopinje 1977, 131-133.

69 Sedemdesetletnica Ludvika Duha. - Stopinje 1977, 184-185.

b) Prevodi

70 Bogoslužni molitvenik. Bogoslužno branje. Ljubljana (Slovenska škofovska liturgična komisija) 1977. - 1224 str. Del II. - (Soprevajalec).

71 Géza Gárdonyi: Božji sužnji. (Isten rabjai). Murska Sobota (PZ) 1977, 453 str.

Por.: Sl.(avko) Ru.(pel), PDk 31.III.1977, 72, 4; Silvester Čuk, Ognjišče 1977, 4, 37; F.(ranc) Š.(rimpf), Večer 23.IV.1977, 95, 4.

1978

a) Izvirno

72 Dvestoletnica sombotelske škofije. - Stopinje 1978, 106-110.

73 Hieronimov božič. - Stopinje 1978, 97-103.

74 Prekmurski pisatelj Jožef Bagáry in milenij madžarske države leta 1896. - ČZN 1978, 1, 115-123.

75 Priključitev delov sombotelske, krške in sekovske škofije mariborski škofiji leta 1964. - V: Zbornik ob 750-letnici mariborske škofije, Maribor (ŠO) 1978, 20-28.

76 Župnija Sv. Benedikta v Kančevcih. - Stopinje 1978, 21-38.

1979

a) Izvirno

77 Krizantema na grob Ignacija Maučeca. - Stopinje 1979, 168-170.

78 Ob odhodu škofa dr. Maksimilijana Drževnika. - Stopinje 1979, 23-25.

79 Sedemstopenjska letnica mariborske škofije. - Stopinje 1979, 22-23.

80 Spominu Jožeta Hozjana. - Stopinje 1979, 170-171.

b) Prevodi

81 Henri Cazelles s sodelavci: Uvod v Sveto pismo Stare zaveze. (Introduction critique a l'ancien testament). Celje (MD) 1979. 742 str. - (Teološki priročniki; 6). - (Soprevajalec).

Por.: M.(arjan) Peklaj, Znamenje 1979, 6, 559-560.

1980

a) Izvirno

- 82 Bibliografija prekmurskih tiskov od 1715 do 1919. - Stopinje 1980, 135-136.
 83 Nagrobni napis Štefana Kůzmiča. - Stopinje 1980, 119-125.
 84 Pilatov pisar. - Stopinje 1980, 136-139.
 85 **Po sledovih zlatega peresa. Roman. Murska Sobota (PZ) 1980. 481 str.**
 Por.: S.(ilvester) Čuk, Ognjišče 1980, 6, 37; Z. S. (Zdenka Serajnik), CSS 1980, 9/10, 159-160; Aleksander Zorn, NR 10.X.1980, 19, 553; Pavel Berden, Družina 8.VI.1980, 24, 6; Franc Kuzmič, Vestnik 6.VI.1980, 43, 5; Franc Kuzmič, Evangeličanski list 1980, 7, 6; J.H. (Jože Topolovec), Oznanjenje I, 1982, 74-76.
 86 Sodelavcu Stopinj Francu Novaku v slovo. - Stopinje 1980, 100-101.
 87 Župniku Jožetu Vargu v spomin. - Stopinje 1980, 213.

b) Prevodi

- 88 **Starejše slovensko slovstvo od Brižinskih spomenikov do Linhatovega Matička. Maribor (0) 1980. 520 str. - (Iz slovenske kulturne zakladnice; 22). - (Soprevajalec).**

1981

a) Izvirno

- 89 Dr. Alojz Osterc. - Mohorjev koledar 1981, 92-93.
 90 Dr. Alojziju Ostercu. - Stopinje 1981, 210-212.
 91 Izlet k ostankom slovanske bazilike pri Zalavaru. - Stopinje 1981, 115-118.
 92 Klekova zvestoba gajici. - Stopinje 1981, 33-39.
 93 Ob odhodu Alojzija Flegarja. - Stopinje 1981, 212-213.
 94 Pisma Mikloša Kůzmiča zemljiškemu gospodu. - ČZN 1981, 2, 273-293.

b) Prevodi

- 95 Pisma Mikloša Kůzmiča zemljiškemu gospodu. (Prevod 11 pisem). - ČZN 1981, 2, 275-293.
 96 Pismo grofa Jurija Zrinjskega palatinu Stanislavu Thurzóju. - V: AES 3, 1981, 140-141.

1982

a) Izvirno

- 97 Besedna umetnost v službi oznanjevanja. - CSS 16 (1982) 9/10, 134-137.
 98 Dr. Franc Kramberger, novi mariborski škof. - Stopinje 1982, 19-20.
 99 Filozof Konstantin in razbojniki. - Oznanjenje I, 1982, 50-53.
 100 Ignacu Baši v spomin. - Stopinje 1982, 139-140.
 101 Krščanstvo, kultura in umetnost. - Oznanjenje I, 1982, 5-9.
 102 Novomašnikov rožni venec. - Stopinje 1982, 20-22.
 103 Velikemu sodelavcu Stopinj v hvalažen spomin. - Stopinje 1982, 71-73.

b) Prevodi

- 104 Augustin George in Pierre Grelot s sodelavci: Uvod v Sveto pismo Nove zaveze. Celje (MD) 1982. 937 str. - (Teološki priročniki; 7). - (Soprevajalec).
 105 Simon Čergič, župnik in pesnik. Maribor 1982. 99 str.

1983

a) Izvirno

- 106 Franc Hrastelj. - Mohorjev koledar 1983, 84-85.
 106a Greh - največja nesreča. - Mavrica 13 (1983/84) 5, 132.
 107 Štefan Škafar, duhovnik in zgodovinar. - Družina 32 (1983) 10 (6.III.), 14.
 108 Ivan Zelko, Prekmurje do leta 1500. - Stopinje 1983, 168-171.
 109 Kniga molitvena. - Stopinje 1983, 65.
 110 Malahijevo prerokovanje o papežih. - Oznanjenje II, 1983, 84-87.
 111 O Nostradamusovnih prerokovanjih. - Oznanjenje II, 1983, 88-90.
 112 Ob odhodu Ivana Ifka. - Stopinje 1983, 189-191.
 113 Ob odhodu Ivana Kolenca in Matije Rousa. - Stopinje 1983, 186-188.
 114 Odgovor na "vzpodbudo". - Stopinje 1983, 58-59.
 115 (Opombe k:) Pavel Berden: Ivanocy. - Stopinje 1983, 49-51.
 116 Pavlu Berdenu, soustanovitelju Stopinj v spomin. - Stopinje 1983, 180-186.
 117 Prerokovo poslanstvo. (Iz 61,1-11). - Družina 32 (1983) 37 (25.IX.), 4.
 118 Satira o babilonskem kralju. (Iz 14,4-21). - Družina 32 (1983) 4 (23.I.), 4.
 119 Učenec iz Emavs. - Oznanjenje II, 1983, 31-38.
 120 Uvod. - V: Pierre Corneille, Mučenec. Poljčane (Oznanjenje) 1983, 5-14.

b) Prevodi

- 121 Pierre Corneille: Mučenec. (Polyeucte). Majšperk 1983. 90 str.
 Por.: P.(olona) Pečovnik, Tretji dan 21 (1992), 4 (173), 24-26.
 122 Zakonik cerkvenega prava. Ljubljana (NO) 1983. 765 str. - (Soprevajalec).

1984

a) Izvirno

- 123 Mihael Kuzmič, predgovori Štefana Kuzmiča. - Stopinje 1984, 90-93.
 123a Post je v odpovedi. - Mavrica 14 (1984/85) 8, 196.
 124 Prosti čas v luči razodetja. CSS 18 (1984) 5/6, 69-70.
 125 Slovensko Porabje. - Pogovori 1984/85, 1, 4-7.
 126 Sveto leto in nedelja. - Stopinje 1984, (3-4).
 127 Sveto pismo - vir razodetja in temelj krščanske vere. - V edinosti 1984, 74-80.
 128 Škofa Magnifika sveti večer. - Oznanjenje III, 1984, 65-69.

b) Prevodi

- 129 Sveto pismo Nove zaveze. Ljubljana (NO) 1984. 763 str. - (Sodelavec prevajalcev).

1985

a) Izvirno

- 130 Introitus za Ivanocyjev simpozij. - V: Ivanocyjev simpozij v Rimu. Rim (SBA) 1985, 13.
 131 Introitus za Ivanocyjev simpozij. - Stopinje 1985, 51.
 132 Ivanocyjeva življenjska pot. - Stopinje 1985, 52.
 133 Ivanocyjeva življenja pot. - V: Ivanocyjev simpozij v Rimu. Rim (SBA) 1985, 15-23.
 134 Krizantema na grob Janeza Eljaša. - Stopinje 1985, 235-236.
 135 Marijin venec. - Oznanjenje IV, 1985, 10-16.
 136 Moji poskusi pisateljavanja. - Oznanjenje IV, 1985, 7-9.
 136 137 Molitev v letu poklicev. - Stopinje 1985, 19.

- 138 Ob letu duhovnih poklicev. - Stopinje 1985, 19-21.
 139 Obisk rojakov v ZDA. - Stopinje 1985, 163-170.
 140 Poslovil se je biseromašnik Štefan Varga. - Stopinje 1985, 234-235.
 141 Poslovil se je Franc Kolenc, duhovnik in pisatelj. - Družina 34 (1985) 13/14, 11.
 142 Prevajalčeva spremna beseda. - V: Franc Ivanocy: Sveto pismo in klinopisni spomeniki. Maribor (ŠO) 1985, 5-9.
 143 Zbranim pesmim na pot. - V: Pavel Berden: Himne belih jagnedov. Maribor 1985, 3-4.

b) Prevodi

- 144 Ferencz Ivanóczy: Sveto pismo in klinopisni spomeniki. (A Szentírás és az ékíratör emlékek). Maribor (ŠO) 1985, 99 str.
 Por.: Marijan Peklaj, Bogoslovni vestnik 45 (1985) 4, 419-420.

1986

a) Izvirno

- 145 Kruh vseh kruhov: evharistične šmarnice. Maribor (ŠO) 1986, 140 str. - (Evharistično leto; 2).
 146 Nepozabni obisk rojakov v Kanadi. - Stopinje 1986, 52-57.
 147 Poslovil se je dr. Ivan Zelko. V spomin uglednemu raziskovalcu preteklosti. - Družina 35 (1986) 36 (21.IX.), 4.
 148 Spominu Vladimira Močana. - Stopinje 1986, 191-193.
 149 Spremna beseda. - V: Anton Štrukelj: Neizrekljivi dar. Maribor (ŠO) 1986, 3-4.
 150 Stanko Janežič, Sončni šotori. - Oznanjenje V, 1986, 99-100.

1987

a) Izvirno

- 151 Evharistija in mir. - Stopinje 1987, 19-21.
 152 Mir - deljeni kruh. (Evharistične šmarnice). Maribor (ŠO) 1987, 126 str.
 153 Ob 250-letnici rojstva Mikloša Küzmiča. - Stopinje 1987, 38-49.
 154 Zlatomašni soneti. - Stopinje 1987, 56-58.

1988

a) Izvirno

- 155 Dr. István Konkoly, novi sombotelski škof. - Stopinje 1988, 194-195.
 156 Marijino leto in Stopinje. - Stopinje 1988, 19-21.
 157 Odšel je Štefan Recek. - Stopinje 1988, 202-203.
 158 Poslovil se je Štefan Recek. - Mohorjev koledar 1988, 146-147.
 159 (Spremna beseda). - V: Jakob Šešerko: Abelov dar. Maribor 1988, 3-5.
 160 Štefanu Čergulju v spomin. - Stopinje 1988, 204-205.
 161 Zapisi v tišinski kroniki o Borovnjakovi in Ivanocyevi smrti. - Stopinje 1988, 79-81.

1989

a) Izvirno

- 162 Kristus v življenju družine. - V: Pot k veri. Maribor (ZKD) (1989), 115-119.
 163 Narcisa na grob Štefana Zorka. - Stopinje 1989, 184-185.

- 164 Ob odhodu Martina Puhana. - Stopinje 1989, 173-175.
 165 Pogorelec. - Oznanjenje IX, 1989, 27-29.
 166 Pred spremno besedo. - V: Jean Racine: Ifigenija v Avliidi. Maribor 1989, 3.
 167 Premišljevalna molitev ob evangelijih. - Stopinje 1989, 20-25.
 168 Spremna beseda. - V: Jean Racine: Ifigenija v Avliidi. Maribor 1989, 5-15.
 169 Stopinje 1989. - Stopinje 1989, 19.
 170 Vilku Novaku. - Stopinje 1989, 28.
 171 Življenje s Kristusom v božji večnosti. - V: Pot k veri. Maribor (ZKD) (1989), 125-130.

b) Prevodi

- 172 Jean Racine: Ifigenija v Avliidi. (Iphigénie en Aulide). Jarenina (Oznanjenje) 1989. 92 str.
 173 Psalmi. Besedilo in razlaga (Weinrich Gross in Heinz Reinelt. Besedilo prevedel iz hebrejščine Jože Krašovec, komentar prevedel Jožef Smej. Celje (MD) 1989. 552 str. - (Zbirka Teološki priročnik; 11).

1990

a) Izvirno

- 174 Ave, slavoniae sol et radius et dux. - Košičev teden. Bogojina 1990, (6-7).
 175 Intruitus za Božič 1990. -7 D 1990, 50 (19.XII.), 11.
 176 Kralj Matija Korvin (1440-1490). - Mohorjev koledar 1990, 95-97.
 177 Krona Missievega leta. - Stopinje 1990, 91-93.
 178 Meditacija ob treh zlatih mašah. - Stopinje 1990, 105-109.
 179 Pregled srednjeveške zgodovine Murske Sobote: (predstavitev novega mestnega grba). - ZČ 44 (1990) 4, 547-551.
 180 Prizadevanja Sobočanov za mestne pravice od leta 1366. - Vestnik 42 (1990) 12 (29.III.), 11; 13 (5.IV.), 8; 14 (12.IV.), 8.
 181 Slomškovo triletnje. - Stopinje 1990, 19-22.
 182 Zlatomašni soneti - 1989. - Stopinje 1990, 109-110.

1991

a) Izvirno

- 183 Beseda o avtorju in njegovi knjigi. - V: Franc Puncer: Duhovnik v taborišču smrti. Celje (MD) 1991, 6-7.
 184 Ivan Baša, njegovo življenje in delo. - Stopinje 1991, 98-103.
 185 Janku Škrabanu v spomin. - Stopinje 1991, 178-179.
 186 Jožefu Gjuranu, sodelavcu Stopinj, v spomin. - Stopinje 1991, 179-180.
 187 Luč iz Betlehema. - Družina 41 (1991) 49/50, 1.
 188 Prekmurški pisatelj Jožef Bagary in jubilej martjanske cerkve. - Stopinje 1991, 104-107.
 189 Premišljevalna molitev ob berilih. - Stopinje 1991, 22-27.
 190 Tri pesmi Jožefa Baše - Miroslava. - Stopinje 1991, 129-131.

b) Prevodi

- 191 Miroslav Baša: Čakanje na gosta. - Stopinje 1991, 131.
 192 Miroslav Baša: O da bil bi ... - Stopinje 1991, 130.
 193 Miroslav Baša: Suženj sem ... - Stopinje 1991, 131.

1992

a) Izvirno

- 194 Ave, Nicolae, sclavoniorum gloria ... - V: Košičev teden IV. - Bogojina 1992, 16-19.
- 195 Bo še slovensko bogoslužje v Porabju? - Mohorjev koledar 1992, 60-63.
- 196 **Kaplja na vedru. (Pesmi). Maribor (Stranice: Oznanjenje) 1992. 99 str.**
Por.: Franc Kuzmič, Vestnik 15.X.1992, 41, 11; jz (Jože Zadravec), Družina, 1992, 36; Lojze Kozar ml., Stopinje 1993, 168-169.
- 197 Karel Puhan. - Družina 41 (1992) 16/17, 5.
- 198 Ob jubilejih 1991. - Stopinje 1992, 150-152.
- 199 Od kod trdnost v preizkušnjah in trpljenju? - Družina 41 (1992) 12 (22.III.), 4.
- 200 Prekmurski materi. - V: Košičev teden IV. Bogojina 1992, 8.
- 201 Pri rojakih na Švedskem in v ZDA. - Stopinje 1992, 67.
- 202 **Psalmi vaškega župnika. Celje (MD) 1992. 267 str. - (Slovenske večernice; 142).**
Por.: Ognjišče 1993, 1, 14; Štefan Smej, Vestnik 14. I. 1993, 2, 11;
- 203 Smehlaj neba. - V: Košičev teden IV. Bogojina 1992, 10.
- 204 Soneti z akrostihom ob jubilejih 1991. - Stopinje 1992, 152-154
- 205 Stanko Zadravec ml. - Družina 41 (1992) 37 (27.IX.), 5.
- 206 Tri duše. - V: Košičev teden IV. Bogojina 1992, 9.
- 207 Umira dan. - V: Košičev teden IV. Bogojina 1992, 9.
- 208 Žito izvoljenih. - V: Košičev teden IV. Bogojina 1992, 12-13.

b) Prevodi

- 209 Racine: Ifigenija v Avliidi. (Odlomek). - V: Košičev teden IV. Bogojina 1992, 14-16.

TIPKOPISI:

- Acta Parochialia ob anno 1825 = Kronika župnije Beltinci. Maribor 1991.
- Pastoralni profil Ivana Baše. - Murska Sobota 1950.
- Jožef Klekl st. - Murska Sobota 1954.
- Spominčice z duhovniških grobov. (2 zvezka). - Murska Sobota 1957. - (Rokopis).
- Podatki o zgodovini tišinske župnije. Kronika tišinske župnije. Prev. Jožef Smej. - Murska Sobota 1950-1960. - (Rokopis).
- Dimenzije oznanjevanja Ivanocyjevega kroga. - Maribor 1972.
- Bogojanski župniki in njihove kronike. - Maribor 1976.
- Ferenc Mora: Zlata krsta. - (Prevod v tipkopisu - 1980).

UREDNIK IN SOUREDNIK

- Stopinje 1972 (urednik), potem kot sourednik.
- Sporočila škofijskega ordinariata duhovnikom mariborske škofije. (Odgovarja od maja 1973 do 30.12.1981).
- Okrožnica. (Nadškofijski ordinariat v Ljubljani). (Odgovarja).
- Pastoralni pogovori. (Odgovarja).
- Nekrologij svetnih in redovnih duhovnikov mariborske škofije 1930-1980. Maribor 1980. (Dopolnil in uredil).
- Sporočila slovenskih škofij za oddelek Mariborska škofija (od 1.1.1982 dalje).

O AVTORJU

a) Biografije in razgovori

- Pomagati uresničiti tri naloge: duhovni poklici, družina, mladina. (Pogovarjal se je Franc Bole). - Ognjišče 19 (1983) 6, 7-10.
- Pogovor s pomožnim škofom Jožetom Smejem. (Pogovarjal se je Jakob Emeršič). - Oznajenja V (1986), 4-9.
- Religija je tako stara, kakor je misleči človek. (Pogovor zapisal Franc Horvat). - Delo 31 (1989), 254 (2.XI.), 3.
- "Svoje vrbe smo obesili na citre ..." (Pogovarjal se je Miroslav Slana). - Večer 45 (1989), 191 (19.VIII.), 22.
- jz (Jože Zadravec): Samo družno in polnih src - z evangelijem ljubezni. - Stopinje 1984, 22-25.
- Vilko Novak: Škof dr. Jožef Smej - sedemdesetletnik. - Mohorjev koledar 1992, 167-169.
- Jože Vugrinec: Dr. Jožef Smej. (Zloženska ob razstavi). Murska Sobota (PŠK) 1992.
- Slovenska književnost. Ljubljana (CZ) 1982. Geslo: Smej Jože, str. 321.
- Stopinje 1992, str. 19-25.

b) Bibliografije:

- Franc Kuzmič: Skrajšana bibliografija prekmurske književnosti 1945-1985. - V: Prekmurska književnost 1945-1985 in Prekmurje 40 let v svobodi. M. Sobota (KC MK) 1985, str. 18.
- Franc Kuzmič: Bibliografija in biografije prevajalcev Prekmurja. - V: Prevajalci Pomurja in Porabja... Ljubljana 1988, str. 67-79.
- Franc Kuzmič: Bibliografija samostojnih publikacij Jožefa Smeja. - V: Košičev teden IV. Bogojina 1992, str. 21-23.

POMEN KRATIC:

- AES - Acta ecclesiastica Sloveniae. (Ljubljana).
- CSS - Cerkev v sedanjem svetu. (Ljubljana).
- CZ - Cankarjeva založba. (Ljubljana).
- ČZN - Časopis za zgodovino in narodopisje. (Maribor).
- KCKM - Kulturni center Miško Kranjec. (Murska Sobota)
- MD - Mohorjeva družba. (Celje).
- NM - Nova mladika. (Celje).
- NO - Nadškofijski ordinariat. (Ljubljana).
- NR - Naši razgledi. (Ljubljana).
- O - Obzorja. (Maribor).
- PDk - Primorski dnevnik. (Trst).
- PiČ - Prostor in čas. (Ljubljana).
- PŠK - Pokrajinska in študijska knjižnica (M. Sobota).
- PZ - Pomurska založba. (Murska Sobota).
- SBA - Slovenska bogoslovna akademija. (Rim).
- ŠO - Škofijski ordinariat. (Maribor).
- ZČ - Zgodovinski časopis. (Ljubljana).
- ZKD - Zadruga katoliških duhovnikov. (Ljubljana).

KAZALO:

Biografije: 2, 3, 4, 24, 33, 36, 38, 39, 40, 45, 48, 49, 54, 56, 58, 59, 60, 61, 68, 69, 77, 78, 80, 86, 87, 89, 90, 93, 98, 100, 103, 106, 107, 112, 113, 116, 132, 134, 140, 141, 147, 148, 153, 157, 158, 160, 163, 164, 178, 184, 185, 186, 197, 198, 205.

Literarna zgodovina: 10, 37, 47, 66, 83, 92, 115, 120, 136, 142, 143, 166, 168, 188.

Manjšine, izseljenstvo, obiski: 11, 13, 27, 28, 29, 41, 43, 91, 125, 139, 146, 201.

Ocene, recenzije: 25, 82, 108, 123, 149, 150, 159, 183.

Poezija: 32, 109, 114, 135, 137, 154, 170, 182, 190, 196, 200, 203, 204, 206, 207.

Proza: 9, 19, 42, 52, 62, 67, 73, 84, 85, 99, 119, 128, 165, 174, 194, 202.

Teologija: 5, 6, 7, 14, 15, 16, 18, 21, 22, 23, 26, 30, 31, 44, 50, 51, 53, 55, 97, 101, 102, 106 a, 117, 118, 123 a, 124, 126, 127, 138, 145, 151, 152, 155, 156, 167, 169, 171, 175, 177, 181, 187, 189, 195, 199, 208.

Zgodovina: 1, 8, 12, 17, 20, 35, 46, 72, 74, 75, 76, 79, 94, 110, 111, 130, 131, 161, 176, 179, 180.

Prevodi:

- dramatika: 121, 172, 209.

- poezija: 57, 64, 65, 88, 105, 191, 192, 193.

- proza: 34, 71, 95, 96.

- teologija: 63, 70, 81, 104, 122, 129, 144, 173.

SEDEM TISOČLETIJ OB BLATNEM JEZERU

Razstava, Pokrajinski muzej Murska Sobota 1992

Pokrajinski muzej v Murski Soboti je od 5. junija pa do konca avgusta 1992 pripravil na ogled skupaj s tremi muzeji iz županije Zala (Balatoni Múzeuma iz Keszthelya, Thúry Görgy Múzeuma iz Nagy Kanizse in Gécseji Múzeuma iz Zalaegerszega) arheološko razstavo Sedem tisočletij ob Blatnem jezeru. Glavni namen avtorjev razstave (dr. Robert Müller, dr. Vándor László, dr. Horvat László) je bil predstaviti pomurskemu in širše slovenskemu občinstvu skozi arheološka obdobja vključno z najnovejšimi raziskovanji najstarejšo preteklost okolice Kis Balatona (Malega Balatona). Ob tej priložnosti je bila izdana zloženska, ki ima enak naslov kot razstava, v kateri je uvodnik napisal dr. Vándor László, del teksta pa dr. Robert Müller in je opremljena s fotografijami arheoloških najdb.

Razstava Sedem tisočletij ob Blatnem jezeru je hkrati tudi prva arheološka razstava iz Republike Madžarske na Slovenskem.

Omenjena razstava je gostovala že v Nemčiji, in sicer l. 1989 v Mannheimu in l. 1990 v Oldenburgu. Takrat je bil natisnjen tudi obsežnejši katalog "Sieben Jahrtausende am Balaton".

Razstava Sedem tisočletij ob Blatnem jezeru je bila na ogled v prenovljeni galeriji pokrajinskega muzeja in sicer v treh prostorih. V prvem prostoru, ki je popeljal v razstavo, je bila prezentirana geografska karta Malega Balatona in razstavljen del arheološkega gradiva iz prazgodovine (mlajša kamena doba, bakrena in bronzasta doba), v drugem, osrednjem prostoru pa je bil razstavljen še del arheoloških predmetov iz prazgodovine (kultura žarnih grobišč in železna doba) in najdbe iz rimskega obdobja.

Zadnji razstavni prostor pa je bil v celoti namenjen obdobju preseljevanja narodov, zgodnjemu srednjemu veku in visokemu srednjemu veku.

Razen razstavljenih najlepših arheoloških predmetov so razstavo popestrile rekonstrukcije odkritih poznoantičnih, zgodnjerednjeveških cerkva in stanovaljskih objektov ter velike fotopovečave najlepših arheoloških najdb.

Razstava je popeljala obiskovalca v bogato preteklost zahodnega dela Blatnega jezera, imenovanega Mali Balaton, v okolico mesta Keszthely, v zamočvirjen barjanski svet z manjšimi obljudenimi otoki, ki so nudili takratnemu človeku naravno zaščito.

Arheološko je področje Malega Balatona eno najpomembnejših na Madžarskem kakor tudi v Srednji Evropi, saj so naravne in geografske danosti te pokrajine bile ugodne za poselitev skozi vsa arheološka obdobja. O tem govorijo tudi dragoceni arheološki predmeti (lončenina, nakit, orožje, orodje), predvsem nakit iz žlahtnih kovin, kar govori o bogastvu in prosperiteti prebivalcev Malega Balatona, kakor tudi ostanki arhitekture nekdanje antične utrdbe v Fenekpuszti in antičnih gospodarskih poslopjih (vilae rusticae) v okolici Keszthelya in Blatnega jezera.

Arheološka raziskovanja tega področja segajo v konec 19. stoletja. Takrat sta bila odkrita dva zelo pomembna zgodovinska spomenika - poznorimska utrdba Keszty-Fenekpuszta in Zalavár (Mosapurch, Blatenski kostel, Blato-

građ), ki je okrog leta 840 postal upravno središče slovanskih knezov Pribine in Koclja. Pomembna so bila tudi izkopavanja med leti 1879 in 1884, ko so v mestu Keszthely odkrili 4000 grobov, kar je bila osnova za ustanovitev balatonskega muzejskega društva (l. 1897). Leta 1928 je bila zgrajena muzejska stavba, ki je bila v času 2. svetovne vojne močno poškodovana. Danes hrani keszthelyski muzej čez 60.000 muzealij, vendar brez izkopanega arheološkega materiala iz Blatenskega kostela (Zalavára), ki je shranjen v Nacionalnem muzeju v Budimpešti in tudi ni bil razstavljen na naši razstavi. Prelomno je bilo leto 1970, ko so se začela velika vodneregulacijska dela na prostoru Malega Balatona. Vzporedno z njimi so potekala arheološka zaščitna izkopavanja. Izkopanih in zaščitnih je bilo veliko naselbin, grobišč, cerkva in utrd, preden jih je spet zalila voda. Na 70 km dolgi obali in otokih je bilo odkritih čez 60 arheoloških najdišč.

Razstava Sedem tisočletij ob Blatnem jezeru se je začela z razstavljenim posodjem iz mlajše kamene dobe (2. pol. 6. tisoč. pr. Kr.). Med njimi je imela posebno mesto skodela z linearnotrakastim ornamentom iz Garabonc-Ófala in velika posoda na visoki nogi iz Balatonmagyórd- Hidvégpuszte - tipičnega predstavnika lengyelske kulture.

Srednji bakreni dobi (3000 let pr. Kr.) je na področju Malega Balatona dala glavni pečat balatonsko-lasinjska kultura. Iz tega časa je zelo pomembna naselbina iz Zalavár-Basaszigeta. Izmed razstavljenih keramičnih in bakrenih predmetov (sekire, okrasni obeski) zasluži pozornost kalup za taljenje rude, ki je eden od najstarejših na Madžarskem. Obiskovalce pa je še posebej pritegnil bakren diadem na lobanji odrasle osebe iz grobišča v Vörsu, ki sodi v čas pozne bakrene dobe.

Zgodnjo in srednjo bronasto dobo (1700 pr. Kr.) označujeta predvsem dve pomembni panonski kulturi: Somogyvár- Vinkovci in Kisapostag. Iz raznih najdišč so bile razstavljene manjše posodice z inkrustiranim ornamentom, majhna bronasta bodala, veliki in manjši volutni obeski ter okrasne igle.

Za pozno bronasto dobo oz. KŽG (1400 pr. Kr. umrle sežigajo in pokopavajo v žarah) so značilne posode s fasetiranim ustjem, skodelice s presegajočim ročajem, ovalni pekač z dvema zračnikoma, cedilo. Od kovinskih predmetov pa: fibule-zaponke, meči ... Najpomembnejše najdišče iz tega obdobja je Balatonmagyórd-Hidvégpusztá z odkritimi naselbinskimi ostanki in grobiščem.

Najdbe iz starejše železne dobe (800 pr. Kr.) so zelo redke, znan je grob iz Fenékpuszte in Keszthelya.

Za mlajšo železno dobo oz. obdobje Keltoev so značilni predvsem zviti dolgi bojni meči, sulice, ostanki ščita, razni tipi fibul in fino glazirana keramika.

Iz antičnega in poznoantičnega časa je znanih na področju Malega Balatona in okolice mesta Keszthely 40 arheoloških najdišč ter večje število gospodarskih posestev (villae rusticae). Med razstavljenimi eksponati iz tega časa je vredno omeniti srebrno ogledalo, razne tipe fibul, novce, izdelke iz stekla, keramiko iz terre sigilate, žare in gospodarsko orodje (srp, strgalo, sekire ...).

V Fenékpusztu je v 1. stol. nastal rimski vojaški tabor, pozneje v 4. stol. pa mogočna utrdba. Nekaj časa je bilo v njej veliko skladišče žita, v glavnem pa je utrdba služila kot bivališče in zatočišče staroromanskemu (staroselskemu) prebivalstvu v nemirnih časih preseljevanja narodov. Razstavljeni hunskodobni pridatki v oroškem grobu iz Keszthelya (zlata ovratnica in več manjših pasnih spon) nam pričajo o bogastvu in moči Atilovih Hunov.

Nekaj časa so ob Malem Balatonu prebivali tudi Vzhodni Goti. Predvsem v okolici utrdbe v Fenékpusztu, kjer je odkrito manjše grobišče. Iz okolice je znanih tudi nekaj naključnih vzhodnogotskih najdb (pozlačen par srebrnih fibul, fragment nomadskega ogledala).

Iz prve polovice 6. stol. je znano manjše langobardsko grobišče v Vörsu, ki ima vojaški značaj. V moških grobovih je najpogostejši pridelek orožje (sulice, deli ščita, lok, puščice); ženske grobove pa označujejo srebrne S-fibule z vložnimi almandini, ptičje fibule, ornamentirani koščeni glavniki. Drago-cena najdba je fragment srebrne bogato ornamentirane žlice, ki jo je langobardski svečenik uporabljal pri verskih obredih.

V nemirnem času preseljevanja ljudstev živi pečica staroselskega prebivalstva v ruševinah utrdbe v Fenékpusztu. To avtohtono prebivalstvo je nosilec "keszthelyske kulture" ki traja od 2. pol. 6. stol. do konca 8. stol. Keszthelysko kulturo označujejo predmeti iz žlahtnih kovin, tako smo obdčudovali: zlate uhanes s košarico, srebrne okrogle zaponke s podobami svetnikov, zlate igle-stiluse in par zlatih luničastih uhanov z motivom drevesa življenja.

S prihodom Avarov in Slovanov na področje Malega Balatona v 2. pol. 6. stol. je zavetišče staroselskega prebivalstva v Fenékpusztu do konca požgano in uničeno. Staroselsko prebivalstvo pa je bilo obsojeno na izumrtje ali asimilacijo s prišleki.

O skupnem življenju Avarov in Slovanov na področju Malega Balatona nam pričajo odkrita mešana grobišča iz 7. stol (Zalakomár, Kehida, Pokaszpetk, Söjtör). Slovani so umrle žgali, pepel pa dajali v žare, te pa so polagali v preprosto izkopane jame. Avarski pokop je bil skeleten, velikokrat se pojavlja tudi trojni pokop (bojovnik, žena i konj z opravo). Najpogostejši pridelek v moških grobovih pa je orožje (sablja, lok, puščice, sulice, pasne garniture, keramika).

Leta 791 se začne dolgotrajna in izčrpajoča vojna med Franki in Avari, ki je imela za posledico uničenje ogromne avarske države. Ostanku avarskega ljudstva pa je Karel Veliki dodelil prostor za naselitev med Carnuntumom (Petronell) in Savarijo (Szombathely). Avarska moč je usahnila in počasi so izginjali iz zgodovine. Zadnjič viri omenjajo Avare 822.

Okrog l. 833 je pregnani moravski knez Pribina s sinom in spremstvom pobegnil iz Nitre k Frankom. Cesar Ludvik Nemški mu je poklonil v fevd ozemlje v Spodnji Panoniji ob reki Zali, kjer je na otoku Zalavar (Blatenski kostel) zgradil dvor, ki ga viri (Conversio Bagoariorum et Carantanorum) imenujejo Mosapurch.

V Blatenskem kostelu je bila l. 850 dokončana prva cerkev, ki jo je posvetil salzburški škof Liupram. Conversio pa omenja več cerkva v Spodnji Panoniji, ki jih je dal zgraditi Pribina. Pri knezu Koclju v Baltenskem kostelu sta nekaj časa prebivala in vršila bogoslužje v slovanskem jeziku solunska misionarja Ciril in Metod.

Barjanski svet Malega Balatona je bil v 9. in 10. stol. dokaj gosto poseljen s slovanskim življem. Iz tega časa je znanih čez 40 grobišč in naselbin, kot so: Zalavár-Vársziget, Zalavár-Recésút, Balatomagyaród-Hidvégpuszt, Garabonc-Ófalu I in II, Borjúállás-Zalaszabar, Esztergályhorváti Alsóbárándpuszta, Zalaszabar-Dezösziget, Zalaszabar-Kisesztergály ... V večini omenjenih grobišč prevladuje poganski način pokopa. V grobovih so velikokrat odkriti pridelki hrane (lupine jajc, kosti raznih živali), pijača pa je bila shranjena v keramičnih posodah ali v lesenih vedricah. Grobišča, ki so v samem centru Zalavara in v njihovi neposredni bližini, pa že kažejo krščanski način pokopa. 145

pridatki v grobovih so zelo redki ali pa jih ni.

Za moške grobove so značilni naslednji pridatki: nož, torbice s kresilom in kresilnim kamnom, šilo, brus, britva, glavnik, pasne sponse in orožje (dvorezni frankovski meč, bojne sekire, sulice s krilci, puščice in ostroge). V ženskih grobovih pa zasledimo; grozdaste uhane, uhane s kvačico, ogrlice iz raznobarnih perli, okrasne gumbe, prstane s ščitasto razširitvijo, tulce za igle in srpe. V več grobovih so bili odkriti predmeti iz rogovja (solnice), ki so bili okrašeni z živalskimi motivi, drevesom življenja in križem.

Po madžarski zasedbi Panonije so slovanske naselbine delno preživele prvi madžarski vdor in živijo naprej v 10. in 11. stol. V 2. pol. 10. stol. je veliko starih naselbin in grobišč v okolici Zalavara zapuščenih; nove nastajajo na višje ležečih predelih in ob važnejših poteh (Keszthely, Zalavár, Balatonmagyaród-Hidvégpusztá, Balatonmagyaród: Kolonpuszta, Pusztaszentlászló, Balatonmagyaród-Balatonhidvég ...). To je čas belobrdske kulture (10.-12. stoletje) z značilnimi slovanskimi grobnimi pridatki: obsenčniki s S-zanko, pletene ovratnice - torkvesi, grozdasti uhani, zapestnice s kačastimi glavami, dvodelni srčasti obeski, orožje (bojni noži, loki, puščice).

V 11. in 12. stol. je bilo glavno upravno središče Zalske županije v Kolonu, imenovanem "Colon civitas". Blatenski kostel ostane še naprej pomembno središče, v 11. stol. so ga ponovno utrdili. L. 1019 je kralj Štefan I. v Zalavaru ustanovil benediktinski samostan.

V 12. in 13. stol. je v spodnji dolini reke Zale zgrajenih več manjših dvorcev. Ob veliki kraljevi vojaški cesti, ki je vodila skozi Balatonhidvég, so ponovno začeli uporabljati brod v Fenékpusztii. Druga pomembna cestna žila je vodila vzdolž desne obale reke Zale ob vznožju zalaaptskega gričevja. Ob cestah, ki so se križele na tem prostoru, so v 15. stol. nastajala pomembna trgovska središča (Komár, Kolon, Balatonmagyaród, Karos, Keszthely, Zalavár).

Za časa turških vpadov (sredina 16. stol.) je bilo področje Malega Balatona močno opustošeno. Benediktinski samostan v Zalaváru, frančiškanski samostan v Keszthelyu in дворец Kiskomaron postanejo obmejne utrdbe. Večino naselij so Turki uničili, prebivalstvo pa se je razselilo. Po turškem umiku leta 1690 so bili ti kraji ponovno naseljeni.

Razstava Sedem tisočletij ob Blatnem jezeru je delovala predvsem estetsko v klasičnem smislu. Arheološki predmeti so bili razstavljeni v novih vitrinah, ki so bile narejene na stroške PM, saj je prispela razstava bila brez dodatne opreme. Sam koncept razstave je bil po mojem mnenju narejen na hitro, tako da razstava ni delovala popolno.

Manjkali so uvodni panoji, ki bi podali popolnejšo informacijo o sami pokrajini, kakor tudi za posamezna arheološka obdobja in najdišča. Premalo je bilo rekonstrukcij, preveč je bilo razstavljenih predmetov. Razstava je delovala kot izložba. Niti slučajno ni bila zastavljena problemsko, še manj pa je poskušala obiskovalcu podati nek globlji pogled oz. razlago o arheološki preteklosti Malega Balatona. Šlo je le za prezentacijo najlepših izkopanih arheoloških predmetov. Avtorji razstave niso znali v razstavo vnesti kančka svoje domišljije, da bi ta dobila rdečo nit, s katero bi razbila klasičnost (okorelost) postavljenih eksponatov in s tem v obiskovalcu vzbudila večje zanimanje in boljše razumevanje najstarejše preteklosti Malega Balatona.

Za konec. Bila je razstava Sedem tisočletij ob Balatonu.

JOŽEF KOŠIČ, ŽIVLJENJE SLOVENCEV MED MURO IN RABO

(Izbor del). Izbor dr. Vilko Novak, Stejapn Lukač.

Uredila Marija Bajzek.

Budimpešta 1992. str. 191. ISBN 963 04 2096 1.

Končno smo jo dočakali. Knjigo namreč, izbor del **Jožefa Košiča**, z naslovom *Življenje Slovencev med Muro in Rabo*, ki jo je uredila Marija Bajzek, izbor tekstov sta opravila dr. Vilko Novak in Stejapn Lukač, knjiga pa je izšla v Budimpešti. V slovenščini in prekmurščini, da ne bo pomote. Denarno jo je podprl Sklad za narodne in etnične manjšine na Madžarskem, Ministrstvo za kulturo RS in Društvo Mladost.

Pa kaj, bo poreklo bralstvo, kdo pa je ta Jožef Košič, da se mora ob njem vpisati vse, ki so kakorkoli pripomogli ob izidu njegove knjige. Jožef Košič (rojen 9.10.1788 v Bogojini, umrl 26.12.1867 v Gornjem Seniku) je bil gornjeseniški duhovnik in znanstvenik, ki je svojim sodobnikom priobčil prva posvetna pričevanja o Slovencih med Muro in Rabo, v knjigi *Življenje Slovencev med Muro in Rabo* najdemo tako, ob jedrnatih uvodni študiji dr. Vilka Novaka z naslovom **Jožef Košič in njegovo delo**, še izbor del Jožefa Košiča, prevedenih iz madžarskega jezika v slovenščino in objavljenih v prekmurskem narečju.

Košičev spis **O Slovencih na Ogrskem** je v tej knjigi prvič preveden v slovenščino. Pobudo za nastanek tega spisa mu je leta 1819 dal zbiratelj narodnega blaga, Slovak **Jan Čaplovič**, ki je Košičev spis nekajkrat objavil pod svojim imenom (nazadnje v knjigi *Croaten und Wenden in Ungarn*, Pressburg 1829). V njem je Košič opisal način življenja in ljudsko kulturo svojega naroda, ki ga, kot je opozoril, Madžari napačno imenujejo Vandalus, saj gre za Slovence. Košič nam na začetku predstavi prebivalce med Muro in Rabo, njihovo število, pokrajino, ki jo naseljujejo, in katoliške ter protestantske župnije, v katerih živijo. Nato nam predstavi oblike prekmurskih hiš in njihovo notranjo opremo, ter na kratko označi antropološke tipe ljudi, ki živijo v prostoru med Muro in Rabo. V poglavju z naslovom *Način Življenja* se Košič ustavi pri prehrabeni kulturi, kjer ga ne zanima samo vrsta hrane, temveč tudi njena priprava in načini uživanja. Podoben odnos ima pri predstavljanju noše, saj ga ne zanimajo samo posamezni deli obleke, temveč se dotakne tudi načina nošenja in higijene. Predstavi nam jezik in dialekte Slovencev med Muro in Rabo, njih veroizpovedi, nravi in kulturo, probleme šolstva in s tem povezano tudi pomanjkanje ustreznih učbenikov. Ljudi in krajino predstavi tudi preko najpomembnejših gospodarskih dejavnosti, kot so kmetovanje (poljedelstvo), živinoreja, vinogradništvo, obrt in rokodelstvo in nekatere druge dejavnosti (seznosko delo, skupna dela). Na koncu pa se dotakne šeg in nam predstavi običaje in navade ob ženitvi, krstu in pogrebu ne pozabi pa tudi na glasbo, ples in petje prekmurskih Slovencev.

Naslednje Košičevo delo, predstavljeno v tej knjigi, sta **Predgovor in Nagibanje na Včenjé Vogrskoga Jezika**, iz Košičevega prevoda madžarske slovnice **Krátki Návuk Vogrskoga Jezika za Zacetnike**, ki jo je leta 1833 v Grazu izdal Szalay Imre. V objavljenih odlomkih Košič razpravlja o smotrnosti

učenja madžarskega jezika. V ta namen je tudi sestavil prvi madžarsko-slovenski slovar, katerega odlomek najdemo tudi v tej knjigi (*Roučna Kniga níkih korenástih, i penjástih Vogrskih Rečjéh*).

Zobriszani Szloven i Szlovenka med Mürov i Rabov je po mnenju dr. Novaka najzanimivejša knjiga Jožefa Košiča. Knjiga je izšla v Körmendu, natančna letnica izda pa ni znana (dr. Novak utemeljeno predvideva, da je morala iziti med leti 1845 in 1848). Kot predloga pri nastajanju te knjige je Košiču služilo delo **Antona Slomška, Blashe ino Neshiza v nedelski sholi**, ki je izšlo leta 1842 v Celju. Dr. Novak v uvodu ugotavlja, da Košič ni izdal te knjige pod svojim imenom zaradi tega, ker je večina poglavij povzetih po Slomškovi knjigi. Knjigo v glavnem sestavljajo vzgojni nasveti, Košič pa jim je dodal tudi dve poglavji, v katerih historično ocenjuje religiozne razmere v Prekmurju. Ob tem - v skladu z takratno prevladujočo katoliško doktrino - zasmehuje Martina Lutra, istočasno pa tudi poziva Prekmurce k verski združitvi. Pri prevodu dela je Košič upošteval besedni zaklad prekmurskih dialektov, ob tem pa ustvaril tudi nekaj novih izrazov.

Zgodbe Vogerskoga Králestva je Košič izdal kot zadnjo izmed svojih knjig leta 1848 v Szombathelyu. Knjiga je izšla v prekmurskem narečju in sklepamo lahko, da jo je Košič izdal v prvi vrsti zaradi poučevanja šolske mladine, kot tudi odraslih o velikih imenih madžarske preteklosti. Gre za neko vrsto zgodovine madžarskih vladarjev, ki je nastala na osnovi različnih historičnih del (dr. Novak omenja tudi knjigo Antona Krempla: *Dogodivščine Štajerske zemle* 1845). Ob junaštvih madžarskih kraljev omenja Košič tudi madžarske stike s Slovani, "slovenskoga kralja Sama" in nekatere prekmurske kraje.

Zadnje samostojno delo, ki pa za časa Košičevega življenja ni bilo objavljeno, je rokopis, ki mu manjka prva stran, z naslovom **Starine Železnih ino Salaskih Slovenov**. Rokopis je po mnenju dr. Novaka nastal po letu 1845 in predstavlja neke vrste poljuden, domoznanski zgodovinski opis preteklosti Slovencev med Muro in Rabo. Napisan je v živem, domačem jeziku, za katerega se je Košič zavestno odločil, saj je računal, da bo na tak način pritegnil največ bralcev.

V uvodnem delu rokopisa se lahko na kratko seznanimo z etnogenezo tega prostora, vzdori "barbarov", junaštvom kralja Sama, s pokristjanjevanjem Slovencev, o vlogi in pomenu Kocljevega kraljestva, prihodu Madžarov v Panonsko nižino, upravno religiozno razdelitvijo madžarskega kraljestva in s tem povezanim nastankom cerkva in župnišč v Prekmurju ter opisi turških vpadov v Prekmurje. Glavnino rokopisa je Košič namenil reformaciji in katoliški obnovi v Prekmurju, kjer v zaključku slavi prve katoliške knjige, izdane v prekmurskem narečju, za katere je trdno upal, da bodo tudi med prekmurskimi Slovenci razprle "mrak nevednosti".

Knjiga Jožefa Košiča, *Življenje Slovencev med Muro in Rabo*, se zaključuje z objavo slovenske pesmi (*Slovenska Pesem za dén odpiranja prvoga Vogrskoga Gledálišča vu Pešti 21-a Měšnjeka 1837*) in priročnim slovarjem prekmurskih narečnih izrazov. Tako smo Slovenci, še posebej pa Prekmurci, končno dobili celovit vpogled v duhovno dediščino, ki nam jo je zapustil Jožef Košič. Uporabljali jo bodo tako znanstveniki vseh strok, ki se na tak ali drugačen način ukvarjajo s prekmurskim človekom in njegovo kulturo, kot tudi preprosti bralci za popestritev večernih ur. Vse, ki se kakorkoli ukvarjamo z znanostjo, kulturo, založništvo in politiko, pa nas mora biti ob tem tudi sram in strah, da je do izdaje teh "zbranih del" prišlo tako pozno, še posebej zato, ker na

izdajo čaka cela vrsta dokumentov o naši preteklosti. Najmanj, kar lahko naredimo, je to, da se zahvalimo urednici Mariji Bajzek, dr. Vilku Novaku in Stjepanu Lukaču ter si poskušamo za vedno zapomniti stavek Marije Bajzek iz uvodnega posvetilu bralcu. "Naj vam bo pričujoča knjiga v veselje in opomin."

Borut Brumen

NA GREDICAH MOJE DEŽELE

Jože Zadravec

Drobni razgledi iz življenja slovenskih župnij

Založba Mihelač. Ljubljana 1992.

Fotografije: Janez Klemenčič in Jože Zadravec. 214. str.

Slovenska založba Mihelač je zelo uspešna, saj v povprečju vsak dan obogati knjižni trg s kakšno novo knjigo. Poleg domače književnosti in svetovnih klasikov so izdali že več obsežnih knjig tudi z raznih strokovnih področij.

Eden od zanimivih projektov je predstaviti zgodovino in sedanji utrip slovenskih župnij v besedi in sliki. Doslej smo bili navajeni takšnega predstavljanja drugače, z raznih vidikov (kulturnega, političnega, geografskega in še drugih), zdaj pa prihaja takoimenovani župnijski način ali vidik predstavljanja, saj: "še več, župnije so bile naša prva vez z Evropo, po njih smo od zdravnej trdno zakoreninjeni v njej".

Omenjeni projekt bo obsegal 10 knjig, v katerih bo predstavljenih vseh 800 slovenskih župnij, tudi tiste v zamejstvu.

V prvi knjigi, katere avtor je Jože Zadravec, sicer pisec več knjig z različno tematiko, je izbranih in obdelanih 80 župnij. Med njimi jih je 11 iz Pomurja, iz zamejstva pa Gornji Senik iz Porabja.

Gradivo, zbrano v tej knjigi, je sicer sad dolgoletnega dela, ko je Zadravec kot novinar za verski tednik Družina obiskoval posamezne župnije in pisal reportaže. Pestro besedilo dopolnjuje obilica slikovnega gradiva, črnobelo in barvno, kar daje knjigi še poseben pečat.

Knjiga je razdeljena (in tako naj bi bile še ostale) v štiri dele. To so tri slovenske škofije, kjer je najprej fotografija sedanjega škofa, podatki o škofiji, bogoslovju, stolnici in ostalih župnijah, ki jih je avtor izbral. V četrtem delu so slovenske župnije v zamejstvu (tokrat: Gospa Sveta, Sveče, Svete Višarje, Repentabor in Gornji Senik).

Gotovo so za nas zanimive pomurske župnije. Od teh so v prvi knjigi predstavljene naslednje: Gornja Radgona, Radenci, Ljutomer, Beltinci, Tišina, Murska Sobota, Martjanci, Odranci, Bogojina, Sv. Jurij v Prekmurju, Turnišče in iz Porabja Gornji Senik.

Delo je nastalo sorazmerno hitro, pri tem imamo namreč v mislih čas od ideje zamisli ter do izida, ko je minilo le nekaj mesecev. Zato velja po tej poti opravičiti nekatere pomanjkljivosti. Celo tiskarski škrt je na nekaterih mestih ponagajal v besedilu, pa tudi na strani 139 ni cerkev v Turnišču, ampak prej v Razkrižju.

Opis posameznih župnij je po svoje zanimiv, ni dolgočasen, a z jezikovne strani sočen. Čeprav je enoten koncept, monotonije ni čutiti. Župnije so namreč prikazane v zgodovini, arhitekturi, obsegu... Zanimivi podnaslovi privabijo k branju še zapise iz vsakdanjega življenja. Vnešeni so še odlomki iz raznih meditacij, zanimivih govorov in podobno, kar pa nevsiljeno ponujajo vložki, označeni z besedilom na temnejši podlagi.

Navsezadnje je knjiga primerna za turistične vodnike, ki včasih s težavo brskajo za gradivom, ki bi ga želeli posredovati ob vodenju ekskurzij.

Upajmo, da bo avtorju in založniku uspelo speljati do konca ta velik, a zanimiv projekt in da bomo spet bogati za nekaj, s čimer se ponašajo le redki.

Franc Kuzmič

KNJIGA O PRLEKIJI

Prlekija: med griči Slovenskih goric.

Komenda (samozaložba France Stele) 1992. 127 str.

V zadnjem času fotomonografije kar preplavljajo naš knjižni trg. Izšla je tudi o Prlekiji. Že na začetku pa povejmo, da zbuja vtis o "veliki Prlekiji".

Ob tolikšni kvantiteti raznoraznih poljudnih, turističnih in prezenčnih monografij pa vse bolj opažamo, da vse skupaj vodi v ugotovitev, da vse bolj plahni kvaliteta.

Fotomonografija Prlekija je prav tako poskus spregovoriti v sliki in besedi o Prlekiji in Prlekih. O tem je takoj v začetku spregovoril akademik Anton Trstenjak. Po prikazu meja ugotavlja, da ima Prlekija več posebnosti, med njimi narečje, ki ima menda najmanj nemških tujk. Tu je bila nadalje res zelo močna slovenska zavest, saj iz tega področja izhaja več slovničarjev in narodnih buditeljev. Prlekijo pa odlikuje še dobro vino, slatina in konji. To troje je znano tudi v tujini. Celo dobršna mera dovtipnosti in gostobesednosti po besedah dr. Trstenjaka odlikuje Prleka.

Erna Meško, kmetica in publicistka, spregovori o znamenitostih, ki vabijo popotnika. Sestavek je zanimiv in privlačen.

Prispevek Matjaža Kmecla z naslovom Planinska Prlekija, ki bi ga morda ustrežneje naslovlili Gričevnata Prlekija, pa je spominski zapis vnetega planinca na teh idiličnih gričih in obenem spominski zapis na odprte Ormoške planinske poti. Pri branju dobi bralec vtis, da gre za dokaj osladni slavospev Prlekom, posebno v zadnjem odstavku.

V naslednjem prispevku je Stanko Klinar pojasnil, kdo je avtor besedila znane slovenske pesmi "Oj Triglav, moj dom, kako si krasan", katero je po besedilu Slavina zložil Jakob Aljaž. Avtor te pesmi je torej Prlek Matija Zemljič (rojen 1873 v Gornji Radgoni, umrl 1934 pri Tomažu pri Ormožu). Pesem je sicer nastala po predlogi in naslonitvi na nemško domoljubno pesem "O Schwarzwald, o Heimat", ki je prvič izšla v rokopisnem dijaškem bogoslovnem listu Lipica (1893/94), nato pa v Zori (1894).

Gotovo pa je dala Prlekija jezikoslovca Frana Miklošiča, o katerem spregovori Irena Štuhec, ki svoj prispevek že podkrepi z navedbo literature. Ne le Prleki, ampak tudi Evropejci in potem ves svet je lahko vesel, da je obstajal nekoč Miklošič, iz katerega del še danes črpajo slavisti in drugi. Iz Prlekije (Sakušaka) je še Janez Puch (1862-1914), tehniško ustvarjalni genij, o katerem piše dr. Anton Trstenjak.

Nato se o monografiji ob lepih fotografijah Cirila Ambroža (ki so v večini) in Franceta Steleta vrstijo literatura Prlekov, torej poezija in proza. Med pesniki je najbolj zastopan Leopold Stanek (6 krat), sledi Stanko Janežič (5 krat), nato Edvard Kocbek (4 krat), potem pa še Boris Kumer, Cvetko Golar, Barbara Krajnc, Jakob Šešerko, Maks Meško, Irena Kandrič, Stanko Vraz, Nataša Jenuš, Božidar Flegarič in še ena ljudska pesem. Med prozaisti so štirje avtorji, med njimi je najbolj zastopan Fran Ksaver Meško (7 krat), sledi Erna Meško (5 krat), Stanko Kociper (3 krat) in Stanko Cajncar. Verjetno bi bilo potrebno še koga vključiti - seveda ob upoštevanju tako označenega teritorija.

Za slikovno-literarnim delom nam Jakob Emeršič predstavi znane osebnosti. Pri opredelitvi je previden, saj prikaže znamenite osebnosti "Prlekije ali Slovenskih goric". Ta **ali** je kot dvorezen meč. Lahko namreč pomeni enačaj, torej, da so Slovenske gorice in Prlekija eno in isto, ali pa z druge strani ugotdi uredništvu, da bi povedal: Prlekije, po vaše tudi Slovenskih goric, ki jih imamo (imate) za Prlekijo. Sam Emeršič se sprašuje in si razrešuje pojem Prlekija. Priznava negotovost. Potem pa kar pogumno doda: "Toda na koncu lahko ugotovimo, da izjemoma morda odpade zahodni del Slovenskih goric, vendar glede na prleški dialekt, štejejo Prlekijo tudi te in še več - celo deli Dravskega polja tja do Pragerskega" (122, podčrtal F.K.). To bi potemtakem lahko s sodobnim izrazom imenovali "**Velika Prlekija**", saj je dokaj apetitiv po pridevniku velik na tleh bivše Jugoslavije. Ptujčane in Mariborčane je iz previdnosti izpustil, saj bi gotovo Mariborčani bili prsenečeni, če bi šele s pomočjo omenjene knjige spoznali, da so pristni Prleki. Mariborčani so torej po Emeršičevih besedah že nekakšna mešanica Prlekov in Korošcev (elementov - morda tudi genov!). Vseeno pa je prikazanih okrog 450 imen s kratko biografsko notico, kar je opravil avtor zelo vestno in v kar je vložil nedvomno veliko naposov. Moti le razdelitev na dva dela, pri tem najbolj tisti, kjer so predstavljeni "delujoči v Slovenskih goricah". Če je temu tako, potem bi morali mirne duše uvrstiti vse svetovne osebnosti, saj je vsak na kakšen način vplival na ljudi te pokrajine in zapustil vidne sledove (npr. Tesla, Krleža, Kardelj, Broz, Tolstoj, Puškin, grški filozofi itd.). Smela pa je na koncu še trditev, da bo "pazljivi poznavalec slovenske kulture priznal Prlekiji vlogo Aten!" (122).

Če se prav spomnim, so se avtorji in uredniki že nekdje branili in zatrjevali, da so ponosni na to delo, saj so ga opravili z veliko ljubeznijo. To gotovo drži - glede na teritorij pač res s preveč veliko ljubeznijo, če je res vse to Prlekija.

Franc Kuzmič

OD BUJTE REPE DO GIBANICE

Cilka Sukič

Podjetje za informiranje Murska Sobota 1993, str. 64.

Dogodilo se je decembra 1947. leta, na poti proti ljubljanski tržnici. V izložbenem oknu je vabila knjiga Vilka Novaka Ljudska prehrana v Prekmurju. Misleč, da gre za zbirko kuharskih receptov iz Prekmurja, je bila v hitu razprodana. Marsikateri kupec je spregledal, da gre za etnografsko študijo, in ne za recepte. Tako smo morali zopet čakati nadaljnega pol stoletja, da smo dobili zapisane kuharske recepte iz prekmurskih in obmurskih vasi.

Njihova avtorica je Cilka Sukič, dolgoletna učiteljica na Srednji kmetijski šoli v Rakičanu, ki je svoje bogato znanje in izkušnje s področja zdravega prehranjevanja in drugih gospodinjstskih dejavnosti tri desetletja prenašala med kmečke matere in dekleta pri pouku in tečajih po vaseh. Sedaj pa nam jih posreduje v pregledni in praktično oblikovani knjižni obliki.

Pri izbiri receptov za pričujoči zapis se je avtorica omejevala na domače prekmurske, deloma tudi obmurske jedi. Vse te jedi imajo v prehrani naših ljudi svojo preteklost. Večina izmed njih so se do današnjega časa močno izboljšale in kalorično obogatile.

Po avtoricinem mnenju pa tudi vse preproste jedi, ki so v knjižici zajete, zaslužijo svoj prostor v njej, saj nekatere izmed teh jedi, preveč izboljšane in obogatne, sodijo med tiste, ki pogojujejo nezdravo prehranjenost.

Juhe in mesne jedi

Pri juhah je značilno, da imajo za osnovo doma pridelano zelenjavo in so pripravljene z različnimi dodatki. Naše mesne jedi so pred desetletji vsebovale prekajeno svinjsko meso, saj je bilo prekajevanje edini način konzerviranja. Občasno so gospodinje pripravljale nekaj domače perutnine. Z uporabo zamrzovalnikov se je prehrana bistveno spremenila. Mnogo več svežega mesa je v novejšem času tudi govejega. Znano je, da so si nekoč kuhano govedino lahko privoščile le redke premožnejše družine ob božičnih, novoletnih ali velikonočnih praznikih.

Nekatere izmed mesnih jedi, npr. meso iz tunke in domače klobase so se razvile v pravo in iskano specialiteto. Ne moremo pa tudi mimo vplivov, ki jih v našo kulinariko prinašajo kuhinje naših dveh sosed: Madžarske (bograč, langaš, pereci, zouniki - zelo preprosto pecivo iz navadnega belega kvašenega testa, obogateno z nadevom ribanih jabolk. To so bile nekoč navadne okrogle pogače, danes pa so to zelo lepo narejene pletenice) in Avstrije (dunajski zrezek, razna peciva, torte).

Zelo značilno za našo kuhinjo je, da smo v preteklosti živeli in preživeli od pridelkov naše zemlje.

Solate

Solate avtorica omenja le prvotno samonikle (regrat, motovilec) z različnimi zabelami. Posebno pozornost zasluži od nekdaj znano surovo kislo zelje, včasih imenovano siromašno jušno zelje (ker vsebuje veliko vitamina C).

Močnate jedi

Če izvezamo domači kruh, ki je med močnatimi jedmi vsekakor najpomembnejša jed, se mnogokrat uporablja vlečeno in kvašeno testo, nekoliko manj krhko testo. Še danes pa so znane zelo preproste nekdanje gibice, tudi tiste, pri katerih je gospodinja del moke nadomestila s kuhanim krompirjem.

Značilno je še to, da imamo za isto jed v različnih delih Pomurja različno ime. Tak primer so gibance (bibe - Murski Petrovci; idinjače - Sodišinci, Gerlinci, območje Grada; repnjače - ob avstrijski meji Kuzma, Dolič, če so napolnjene z belo repo).

Pecivo iz kvašenega testa

Med kvašenim pecivom so omembe vredne posolanke (kvasenice - Kapela, Radenci) in potice z raznimi nadevi (mak, orehi, rozine - Goričko in del Ravenskega). Med velike kose peciva štejemo vrtanke v Prekmurju in bosmane na desnem bregu Mure (Radenci in Kapela).

Konzerviranje

Med stare načine konzerviranja spada sušenje sadja in gob, s tem, da se je to nekoč opravljalo izključno na prostem in v krušnih pečeh, danes pa deloma tudi v sodobnejših sušilnicah.

Mnoge jedi, ki so bile razširjene na ozkih področjih Pomurja, so se po zaslugi tovrstnega izobraževanja razširile širom Pomurja (okrogli pereci so madžarski, prekmurski pereci so v obliki podolgovatih štručk, navitih na trstiko).

Prav na zdravi prehrani temelji znanje ljudi. Škoda je, da nimamo mladih učiteljic, ki bi bile predane nadaljevati to delo, ki ga je avtorica Cilka Sukič z veseljem opravljala cela desetletja.

Knjiga od Bujte repe do gibanice je imela zelo velik odmev pri bralcih, predvsem pa pri gurmanih. Tako je v kratkem času izšel ponatis omenjene knjige. V jeseni pa pričakujemo natis nove knjige, ki bo zajela še ostale recepte iz bogate kulinarične zakladnice g. Cilke Sukič.

Štefan Skledar

ZBORNIK SIMPOZIJA O MSGR. JOŽEFU KERECU
slovenskem misijonarju na Kitajskem ob 100-letnici rojstva 1892-1992
Ljubljana 1992, str. 141

Simpozij o msgr. Jožefu Kerecu je potekal 30. septembra 1992 na Teološki fakulteti v Ljubljani. Uvod v zbornik je pripravil Tone Ciglar s kratkim pregledom življenja in dela Jožefa Keréca od njegovega rojstva leta 1892 v Prosečki vasi v Prekmurju do smrti leta 1974 v Veržetu s kronološkim pregledom najpomembnejših dogodkov v njegovem življenju.

Dr. Vilko Novak svoj prispevek: Miselni, narodnostni in verski tokovi v Prekmurju ob prehodu XIX. v XX. stoletje prične z rahlo grenkim uvodom zaradi spoznanja, da nihče ne nadaljuje dela, ki so ga na področju raziskovanja prekmurske zgodovine že opravili nekateri naši najbolj znani pisci in nadaljuje z oznako značilnosti razvoja Prekmurja na prelomu stoletja. Miselni, narodnostni in verski razvoj pokrajine je kot obrambo pred naraščajočim madžarskim nacionalizmom opredeljeval krog zavednih slovenskih katoliških duhovnikov zbranih okoli Franca Ivanocyja. Ta krog je bil tisti, ki je med Slovence na Ogrskem z Mohorjevimi knjižicami prinesel knjižni slovenski jezik, ponudil pa jim je tudi prve časopise v njihovem jeziku kot so bili Kalendar srca Jezušovoga, mesečnik Marijin list in tednik Novine. V teh razmerah prvega narodnostnega prebujanja je bil rojen in je preživel svoja prva mladostna leta pozneje veliki misijonar Jožef Keréc.

Mitja Saje nam v prispevku Kitajsko od opijskih vojn do nacionalnega preporoda poskuša predstaviti tisto Kitajsko v kakšno je kot misijonar prišel Jožef Keréc. To je Kitajsko, ki ji je opijska vojna sredi 19. stoletja prinesla zaton dinastične moči, notranjo krizo tradicionalne agrarne družbe in odprla vrata prodiranju modernega kapitalizma. Preko številnih vojn in notranjih sporov se je Kitajsko počasi prilagajala in soočala z zahodno civilizacijo, del katere so bili tudi tuji misijonarji. Nezadovoljstvo ob barantanju tujih sil s kitajskim ozemljem ob koncu prve svetovne vojne pa je sprožilo nasprotovanje tujemu imperializmu in okrepilo kitajska prizadevanja za nacionalno neodvisnost.

Dr. Drago Ocvirk v prispevku Krščanstvo na Kitajskem do leta 1900 razdeli zgodovino kitajske Cerkve na tri velika obdobja in sicer: Krščanstvo, kitajska religija (635-845), Kristjani med Mongoli (1215- 1368) in Težavno vračanje katoliškega krščanstva v kitajsko civilizacijo (1552-1900) nakar sledi opis navedenih obdobj, ki temelji na opisu življenja in dela posameznih misijonarjev ali kristjanov, ki so bili zaslužni za konstantno ohranjanje krščanstva v kitajskem prostoru.

Andrej Majcen tudi sam dolgoletni misijonar na Kitajskem in gotovo tudi najboljši poznavalec Kerécevega dela je v svojem prispevku: Keréc v svoji izvirni misijonski metodi opis misijonarjeve osebnosti in njegovega dela razdelil v kar obsežno število poglavij od katerih se vsako ukvarja z enim segmentom njegovega misijonarskega dela. Avtor je več let spremljal Kerécevo delo in ga tudi osebno spoznal kot človeka in duhovnika s prav posebnim pristopom do ljudi in dežele, katere tradicijo in navade je cenil in spoštoval tako, da so bile sestavni del njegovih misijonskih metod in v enakem duhu je tudi vzgajal svoje misijonarske in duhovniške brate.

Franc Halas je svoj prispevek Jožef Keréc med Kitajsko in Vatikanom zgradil na številnih pismih, ki jih je Keréc v svojih prvih misijonarskih letih na Kitajskem pisal misijonskemu mesečniku Katoliški misijon, Selezijanskemu Vestniku, mesečniku Marijin list in mnogim posameznikom do leta 1954, ko je bival v St. Cyr sur Meru v Južni Franciji, pa tudi avtorju samemu. Prispevek je le skupek različnih podatkov v glavnem nepovezanih, ki naj pojasnijo nekatere dogodke iz Kerécevega misijonskega dela in je nekakšno nadaljevanje Majcenovega prispevka.

Dr. Jožef Smej nam predstavi Duhovno podobo misijonarja Jožefa Keréca v njegovih pismih. Njegov prispevek lahko sklenemo z njegovim lastnim sklepom v katerem je Keréca označil kot gorečega za zveličevanje duš, pripravljenega na herojsko darovanje samega sebe, po molitvi notranje povezanega z Bogom in Zvestega redovniškemu poklicu. Takšnega ga je spoznal preko njegovih pisem.

Franc Halas se pojavlja tudi kot avtor prispevka o Jožefu Kerécu arhitektu. Keréc naj bi kljub opredelitvi za duhovniški poklic že od svojih gimnazijskih let nosil v sebi določeno nagnjenje do arhitekture in gradbeništva. To nagnjenje je s pridom izkoristil pri izdelavi številnih načrtov za cerkve, kapele, šole, bolnišnice in druge hiše, ki so jih z njegovo pomočjo gradili v krajih njegovega misijonskega delovanja. Avtor je seznam Kerécevih gradbenih podvigov dopolnil z Majcenovimi opisi in izjavami nekaterih oseb o tem segmentu njegovega delovanja.

Jožefa Keréca kot arhitekta in graditelja spoznavamo tudi preko prispevka Franca Kvaternika, ki je njegova dela razdelil na sakralne javne in individualne zgradbe ter prispevek dopolnil z risbami kapele v Prosečki vasi in Selezijanskega zavoda v Yunanu. Kljub skromnim podatkom je Kvaternik Keréca označil za talentiranega gradbenika, ki se je ukvarjal predvsem s funkcionalnostjo gradenj, manj pa z njihovo likovno oz. estetsko podobo.

V prispevku Misijonar Jožef Keréc v Kalendarju Srca Jezušovega in Marijinem listu je Lojze Kozar zbral vse prispevke, ki so na kakršenkoli način povezani s Kerécem in sicer njegova lastna pisma in prispevke drugih avtorjev, ki so pisali o Kerécevem delu, poročila o misijonih v svetu, prispevke o delu selezijanske družbe in sploh selezijanskih duhovnikov ter prispevke o duhovniških poklicih, ki posredno ali neposredno omenjajo tudi Keréca in njegovo delo.

Ladislav Lenček je v prispevku Jožef Keréc in "Katoliški misijoni" opisal Kerécevo sodelovanje s tem misijonskim mesečnikom. Na kratko so povzeta njegova poročila, pisma in prispevki, ki jih je posredoval časopisu v vseh dolgih letih svojega misijonskega delovanja.

Zbornik zaključuje Bogdan Kolar s prispevkom o slovenskih salezijanskih misijonarjih na Daljnem vzhodu. Selezijanci so namreč po vzoru na ustanovitelja svojega reda sv. Janez Boska dajali vedno velik poudarek misijonskemu delu. Tudi med slovenskimi selezijanci je bilo veliko misijonarjev, ki so se razkropili domala po celem svetu, poleg Keréca pa jih je bilo kar nekaj tudi na Kitajskem in Japonskem.

Zbornik simpozija o Jožefu Kerécu je izšel v zbirki Katchetska knjižnica, prispevke pa je zbral in uredil Tone Ciglar. Kot prvi kompleksen prikaz Keréčevega misijonskega dela je dobrodošla literatura tako za duhovnike, misijonarje in zgodovinarje. Na žalost so le redniki prispevki ustrezno znanstveno opremljeni, t.j. z navedbo virov. Za publikacijo, ki nikakor ne želi biti le poljudna je precej nerodno, da bogata zbirka fotografij v njej nima ustreznih podnapisov, tako da učinkuje le kot razgibana kulisa brez prave vrednosti.

Metka Fujs

JOŽEF KEREC SLOVENSKI MISIJONAR NA KITAJSKEM 1921-1952

Ob 100-letnici rojstva 1892-1992
(Ljubljana-Rakovnik 1992, str. 431)

Lepo oblikovano in opremljeno knjigo, posvečeno enemu naših največjih misijonarjev, sta uredila in pripravila Tone Ciglar in Franc Halas, izšla pa je v zbirki Misijonska pričevanja, ki jo izdaja Katehetski center v Ljubljani. Knjiga je zasnovana tako kot, da je njen avtor Jožef Keréc sam, čeprav sta oba urednika njegove tekste: pisma, poročila, pričevanja ustrezno prepletla z lastnimi teksti in ima tako knjiga pravzaprav tri avtorje. Za bralca je to posrečena oblika, saj so se na enem mestu znašli trije v mnogočem različni pisci. Keréc kot pričevalec sam, ki poleg tega da opisuje svoje misijonsko delo, veliko pove tudi o sebi, svojem odnosu do poklica, ki ga opravlja ter o odnosu do daljnje dežele in njenih ljudi v kateri je preživel tri desetletja. Halas, ki se je leta ukvarjal z zbiranjem podatkov o Kerécovem zanimivem življenju in delu, ki ga je sam spoznaval preko misijonarjevih pisem ter mnogih pričevanj in poročil o njem, vendar mu tega ni nikoli uspelo strniti v ustrezno publikacijo. In Ciglar, ki je številna nova, lastna spoznanja, potem ko se je tudi sam že nekaj časa ukvarjal s Kerécem in tako pridobil tudi kopico novih virov znal vse skupaj strniti v knjigi. Knjigi, ki je obenem dokumentarna in se kot taka ustrezno dopolnjuje z Zbornikom simpozija o Jožefu Kerécu, ki je potekal na Teološki fakulteti v Ljubljani in poljudna z nekakšnim namernim ali nezavednim nostalgичnim in romantičnim pridihom (temu se seveda ne gre čuditi, saj so vsi avtorji rojeni Prekmurci), ki izvira še iz tistega časa, ko smo Prekmurje poznali kot Slovensko okrogolino in ko so v njem še živeli ljudje tipa Kranjčevcih dobrih ljudi. Starinsko, vendar simpatično in dovolj berljivo. Avtor besedila na ovojnici dr. Vilko Novak, je Keréca postavil ob tako pomembna slovenska misijonarja kot sta Friderik Irenej Baraga in Ignacij Knoblechar. Knjigo o zanimivih letih njegovega misijonarjenja na Kitajskem pa za poskus prikaza pravljice iz Prosečke vasi, ki se je razvila v navidez pustolovski, v resnici pa veliki vzgojni in odrešenja oznanjujoči roman.

Celovito podoba knjige dokumentarno dopolnjujejo številne črno-bele fotografije in barvne reprodukcije slik Wang Huikina in Leng Binchuana.

Metka Fujs

Grad na Goričkem

*Iz predvojnega albuma fotografskega mojstra Alojza Šbūla iz Sotine.
Aus dem Vorkriegsalbum des Fotografen Alojza Šbūla aus Sotina.*

UDK: 282(497.12-18)(091)798-1958*

Dr. Ivan Zelko (1912 - 1986), theologe

Zbornik sobotškega muzeja 3, Murska Sobota 1993/1994, S. 39

Kirchenadministrative Lage von "Slovenska Krajina" von 798 - 1958

Der Autor behandelt die kirchenadministrative Lage von Prekmurje, (von Slovenska krajina) im Zeitabchnitt von 798 - 1958, das anfangs zu dem Bistum von Salzburg gehörte, dann zu den ungarischen Bistümern Győr und Szombathely, ein Teil zu dem Bistum von Zagreb, am ende gehörte aber das ganze Gebiet zu dem Bistum von Maribor.

UDK: 903(497.12-18)

Stanko Pahič, Archäologe (Kustos), SLO - 62000 Maribor, Tomšičeva 11

Zbornik sobotškega muzeja 3, Murska Sobota 1993/1994, S. 5

Die Hügelgräberfelder an der Mura und Ščavnica

Der Autor behandelt die Hügelgräberfelder zwischen der Mura und der Ščavnica. Die meisten davon stammen aus der Antike, einige davon sind aus der älteren Eisenzeit, einige sind aber auch älter. Der Autor untersucht die Hügelgräberfelder im Hinblick auf die Lage, Zahl und Größe der Hügelgräber. Daraus kann man feststellen, daß die Stellung des einzelnen in der Siedlung bedeutend war und daß das Gebiet zwischen den oben erwähnten Flüssen besiedelt war.

UDK 949.712-18 Marjanci

Metka Fujs, Geschichtsforscherin (Kustos), Pokrajinski muzej Murska Sobota, SLO - 62000 Murska Sobota, Trubarjeva ulica 4

Zbornik sobotškega muzeja 3, Murska Sobota 1993/1994, S. 67

Marjanci in der Geschichte

In ihrem Beitrag stellt die Autorin einige interessanteste Züge in der geschichtlichen Entwicklung von Marjanci, das Markland, der seine ganze Vergangenheit hindurch ein wichtiges Verwaltung-, Kirchen- und Kulturzentrum seiner weiteren Umgebung war. Seit der ersten Erwähnung des Ortes in den mittelalterlichen Dokumenten im Jahre 1305, über die Zugehörigkeit den verschiedenen Grundherren, über die zivil- und kirchenadministrative Zugehörigkeit bis zu einer wichtigen Rolle im Reformationszeitalter und in der Zeit der größten türkischen Einfälle.

UDK: 949.712-18 Lendava

Antoša Leskovec, Archivar, SLO - 62000 Maribor, Karočka cesta 79

Zbornik sobotškega muzeja 3, Murska Sobota 1993/1994, S. 49

Die Erhebung von Doleja Lendava zur Großgemeinde im Jahre 1891 und der damit verbundene Versuch der Kleingemeinde Renkovec um die Rückkehr aus dem Notariatsbezirk Bogočina in den Notariatsbezirk Turnišče

Nach einer Übersicht der Gesetzgebung über die Gemeinden im Zeitalter des Dualismus in Ungarn behandelt der Verfasser an Hand des Archivmaterials im Regionalarchiv Maribor zwei Beispiele von Anwendung dieser Gesetzgebung in einem Teil von Prekmurje (Übungsgebiet) genannter Landschaft Sloweniens, der bis 1919 einen Teil Ungarns bildete und zwar wie Doleja Lendava als einzige Gemeinde in Prekmurje den Status einer Großgemeinde erlangte und wie in Verbindung damit die Kleingemeinde Renkovec, die anlässlich der Durchführung des Gemeindegesetzes von 1871 in den Notariatsbezirk von Bogočina eingeschrieben wurde, den Versuch unternahm, in den früheren Notariatsbezirk zurückzukehren.

UDK: 903.497.12-18)

Stanko Puhč, večji kustos arheolog, SLO - 62000 Maribor, Tomšičeva 11

Zbornik soboškega muzeja 3, Murska Sobota 1993/1994, str. 5

Gomilna grobišča ob Muri in Ščavnici

Avtor obravnava gomilna grobišča med reko Muro in Ščavnico. Večina ležišč je iz antičnega obdobja, nekatera so iz starejše železne dobe, nekatera pa iz starišča. Razen po legi avtor gomilna grobišča razlikuje tudi po številu gomil na grobiščih in po velikosti. Iz teh razmerj lahko sklepamo na pomemben položaj posameznika v zasedlu in tudi ugotovljamo posatlje podobja med obema nekoma.

UDK: 948.712-18 Lendava

Antoša Leskovec, arhivski svetovalec, SLO - 62000 Maribor, Koroška cesta 79

Zbornik soboškega muzeja 3, Murska Sobota 1993/1994, str. 49

Povzdigi Dolnje Lendave v veliko občino 1. 1891 in sodeča ponovno priznavanje male občine Rankovci, da se iz bogojanske vrne v turniško notranjstvo

Po pregledu zakonodaje o organiziranju občin v času dualizma na Madžarskem se avtor na podlagi arhivskega gradiva v Posojstnem arhivu (Maribor) ukvarja z obema primeroma uporabe te zakonodaje v Rankovcih. Ki je bilo do leta 1918 del Madžarske. To je na primeru Dolnje Lendave tudi male občine v Rankovcih, ki je doslej status velika občine in s tem povzročila prenehanje male občine Rankovci, ki je bila po uveljavitvi zakona o občinah leta 1871 priključena k bogojanski notranjosti in njenim prizadevanjem po vrnitvi v pravo notranjost.

UDK: 282.497.12-18(091)738-1958

Dr. Ivan Zelko (1912-1996) svetnik

Zbornik soboškega muzeja 3, Murska Sobota 1993/1994, str. 39

Crkvenoupravni položaj Slovenske Krajine od 798 - 1958

Avtor obravnava crkvenoupravni položaj Prekmurja (Slovenske krajine) v obdobju 798 - 1958. Ki je spadalo sprva pod saskobstvo, nato madžarsko grofijo in saskobstvo, dal pod zagrebško, nazadnje pa celotno področje pod marmorsko škofijo.

UDK: 948.712-18 Marjanci

Marinka Fujač, večji kustos zgodovinar, Prekmurjski muzej Murska Sobota, SLO - 69000 Murska Sobota, Trubarjeva ulica 4

Zbornik soboškega muzeja 3, Murska Sobota 1993/1994, str. 67

Marjanci v zgodovini

V svojem pregledu avtorica predstavlja nekaj najbolj zanimivih posev v zgodovinskih razvoju Marjancev, vgr. ki je bil skozi obo svojo zvezanost pomembno upravnim, cerkvenim in kulturno predstava svoje širše okolice. Da pri avtorici kraja v zgodovinskih dokumentih leta 1305, preko pripadnosti različnim zemljskim gospodom, civilnoizpravnim in cerkvenoupravnim pripadnosti do pomembne vloge v času reformacije in najhujših turških vpadov v 17. stoletju.

UDK: 929 Aevla Janez

Janez Balazic, Kunstgeschichtsforscher (Kustos), Pokrajinski muzej Murska Sobota, SLO - 69000 Murska Sobota, Trubarjev dnevnik 4

Zbornik sobotškega muzeja 3, Murska Sobota 1993/1994, S. 77

Johannes Aquila und die Malerei in Marjanci

Der Beitrag behandelt das Leben und Werk des Malers Johannes Aquila aus Radkersburg. Im Abriß seiner Werke und den dokumentarischen Inschriften in den Autoportraits in Venedig zeigt sich offensichtlich, daß Johannes Aquila besonders Maler war. Die dem Malereien in Marjanci ist außer dem Meister Aquila noch ein unbekannter Maler tätig, der von dem Autor mit dem vorläufigen Namen bezeichnet wird - Meister der Apostel von Marjanci. Dieser trägt in die Malerwerkstätte den Geist der internationalen Gotik ein.

UDK: 283(497.12:18 Marjanci)/16"

Franc Kuzmič, Geschichtsforscher (Kustos), Pokrajinski muzej Murska Sobota, SLO - 69000 Murska Sobota, Trubarjev dnevnik 4

Zbornik sobotškega muzeja 3, Murska Sobota 1993/1994, S. 93

Die Kirche von Marjanci im 17. Jahrhundert

Der Autor spricht im Beitrag über die Kirche und Pfarre von Marjanci, die die Eklisse der türkischen Häupter und den Eintrag des Protestantismus, und zwar von zwei Strömungen - Lutheraner und Calvinisten, erlebte. Zwischen den Lutheranern und Calvinisten kam es sogar zu einer offenen Auseinandersetzung, in der sogar die türkischen Behörden aus Nagymaros intervenieren mußten. Am Ende verlieren den Kampf die Calvinisten, aber im Jahre 1673 kam die Pfarre zurück in die katholischen Hände. Interessant dabei sind auch einige veröffentlichte Urkunden aus dieser Zeit, die den behandelten Zeitschnitt noch mehr beleuchten.

UDK: 929(497.12:18 Marjanci)

Dr. Jožef Smej, Weihbischof, Škofljski ordinariat, SLO - 62000 Maribor, Štomškov trg 19

Zbornik sobotškega muzeja 3, Murska Sobota 1993/1994, S. 105

Einige merkwürdige Männer der (Ur)Pfarre von Marjanci

Am 600. Jahrestag der Pfarrikirche von Marjanci - im Jahre 1992 - zählt der Autor die Namen einiger merkwürdiger Männer auf, die aus verschiedenen Orten der (Ur)Pfarre von Marjanci stammten bzw. die in dieser Pfarre tätig waren. Der Autor stellt fest, daß wahrscheinlich keine Pfarre in Prekmurje über so viele bekannte und merkwürdige Männer aus der Vergangenheit verfügt wie gerade die (Ur)Pfarre von Marjanci.

UDK: 929 Avila Jerez

Janez Balazic, kustos za umetnostno zgodovino, Pokrajinski muzej Murska Sobota, SLO - 69000 Murska Sobota, Tuberjev dvorec 4

Zbornik soboškega muzeja 3, Murska Sobota 1983/1994, str. 77

Janez Avila in posiljava v Marjancih

Prispevek obravnava življenje in delo slikarja Janeza Avila iz Padgone. V orisu njegovega del in po dokumentarnih zapisih ob avtorjevih v Vsemenju in Marjancih se odloži kuzli, da je bil Janez Avila pridoselni slikar. Pri posiljavi in Marjancih poleg mojstra socialnje nek neznanj slikar, ki ga avtor imenuje z zastavljenim imenom - mojster marjanskega apostolov. Ta zaneso v slikarstvo delavnico pridobitve in dajna internacionalne epikve.

UDK: 282/497.12-18 Marjanci*16*

Franz Kuzmitz, kustos, Pokrajinski muzej Murska Sobota, SLO - 69000 Murska Sobota, Tuberjev dvorec 4

Zbornik soboškega muzeja 3, Murska Sobota 1983/1994, str. 83

Marjanska cerkev v 17. stoletju

Avtor v prispevku obravnava marjansko cerkev in župnijo v 17. stoletju, ki je doživela turške napade, ropanja, prihod protestantizma, in sicer dveh stov - literatur in karitativ. Med njimi je prišlo celo do odkritega ropanja, posredovati je morala turška oblast iz Karlova. Nazadnje so karitativno bilo izpušči, toda leta 1673 je prišla župnija nazaj v katoliško roko. Zanimivi so še nekateri objavljeni dokumenti iz tega časa, ki osvetlijo še bolj obravnavano obdobje.

UDK: 929/497.12-18 Marjanci)

Dr. Jakob Seneš, pomočnik škofa, Škofjski ordinariat, SLO - 62000 Maribor, Slovnikov trg 19

Zbornik soboškega muzeja 3, Murska Sobota 1983/1994, str. 105

Nekateri spominna vredni moške marjanske (prajzupnje)

Ob 600-letnici marjanske župnijske cerkve - leta 1992 - našel avtor imena spominna vredni moški, ki izhajajo iz raznih krakov marjanske (prajzupnje), ali pa so v njih občevali.

Ob sklepu ugotavlja, da morajo biti nobena župnija v Piskarstvu ne razpolaga s toliko po imenu znanih in spominna vrednih moški iz davne preteklosti, kakor ravno marjanska (prajzupnja).

